

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

KIRKLARELİ UNIVERSITY
JOURNAL of the FACULTY of
ECONOMICS and
ADMINISTRATIVE SCIENCES

ISSN: 2146-3417 - E-ISSN: 2587-2052

Yıl / Year: 2024

Cilt / Volume: 13

Sayı / Number: 1

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl: 2024 Cilt:13 Sayı:1

ISSN: 2146-3417 – E-ISSN: 2587-2052 Yılda İki Defa Yayınlanır

Uluslararası Hakemli Süreli Yayın

SAHİBİ

Prof. Dr. Raif CERĞİBOZAN, İİBF Dekanı

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Muharrem EKŞİ

EDİTÖR

Doç. Dr. Ömer Faruk GÜLEÇ

EDİTÖR YARDIMCILARI

Dr. Öğr. Üyesi Sezgin SEZGİN

Dr. Öğr. Üyesi Betül GÜLTEKİN ALBAYRAK

Arş. Gör. Dr. Altuğ KOÇ

ALAN EDİTÖRLERİ

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Alan Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Hacı SARI

Ekometri Alan Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Kevser TÜTER ŞAHİNOĞLU

İktisat Alan Editörü

Doç. Dr. Furkan YILDIZ

İşletme Alan Editörü

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Can DEMİRTAŞ

Maliye Alan Editörü

Doç. Dr. Taner ERCAN

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Alan Editörü

Doç. Dr. İskender GÜMÜŞ

Uluslararası İlişkiler Alan Editörü

Doç. Dr. İhsan Ömer ATAGENÇ

İNGİLİZCE YAZIM VE DİL EDITÖRÜ

Dr. Öğr. Üyesi Burcu TAŞKIN ÇÖMLEKÇİ

DİZGİ

Arş. Gör. Dr. Altuğ KOÇ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Harun AÇIL, İİBF Fakülte Sekreteri

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Alpaslan ÖZERDEM, George Mason Üniversitesi, ABD

Prof. Dr. Bauyrzhan OMAROV, L. N. Gumiyov Eurasia National Üniversitesi,
Kazakistan

Prof. Dr. Desiree PANGERC, CIELS Üniversitesi, İtalya

Prof. Dr. Farhang MORADY, Westminster Üniversitesi, İngiltere

Prof. Dr. Dibyesh ANAND, Westminster Üniversitesi, İngiltere

Prof. Dr. Alfredo SAAD-FILHO, SOAS Londra Üniversitesi, İngiltere

Prof. Dr. Julia DOBREVA, VUZF Üniversitesi, Bulgaristan

Prof. Dr. Paul ZAREMBKA, New York Üniversitesi, ABD

Doç. Dr. Andrei NESTIAN, Alexandru Ioan Cuza Üniversitesi, Romanya

Doç. Dr. Mujib ALAM, Jamia Millia Islamia Central Üniversitesi, Hindistan

Doç. Dr. Oleg B. ALEKSANDROV, Moskova Devlet Diploması Enstitüsü-MGIMO
Üniversitesi, Rusya

Doç. Dr. Samaghan MYRZAI BRAIMOV, Osh State Üniversitesi, Kırgızistan.

Doç. Dr. Timur KOZUKULOV, Osh State Üniversitesi, Kırgızistan

Doç. Dr. Valerij DERMOL, International School for Social and Business Studies,
Slovenya

Dr. Öğr. Üyesi Aarbakke VEMUND, Aristotelis Üniversitesi, Yunanistan

Dr. Öğr. Üyesi Ebrar İBRAİMİ, Tetova Üniversitesi, Makedonya

Dr. Öğr. Üyesi Nassef Manabilang ADIONG, Philippines Üniversitesi, Filipinler

Dr. Öğr. Üyesi Senem ÇEVİK, California Üniversitesi, ABD

Dr. Adam SOFRONJEVIĆ, Belgrad Üniversitesi, Sırbistan

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Hun Joo PARK, KDI School of Public Policy and Management, Güney
Kore

Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIĆ, University of Belgrade, Sırbistan

Prof. Dr. Mike O'DONNELL, University of Westminster, İngiltere

Prof. Dr. Georgios KATSANGELOS A., University of Thessloniki, Yunanistan

Prof. Dr. Shabir Ahmad KHAN, Peshawar Üniversitesi, Pakistan

Prof. Dr. Ata ATUN, Yakın Doğu Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI, ODTÜ

Prof. Dr. Kamer KASIM, Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN, Yeditepe Üniversitesi

Prof. Dr. Sayim YORGUN, İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Yaşar SARI, Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Prof. Dr. Dilek DEMİRBAŞ, İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Selami SEZGİN, Siirt Üniversitesi

Prof. Dr. Yerden KAZHYBEK, Language Science Enstitüsü, Kazakistan

Doç. Dr. Akbota ZHOLDASBEKOVA, International Cooperation Eurasian National
Üniversitesi, Kazakistan

Doç. Dr. Marina LAPENKO, Saratov State Üniversitesi, Rusya

Doç. Dr. Raif CERĞİBOZAN, Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Semanur SOYYIĞIT, Kırklareli Üniversitesi

Doç. Dr. Bülent Sarper AĞIR, Adnan Menderes Üniversitesi

Doç. Dr. Nuri Gökhan TOPRAK, Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Steve ON, National Sun Yat-Sen Üniversitesi, Tayvan

Dr. Öğr. Üyesi John L. FROITZHEIM, Virginia Commonwealth Üniversitesi, ABD

Dr. Öğr. Üyesi Ali HÜSEYİNOĞLU, Trakya Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Emre OZAN, Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan ALBAYRAK, Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İskender KARAKAYA, Yozgat Bozok Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İsmail DÜLGEROĞLU, Kırklareli Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Özüm Sezin UZUN, İstanbul Aydın Üniversitesi

Dr. Vittorio FERRO, İRES, İtalya

Dr. Aqil MAMMADOV, Azerbaijan State University of Economics, Azerbaycan

YURTDIŞI TEMSİLCİLERİ

Prof. Dr. Ata ATUN, Yakın Doğu Üniversitesi, KKTC

Prof. Dr. Desiree PANGERC, CIELS Üniversitesi, İtalya

Doç. Dr. Mujib ALAM, Jamia Millia Islamia Central Üniversitesi, Hindistan

Doç. Dr. Timur KOZUKULOV, Kırgızistan Osh State Üniversitesi, Kırgızistan

Dr. Öğr. Üyesi Sheharyar KHAN, İqra Üniversitesi, Pakistan

Dr. Derya BÜYÜKTANIR, George Washington Üniversitesi, ABD

Erciis Mekonen FARIS, Sarajevo Uluslararası Üniversitesi, Bosna-Hersek

Oktay KURTULUŞ, National Graduate Enstitüsü, GRIPS, Japonya

YAZIŞMA-HABERLEŞME-BASKI

Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Merkezi Derslik 2

B Blok Kat: 3 Kayalı Kampüsü, Kofçaz Yolu Üzeri KIRKLARELİ

Tel: 0 (288) 246 17 09; Faks: 0 (288) 246 17 71

iibfdergi@klu.edu.tr

http://dergipark.org.tr/pub/klujfeas

Kırklareli Üniversitesi Rektörlüğü, Basın Yayın ve Halkla İlişkiler & Basımevi

Rektörlük Binası C Blok Kat: 3, Kayalı Kampüsü, Kofçaz Yolu Üzeri KIRKLARELİ

444 40 39, Dahili: 1035 – 1036 Faks: 0 (288) 212 96 79

halklailiskiler@klu.edu.tr, basimevi@klu.edu.tr

Mart 2024

KIRKLARELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF THE FACULTY OF ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

Year: 2024, Volume: 13, No: 1

ISSN: 2146-3417 – E-ISSN: 2587-2052 Published Twice a Year
Peer Reviewed and International, Periodical Academic Journal

OWNER

Prof. Dr. Raif CERĞİBOZAN, Dean of EAS Faculty

CHIEF EDITOR

Prof. Dr. Muharrem EKŞİ

EDITOR

Assoc. Prof. Ömer Faruk GÜLEÇ

VICE-EDITORS

Assist. Prof. Sezgin SEZGIN

Assist. Prof. Betül GÜLTEKİN ALBAYRAK

Res. Assist. Dr. Altuğ KOÇ

FIELD EDITORS

Labor Economics and Industrial Relations Field Editor

Assist. Prof. Hacı SARI

Econometrics Field Editor

Assist. Prof. Kevser TÜTER ŞAHİNOĞLU

Economics Field Editor

Assoc. Prof. Furkan YILDIZ

Business Management

Assist. Prof. Mehmet Can DEMİRTAŞ

Finance Field Editor

Assoc. Prof. Taner ERCAN

Political Science and Public Administration Field Editor

Assoc. Prof. İskender GÜMÜŞ

International Relations Field Editor

Assoc. Prof. İhsan Ömer ATAGENÇ

LANGUAGE EDITOR

Assist. Prof. Burcu TAŞKIN ÇÖMLEKÇİ

TYPESETTING

Res. Assist. Dr. Altuğ KOÇ

DESK EDITOR

Harun AÇIL, EAS Faculty Secretary

PUBLISHING BOARD

Prof. Dr. Alpaslan ÖZERDEM, George Mason University USA

Prof. Dr. Bauyrzhan OMAROV, LN. Gumiyov Eurasia National University,
Kazakhstan

Prof. Dr. Desiree PANGERC, CIELS University, Italy

Prof. Dr. Farhang MORADY, Westminster University, UK

Prof. Dr. Dibyesh ANAND, Westminster University, UK

Prof. Dr. Alfredo SAAD-FILHO, SOAS Londra University, UK

Prof. Dr. Julia DOBREVA, VUZF University, Bulgaria

Prof. Dr. Paul ZAREMBKA, New York University, USA

Assoc. Prof. Andrei NESTIAN, Alexandru Ioan Cuza University, Romania

Assoc. Prof. Mujib ALAM, Jamia Millia Islamia Central Universitesi, India

Assoc. Prof. Oleg B. ALEKSANDROV, Moscow State Institute-MGIMO

University, Russia

Assoc. Prof. Samaghan MYRZAI BRAİMOV, Osh State University, Kirghizistan

Assoc. Prof. Timur KOZUKULOV, Osh State University, Kirghizistan

Assoc. Prof. Valerij DERMOL, International School for Social and Business
Studies, Slovenia

Assist. Prof. Aarbakke VEMUND, Aristotelis University, Greece

Assist. Prof. Ebrar İBRAİMİ, Tetova University, Macedonia

Assist. Prof. Nassef Manabilang ADIONG, Philippines University, Philippines

Assist. Prof. Senem ÇEVİK, California University, USA

Dr. Adam SOFRONJEVIĆ, Belgrad University, Serbia

ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Hun Joo PARK, KDI School of Public Policy and Management,
South Korea

Prof. Dr. Ljiljana MARKOVIĆ, University of Belgrade, Serbia

Prof. Dr. Mike O'DONNELL, University of Westminster, UK

Prof. Dr. Georgios KATSANGELOS A., University of Thessaloniki, Greece

Prof. Shabir Ahmad KHAN, Peshawar University, Pakistan

Prof. Dr. Ata ATUN, Near East University

Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI, METU

Prof. Dr. Kamer KASIM, Abant İzzet Baysal University

Prof. Dr. Mesut Hakkı CAŞIN, Yeditepe University

Prof. Dr. Sayim YORGUN, İstanbul University

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL, Ankara Hacı Bayram Veli University

Prof. Dr. Dilek DEMİRBAŞ, İstanbul University

Prof. Dr. Yaşar SARI, Abant İzzet Baysal University

Prof. Dr. Yerden KAZHYBEK, The Institute of Kazakhstan Language Science

Prof. Dr. Selami SEZGIN, Siirt University

Assoc. Prof. Akbota ZHOLDASBEKOVA, International Cooperation Eurasian
National University, Kazakhstan

Assoc. Prof. Marina LAPENKO, Saratov State University, Russia

Assoc. Prof. Semanur SOYYIĞIT Erzincan Binali Yıldırım University

Assoc. Prof. Raif CERĞİBOZAN, Kırklareli University

Assoc. Prof. Bülent Sarper AÇIR, Adnan Menderes University

Assoc. Prof. Nuri Gökhan TOPRAK, Kırklareli University

Asst. Prof. John L. FROITZHEIM, Virginia Commonwealth University, USA

Asst. Prof. Steve ON, National Sun Yat-Sen University, Taiwan

Asst. Prof. Ali HUSEYİNOĞLU Trakya University

Asst. Prof. Emre OZAN, Kırklareli University

Asst. Prof. Gökhan ALBAYRAK, Kırklareli University

Asst. Prof. İskender KARAKAYA, Yozgat Bozok University

Asst. Prof. İsmail DÜLGEROĞLU, Kırklareli University

Asst. Prof. Özüm Sezin UZUN, İstanbul Aydın University

Dr. Vittorio Ferro, IRES, Italy

Dr. Aqil Mammadov, Azerbaijan State Un. of Economics, Azerbaijan

REPRESENTATIVES ABROAD

Prof. Dr. Ata ATUN, Near East University, KKTC

Prof. Dr. Desiree PANGERC, CIELS University, Italy

Assoc. Prof. Mujib ALAM, Jamia Millia Islamia Central University, India Assoc.

Prof. Timur KOZUKULOV, Osh State University, Kirghizistan

Asst. Prof. Sheharyar KHAN, Iqra University, Pakistan

Dr. Derya BÜYÜKTANIR, George Washington University, USA

Erdis Mekonen FARIS, International University of Sarajevo, B. Herzegovina

Oktay KURTULUŞ, National Graduate Institute, GRIPS, Japan

CORRESPONDANCE-COMMUNICATION-PUBLISHING

Kırklareli University, Faculty of Economics and Administrative, Central
Building 2, B Block 3rd Floor Kayalı Campus, Kofçaz Road

Tel: 0 (288) 246 17 09; Fax: 0 (288) 246 17 71

iibfdergi@klu.edu.tr

<http://dergipark.org.tr/en/pub/klufjeas>

Kırklareli University Rectorate, Press and Public Relations & Publishing

Rectorate Building C Block 3rd Floor Kayalı Campus, Kofçaz Road

444 40 39, Int: 1035 – 1036 Fax: 0 (288) 212 96 79

halklaileskiler@klu.edu.tr, basimevi@klu.edu.tr

March 2024

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER

FAKÜLTESİ DERGİSİ

2024 MART SAYISI HAKEMLERİ

Doç. Dr. Abdulvahap ULUÇ, Harran Üniversitesi

Doç. Dr. Meryem OKUMUŞ, Atatürk Üniversitesi

Doç. Dr. Özlem Zerrin KEYVAN, Hacettepe
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Abdülazim İBRAHİM, Karabük
Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Cem SAVAŞ, Yeditepe Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İlknur GÜMÜŞ, Gelişim Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi İshak TURAN, Yalova Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Lemi ATALAY, Ankara Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ÖZKANDAŞ, Bingöl
Üniversitesi

Dr. Figen AYDIN

KIRKLARELİ UNIVERSITY JOURNAL OF THE FACULTY OF

ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES

REFEREES OF THE MARCH 2024 ISSUE

Assoc. Prof. Abdulvahap ULUÇ, Harran University

Assoc. Prof. Meryem OKUMUŞ, Atatürk University

Assoc. Prof. Özlem Zerrin KEYVAN, Hacettepe University

Assist. Prof. Abdülazim İBRAHİM, Karabük University

Assist. Prof. Cem SAVAŞ, Yeditepe University

Assist. Prof. İlknur GÜMÜŞ, Gelişim University

Assist. Prof. İshak TURAN, Yalova University

Assist. Prof. Lemi ATALAY, Ankara University

Assist. Prof. Yaşar ÖZKANDAŞ, Bingöl University

Dr. Figen AYDIN

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN: 2146-3417 | E-ISSN: 2587-2052

Yıl: 2024 | Cilt: 13 | Sayı: 1

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi; akademiye, bilime ve literatüre katkı sağlamak amacıyla 2012 yılında yayın hayatına başlamış olup, sosyal bilimler alanında disiplinler arası özgün araştırma makaleleri, derlemeleri, araştırma notları, teknik notları, kitap eleştirileri/incelemelemleri ve bilimsel nitelikli editöre mektupları yayınlayan uluslararası hakemli ücretsiz ve açık erişimli bir dergidir.

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi; İşletme, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri, İktisat, Ekonometri, İstatistik, Maliye, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi ve Uluslararası İlişkiler alanıyla ilgili olan çalışmaları kapsamaktadır. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizcedir. Derginin yayın periyodu Mart ve Eylül ayları olmak üzere yılda iki defadır.

KIRKLARELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF THE FACULTY OF ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES (KLUJFEAS)

ISSN: 2146-3417 | E-ISSN: 2587-2052

Year: 2024 | Volume: 13 | No: 1

Kırklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences; is an international, peer reviewed, unpaid and open access journal that publishes original interdisciplinary research articles, reviews, research notes, technical notes, book reviews / reviews and letters to the scientific editor in the field of social sciences in order to contribute to academia, science and literature since 2012.

The journal accepts papers from Business, Labor Economics and Industrial Relations, Economics, Public Finance, Public Administration and International Relations disciplines. The language of the journal is Turkish and English. The publication period of the journal is twice a year, in March and September.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ISSN: 2146-3417 E-ISSN: 2587-2052

YAZIM KURALLARI

Güncel kurallar için lütfen websitemizi kontrol ediniz.

Gönderilecek olan çalışmalarda tüm sayfa düzeninin gösterildiği **Türkçe şablonumuz** veya **İngilizce şablonumuz** esas alınmalı ve **TR Dizin Kriterlerine** uygun hazırlanmalıdır.

Gönderilen makalenin orijinal dili Türkçe ise Türkçe başlık, Türkçe öz, İngilizce başlık, İngilizce abstract, makalenin orijinal dili İngilizce ise İngilizce başlık, İngilizce abstract, Türkçe başlık, Türkçe öz yer almalıdır. Öz/Abstract kısımlarının altında anahtar kelimeler (keywords) yazılmalıdır. Öz/Abstract yazımında kısaltma kullanılmamalıdır. Öz/Abstract kısımları 9 punto olacak şekilde 200 kelimeyi aşmamalıdır. Makaleye ait başlık 14 punto, ilk harfleri büyük, bold (kalın) ve sayfaya ortalı olarak yazılmalıdır. Öz/Abstract başlıkları, 10 punto, ilk harfleri büyük, bold ve sayfaya ortalı olarak yazılmalıdır. Öz/Abstract birer sayfaya sığdırılmalı ve "Giriş" bölümü diğer sayfadan başlamalıdır.

Gönderilen makaleler "Calibri Light" yazı tipinde, "10" yazı tipi boyutunda, Türkçe font kullanılarak ve "tek" satır aralığında yazılmalıdır. Metni oluşturan paragraflar arası boşlukları önce "0nk" sonra "6nk" olarak yazılmalıdır. Makale metni tablo ve şekillerle birlikte en çok 10.000 sözcük ve "makale yazım şablonunda" belirtilen ölçülerde (18*24 cm) olmalıdır. Sayfa yapısı alt 2 cm, üst 3 cm, sağ ve soldan 2,5 cm, cilt payı soldan 0 cm bırakılarak ve iki yana dayalı olarak yazılmalıdır.

Makale içerisindeki alt başlıklar "Calibri Light" yazı tipinde, "11" yazı tipi boyutunda olmalıdır.

Makalelerin şekil, grafik ve tabloların derginin belirttiği formata uygun olması gereklidir. Dipnotlar, grafikler ve tablolar olabildiğince atf yapılan sayfada veya hemen devamında yer almalıdır. Grafik ve tabloların altındaki notlar bu materyalleri ana metne bakmaksızın anlaşılabilir hale getirme amacını taşımalıdır. Tablo ve şekil başlığı, sayfaya ortalanmış ve rakam ile sıralanarak Calibri Light yazı tipinde 10 punto ile yazılmalıdır ("Tablo 1." veya "Şekil 5." gibi...). Tablo ve şekiller sayfaya ortalanmış ve metin kaydırma özelliği kapalı olmalıdır. Tablonun altına düşülen "Not"lar italik yazılmalıdır.

Kaynaktan aynen alıntı yapıldıysa, kaynağa atıfta bulunurken sayfa numarası mutlaka verilmelidir. Türkçe metinde kaynaklara atıfta bulunurken sayfa bilgisi için "s." kullanılmalıdır. Örneğin Özçelik (2015, s. 182). İngilizce metinlerde ise "p." şeklinde kullanılmalıdır.

Türkçe yazılan makalelerde kaynakçadan sonra 700-1000 kelime arası "Extended Abstract" eklenmelidir. İngilizce yazılan makalelerde tercihe bağlı olarak "Genişletilmiş Öz" eklenebilir.

Kaynakça bilgileri APA 6.0 ışığında aşağıdaki örneklerde olduğu gibi düzenlenmelidir:

a) Kitap;

a1) Tek yazarlı kitap:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Yayın Yeri: Yayınevi.

a2) Çok yazarlı kitap:

Yazar 1 Soyadı, A., Yazar 2 Soyadı, A., Yazar 3 Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Yayın Yeri: Yayınevi.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
JOURNAL OF THE FACULTY OF
ECONOMICS AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES
(KLUJFEAS)

ISSN: 2146-3417 E-ISSN: 2587-2052

AUTHOR GUIDELINES

For updated guidelines please check our website.

All the studies to be sent should be prepared in accordance with our **English article draft** or **Turkish article draft** file and **TR Index Criteria**.

If the original language of the article is Turkish, Turkish title, Turkish abstract, English title, English abstract, if the original language of the article is English, English title, English abstract, Turkish title, Turkish abstract must be placed. Keywords should be written under the Abstract sections. Abbreviations should not be used in Abstract writing. Abstract parts should not exceed 200 words and 9 size font. The title of the article should be written in 14 font size, capital letters, bold and centered on the page. Abstract titles should be written in 11 points, capital letters, bold and centered on the page. Abstract should fit on one page and the "Introduction" section should start from the other page.

Submitted articles should be written in "Calibri Light" font, "10" font size, using Turkish font and "single" line spacing. The spaces between the paragraphs that make up the text should be written as 0nk and then 6nk. The text of the article, together with the tables and figures, should be a maximum of 10,000 words and the dimensions specified in the "article writing template" (18*24 cm). The page structure should be written with the bottom 2 cm, the top 3 cm, the right and left 2.5 cm, the gutter 0 cm from the left and justified on both sides.

Subheadings in the article should be in "Calibri Light" font, in "11" font size.

The figures, graphics and tables of the articles must be in accordance with the format specified by the journal. Footnotes, graphs and tables should be placed on or immediately after the referenced page as much as possible. Notes under graphics and tables should be intended to make these materials understandable regardless of the main text. Table and figure titles should be centered on the page and sorted by numbers and written in Calibri Light font with 10 points (like "Table 1." or "Figure 5..."). Tables and figures should be centered on the page and text wrapping feature should be turned off. "Notes" under the table should be written in italics.

If the source is quoted exactly, the page number must be given when citing the source. "s." for page information when referring to sources in Turkish text. For example, Özçelik (2015, s. 182). In English texts, "p." use should be preferred.

"Genişletilmiş Öz" can be added optionally for articles written in English.

Bibliography information should be organized in the guidance of APA 6.0 as in the following examples:

a) Book;

a1) Single author book:

Author Surname, N. (Year of Publication). *Book Title*. Place of Publication: Publisher.

a2) Multi-author book:

Author 1 Surname, N., Author 2 Surname, N., Author 3 Surname, N. (Year of Publication). *Book Title*. Place of Publication: Publisher.

a3) Kitapta bölüm:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). Eser Adı. Editör Soyadı, A. (Haz./Ed.), *Kitap Adı* (ss. sayfa numaraları). Yayın yeri: Yayınevi.

a4) Çeviri kitaplar:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı* (Çev. Soyadı, A.). Yayın yeri: Yayınevi, Kaynak Yapıtın Yayın Yılı.

a5) Elektronik kitaplar:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. doi:

veya

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Kitap Adı*. Kitap bağlantısı Erişim tarihi:

b) Kurum Yayınları:

Kurum Adı. (Yayın Yılı). *Yayın Adı*. Yayın Yeri: Yayınevi.

c) Tezler:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Tez Adı* (Yüksek Lisans / Doktora Tezi). Enstitü Adı, Yer.

d) Yazarı Olmayan Eser:

Eser adı. (Yayın Yılı). Yayın Yeri: Yayınevi.

e) Bilimsel Dergi Makalesi:

Yazar 1 Soyadı, A., Yazar 2 Soyadı, A., Yazar 3 Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı, cilt(sayı), sayfa aralığı*. doi:

veya,

Yazar 1 Soyadı, A., Yazar 2 Soyadı, A., Yazar 3 Soyadı, A. (Yayın Yılı). Makale Adı. *Dergi Adı, cilt(sayı), sayfa aralığı*. Makale bağlantısı Erişim tarihi:

DOI veya URL, çevrimiçi erişilen makaleler içindir.

f) Gazete Makalesi:

f1) Yazarı olan:

Yazar Soyadı, A. (Yıl, Ay Gün). Makale adı. *Gazete Adı*, sayfa aralığı.

f2) Yazarı olmayan:

Makale adı. (Yıl, Ay Gün). *Gazete Adı*, sayfa aralığı.

f3) Çevrimiçi:

Yazar Soyadı, A. (Yıl, Ay Gün). Makale Adı. *Gazete Adı*. Makale bağlantısı Erişim tarihi:

g) Bildiri:

g1) Yayımlanmış ise:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). Bildiri Adı. Editör (Ed.). *Kitap Adı* (sayfa numarası). Yayın Yeri: Yayınevi.

a3) Chapter in the book:

Author Surname, N. (Year of Publication). Title of work. Editor (Prep./ Ed.). *Book Name* (page no). Publication place: Publisher.

a4) Translation books:

Author Surname, N. (Year of Publication). *Name of the Book* (Translator Surname, N.). Place of publication: Publisher, Year of the source publication.

a5) Electronic books:

Author Surname, N. (Year of Publication). *Name of the Book*. doi:

or

Author Surname, N. (Year of Publication). *Name of the Book*. URL Date of access:

b) Corporate Publications:

Name of the Institution (Year of Publication). *Title of Publication*. Place of Publication: Publisher.

c) Thesis:

Author Surname, N. (Year of Publication). *Thesis Title* (Master / PhD Thesis). Name of the institute, Location.

d) Titles without Author:

Title (Year of Publication). Place of Publication: Publisher.

e) Scientific Journal Article:

Author 1 Surname, N., Author 2 Surname, N., Author 3 Surname, N. (Year of publication). Article Title. *Journal Name, volume (number), page range*. doi:

or,

Author 1 Surname, N., Author 2 Surname, N., Author 3 Surname, N. (Year of publication). Article Title. *Journal Name, volume(number), page range*. URL Date of access:

The DOI or URL are for articles accessed online.

f) Newspaper Article:

f1) With author:

Author Surname, N. (Year, Month Day). Article Name. *Newspaper Name*, page range.

f2) Without author:

Article Name. (Year, Month Day). *Newspaper Name*, page range.

f3) Online:

Author Surname, N. (Year, Month Day). Article Name. *Newspaper Name*. URL Date of access:

g) Proceedings:

g1) Published:

Author Surname, N. (Year of Publication). Name of the Paper. Editor (Ed.). *Book Title* (page number). Place of Publication: Publisher.

g2) Yayımlanmamış ise:

Konuşmacı Soyadı, A. (Yıl, Ay). Bildiri Adı. *Toplantı Adı*. Kuruluş Adı, Toplantı Yeri.

h) Poster:

Yazar Soyadı, A. (Yıl, Ay). *Posterin Adı*. Toplantı Adı. Kuruluş Adı, Toplantı Yeri.

i) Ansiklopedi Maddesi:

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). Madde Adı. *Yapıt Adı*, (cilt no: sayfa no). Yayın Yeri: Yayınevi.

j) Rapor:

Kurum Adı. (Yayın Yılı). *Rapor Adı* (Rapor No). Yayın Yeri: Hazırlatan Kuruluş.

veya

Yazar Soyadı, A. (Yayın Yılı). *Rapor Adı* (Rapor No). Yayın Yeri: Hazırlatan Kuruluş.

k) Yasa ve Yönetmelikler:

Yasa Adı. (Kabul Edildiği Yıl, Ay Gün). Yayın Adı, Sayı.

Makalelerde Türk Dil Kurumu'nun yazım kılavuzu ve yazım kuralları örnek alınmalıdır. Detaylı bilgi için Türk Dil Kurumu'nun web sayfasına bakınız: www.tdk.gov.tr. Yabancı sözcükler yerine olabildiğince Türkçe sözlükler kullanılmalıdır. Türkçe alışılmamış sözcükler kullanılırken ilk geçtiği yerde yabancı dildeki karşılığı parantez içinde verilebilir.

İngilizce gönderilen makalelerin ve Türkçe gönderilen makalelerin İngilizce yazılmış bölümlerinin, gönderim öncesinde yetkin bir dil kontrolünden geçirilmiş olması gerekmektedir. İçerikten bağımsız olarak, dil yönüyle yetersiz olan makaleler iade/ret edilmektedir. Yazarların bu hususa azami dikkat göstermeleri önemlidir.

Gönderilen çalışmaların **Dergi Etik Beyanı ve Yayın İlkeleri'ne** uygun olması gerekmektedir.

Gönderilen makaleler yukarıda belirtilen şartlara uygun olmadığı takdirde değerlendirme sürecine dahil edilmeden editörler kurulu tarafından reddedilir.

g2) Unpublished:

Speaker Surname, N. (Year, Month). Proceedings Name. *Meeting Name*. Institution Name, Meeting Place.

h) Poster:

Author Surname, N. (Year, Month). *Poster Name*. Meeting Name. Institution Name, Meeting Place.

i) Encyclopedia Article:

Author Surname, N. (Year of Publication). Article Name. *Name of Encyclopedia*, (volume no: page no) Place of Publication: Publisher.

j) Report:

Institution Name. (Year of Publication). *Report Name* (Report No). Place of Publication: Issuer.

or

Author Surname, N. (Year of Publication). *Report Name* (Report No). Place of Publication: Issuer.

k) Laws and Regulations:

Name of the Law. (Year Month Day of Acceptance). Publication Name, Issue.

[For Turkish authors or articles in Turkish.] The articles should be taken as examples of the spelling guide and spelling rules of the Turkish Language Association. For detailed information, please refer to the website of the Turkish Language Association: www.tdk.gov.tr. Turkish dictionaries should be used instead of foreign words. When using unusual words in Turkish, the equivalent in foreign language can be given in parentheses.

The articles written in English and the English sections of the articles submitted in Turkish should be subjected to a proficient language check prior to submission. Regardless of the content, articles that are insufficient in terms of language are returned / rejected. It is important that authors pay maximum attention to this issue.

The submitted manuscripts must comply with the **Journal Ethics Statement and Publication Principles**. The Ethics Statement should be included on the first page of the article and the ethics committee report should be documented.

If the submitted articles do not meet the above mentioned requirements, they will be rejected by the editorial board without being included in the evaluation process.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ISSN: 2146-3417 E-ISSN: 2587-2052

YAYIN ETİĞİ, YAYIN İLKELERİ VE AYKIRI EYLEM BEYANI

Güncel beyan için lütfen websitemizi kontrol ediniz.

Kırkareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (Artık, "KLÜ İİBF Dergi" denilecektir.), bilimsel araştırma ile ilgili olarak yayımlanan bağımsız bir yayındır ve yayın politikasını Editör Kurulu belirlemektedir. Bu bildiğe dergi imtiyaz sahibi, editörler, hakemler ve yazarların etik davranışlarını içermektedir. Derginin etik beyanı, Committee on Publication Ethics (COPE) beyan ve esaslarına dayanmaktadır ve bu kaynaklar www.publicationethics.org web adresinde ücretsiz olarak paylaşılmaktadır.

A. DERGİ İMTİYAZ SAHİBİNİN SORUMLULUKLARI

1. Editöryal Bağımsızlık

KLÜ İİBF Dergi, herhangi bir kimse veya ticari ortaklarının etkisi olmadan editöryal kararların bağımsızlığının sağlanmasını taahhüt etmektedir.

2. Fikri Mülkiyet ve Telif Hakkı

KLÜ İİBF Dergi, dergide yayımlanan makalelerin yazar(lar)daki mülkiyet ve telif haklarını korur ve her makalenin yayımlanmış versiyonunun kaydını sağlamaktadır. KLÜ İİBF Dergi yayımlanmış her makalenin bütünlüğünü ve şeffaflığını sağlamaktadır.

3. Bilimsel Suistimal

KLÜ İİBF Dergi, hileli yayın veya yayıncı intihali ile ilgili olarak daima uygun tedbirleri almaktadır.

B. EDITÖRLERİN SORUMLULUKLARI

1. Yayın ve Sorumluluk Kararı

KLÜ İİBF Dergi editörü, dergideki her şeyi kontrol altında tutmaktadır ve okuyucular ile yazarların ihtiyaçlarına cevap vermek için çaba göstermektedir. Editör ayrıca, dergiye gönderilen makalelerden hangilerinin dergide yayınlanacağına ve hangilerinin onur kırıcı yayın, telif hakkı ihlali ve intihal ile ilgili yasal gerekliliklere tabi politikalarla karar verilmesinden sorumludur. Editör, yayın kararı verilirken hakemler ile müzakere edebilir. Editör, içerik ve genel olarak yayın kalitesinden sorumludur. Editör adil ve uygun bir hakem süreci sağlamalıdır.

2. Tarafsızlık

Dergiye gönderilen makaleler daima, herhangi bir ön yargı olmaksızın değerlendirilmektedir.

3. Gizlilik

Dergiye gönderilen bir makale ile ilgili herhangi bir bilgi, editör tarafından yayın kurulu, hakemler ve dergi sahibi dışında herhangi bir kimseye ifşa edilmemelidir.

4. Çıkar Çatışmaları ve İfşa Etme

KLÜ İİBF Dergi editörü; yazarlar, hakemler ve editörler gibi taraflar arasındaki herhangi çıkar çatışmalarına izin vermez. Dergiye gönderilen bir makaledeki yayınlanmamış materyaller, yazarın sarıh bir yazılı onayı olmadan herhangi biri tarafından kullanılmamaktadır.

C. HAKEMLERİN SORUMLULUKLARI

1. Değerlendirme

Hakemler yazarların kökeni, cinsiyeti, cinsel eğilimi veya siyasal felsefesine bakılmaksızın eserleri değerlendirmektedirler. Hakemler ayrıca, dergiye gönderilen metinlerin değerlendirilmesi için adil bir kör hakemlik süreci sağlamaktadır.

KIRKLARELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF THE FACULTY OF
ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES (KLUJFEAS)

ISSN: 2146-3417 E-ISSN: 2587-2052

PUBLICATION ETHICS AND MALPRACTICE STATEMENT

For updated statement please check our website.

Journal of Faculty of Economics and Administrative Sciences (KLUJFEAS) is an independent publication with regards to scientific research and the editor decide its publication policy. The statement signifies the ethical behavior of the publisher, the editor, the reviewers and the authors. The ethics statement for KLU JFEAS is based on COPE Code of Conduct and Best Practice Guidelines for Journal Editors and COPE Best Practice Guidelines for Journal Editors available at www.publicationethics.org.

A. DUTIES OF PUBLISHER

1. Editorial Autonomy

KLU JFEAS is committed to ensure the autonomy of editorial decisions without influence from anyone or commercial partners.

2. Intellectual Property and Copyright

KLU JFEAS protects author(s) property and copyright of the articles published in the Journal and maintains each article's published version of record. KLU JFEAS provides the integrity and transparency of each published articles.

3. Scientific Misconduct

KLU JFEAS always takes all appropriate measures in respect to fraudulent publication or plagiarism the publisher.

B. DUTIES OF EDITORS

1. Decision on Publication and Responsibility

The editor of KLU JFEAS keeps under control everything in the journal and strives to meet the needs of readers and authors. The editor also is responsible for deciding which articles submitted to journal ought to be published in the journal, and may be guided by the policies subjected to legal requirements regarding libel, copyright infringement and plagiarism. The editor might discuss with reviewers while making publication decision. Editor is responsible for the contents and overall quality of the publication. Editor ought to provide a fair and appropriate two-side blinded peer-review process.

2. Objectivity

Articles that submitted to journal are always evaluated without any prejudice.

3. Confidentiality

Any information about a submitted article must not be disclosed by editor to anyone other than editorial stuff, reviewers, and publisher.

4. Conflicts of Interest and Disclosure

The Editor of KLU JFEAS does not allow any conflicts of interest between the parties such as authors, reviewers and editors. Unpublished materials in a submitted article must not be used by anyone without the express written assent of the author.

C. DUTIES OF REVIEWERS

1. Evaluation

Reviewers evaluate manuscripts without origin, gender, sexual orientation or political philosophy of the authors. Reviewers also ensure a fair blind peer review of the submitted manuscripts for evaluation.

2. Gizlilik

Dergiye gönderilen makalelere ilişkin tüm bilgiler gizli tutulmaktadır. Hakemler ve editör tarafından yetkilendirilmiş olanlar dışında başkaları müzakere etmemelidir.

3. İfşa Etme ve Çıkar Çatışması

Hakemlerin; yazarlar, fon sağlayıcılar, editörler vb. gibi taraflar ile menfaat çatışması bulunmamaktadır.

4. Editöre Destek

Hakemler, karar verme aşamasında editörlere yardım ederler ve ayrıca metinlerin iyileştirilmesinde yazarlara yardımcı olabilmektedirler.

5. Tarafsızlık

Objektif bir karar değerlendirmesi, daima hakemler tarafından yapılmaktadır. Hakemler, uygun destekleyici iddialarla, açık bir şekilde görüşlerini ifade etmektedirler.

6. Kaynakların Referansı

Hakemler ayrıca, kendi bilgileri dahilindeki yayınlanmış diğer herhangi bir makale ile dergiye gönderilen metin arasında herhangi önemli bir benzerlik veya örtüşme ile ilgili olarak editörü bilgilendirmelidir.

7. Değerlendirme

Hakemler, sistemde hazırlanan değerlendirme formu üzerinden işaretlemelerini ve notlarını olarak çalışmaya görüşlerini bildirirler. İsteğe yönelik olarak görüşler ayrıca makale dosyası üzerinde de belirtilip sisteme yüklenebilir.

D. YAZARLARIN SORUMLULUKLARI

1. Bildirme Standartları

Dergiye gönderilen bir metin özgün olmalıdır ve yazarlar, metnin daha önce herhangi bir dergide yayınlanmamış ve/veya telif hakkı izinlerinin alınmış olmasını sağlamalıdır. Araştırmanın verileri, makalede tam olarak belirtilmelidir. Dergiye gönderilen bir metin, başkalarının çalışmayı üretmesine izin vermek üzere yeterli detay ve referansları içermelidir. Çalışma eğer yazarın önceden yaptığı bir çalışmadan türetiliyorsa (tez, bildiri, vb.) bu durum bilgilendirme olarak verilmelidir. Tüm bilim dallarında yapılan araştırmalar için ve etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerindeki çalışmalar ile izine tabii anket, mülakat, röportaj gibi araştırmalar için ayrı ayrı etik kurul onayı ve katılımcılardan izinler alınmış olmalı, bu onay ve izinler makalede belirtilmeli ve belgelendirilmelidir. Özellikle TR Dizin kriterleri gereği olarak, aşağıdaki araştırmaların dergimizde yayımlanabilmesi için Etik Kurul izni gerekmektedir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif araştırmalar.

Ayrıca;

- Olgu sunumlarında "Aydınlatılmış onam formu"nun alındığının belirtilmesi,
- Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi,
- Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi gerekmektedir.

2. Özgünlük

Çalışmalarını dergiye göndermek isteyen yazarlar, çalışmalarının tamamen özgün olmasını sağlamalıdır ve literatürden elde edilen kelimeler ile cümleler uygun bir şekilde alıntılanmalıdır. Tüm çalışma dergi yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır.

2. Confidentiality

All the information relative to submitted articles is kept confidential. The reviewers must not be discussed with others except if authorized by the editor.

3. Disclosure and Conflict of Interest

The reviewers have no conflict of interest with regard to parties such as authors, funders, editors and etc.

4. Contribution to Editor

Reviewers give help the editor in making decisions and may also assist the author in improving the manuscript.

5. Objectivity

The objective judgment evaluation is always done by them. The reviewers express their views clearly with appropriate supporting arguments.

6. Acknowledgment of Sources

Reviewers ought to identify relevant published study that has not been cited by the authors. Reviewers also call to the editor's attention any substantial similarity or overlap between the manuscript and any other published paper of which they have personal knowledge.

7. Evaluation

Referees (Peer-reviewers) report their opinions for the study by marking and taking notes on the evaluation form (Sample Evaluation Form File) prepared in the system. Upon request, opinions can also be specified on the article file and uploaded to the system.

D. DUTIES OF AUTHORS

1. Reporting Standards

A submitted manuscript should be original and the authors ensure that the manuscript has never been published previously in any journal or all copyrighted permissions on the subject matter should be obtained. Data of the research ought to be represented literally in the article. A manuscript ought to include adequate detail and references to allow others to replicate the study. If the study is derived from a previous work of the author (thesis, paper, etc.), this should be given as acknowledgment. Ethics committee approval must be obtained for research conducted in all disciplines and for studies on clinical and experimental humans and animals requiring ethical committee decision, approval and permission must be obtained from the participants for researches such as surveys, interviews. This approval should be stated and documented in this article. Due to TR Index criterias authors place their permissions in article which includes;

- All kinds of research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from participants using questionnaires, interviews, focus group work, observation, experiment, interview techniques,
- Use of humans and animals (including material / data) for experimental or other scientific purposes,
- Clinical trials on humans,
- Research on animals,
- Retrospective studies in accordance with the law on protection of personal data.

Also;

- Stating that "informed consent form" was obtained in case presentations,
- Obtaining and indicating permission from the owners for the use of scales, surveys and photographs belonging to others,
- It should be stated that the copyright regulations are complied with for the intellectual and artistic works used.

2. Originality

The authors who want to submit their study to the journal must ensure that their study entirely original and the words and sentences getting from literature should be appropriately cited. Articles should be prepared in accordance with the journal author guidelines.

3. Birden Fazla Yerde Yayın

Yazarlar, aynı çalışmayı herhangi bir başka dergide yayınlanmak üzere göndermemelidirler. Aynı çalışmanın birden fazla dergiye eş zamanlı gönderilmesi etik olmayan bir davranış teşkil etmektedir ve kabul edilemez.

4. Kaynakların Referansı

Başkalarının çalışmalarıyla ilgili olarak uygun referanslar verilmelidir. Yazarlar, çalışmalarının belirlenmesinde etkili olmuş yayınların referans verilmelidirler. Çalışma sürecinde kullanılan kaynakların tümü belirtilmeli ve kullanılmamış herhangi bir kaynak, kaynakçada yer almamalıdır.

5. Makale Yazarlığı

Makale yazarlığı, çalışmaya kayda değer katkıda bulunan kişilerle sınırlı olmalıdır. Araştırma sürecine katılan başkaları var ise, bu kişiler katkıda bulunanlar olarak listelenmelidir. Yazarlık ayrıca, derginin editörü ile iletişim halinde olan yazışmadan sorumlu olan bir yazar içermelidir. Yazışmadan sorumlu yazar, tüm yardımcı yazarların makaleye dahil olmasını sağlamalıdır.

6. İfşa Etme ve Çıkar Çatışmaları

Finansal destek ile ilgili tüm kaynaklar açıklanmalıdır. Tüm yazarlar, çalışmalarının oluşturulması sürecinde yer alan çıkar çatışmasını ortaya koymalıdır.

7. Yayımlanmış Çalışmalardaki Temel Hatalar

Yazarlar göndermiş oldukları çalışmalarında dikkat çekici bir hata bulduklarında, bu hata ile ilgili olarak derhal dergiye bilgilendirmek zorundadırlar. Yazarların, hataların düzeltilmesini sağlamak üzere editör ile birlikte çalışma yükümlülükleri vardır.

8. Sorumluluk

Dergide yayınlanacak eserlerin her türlü sorumluluğu tamamıyla yazara/yazarlarına aittir.

9. Rıza

Dergiye makale gönderen yazar(lar) derginin etik beyanlarını ve yazım kurallarını kabul etmiş sayılmaktadır.

E. DERGİ İŞLEYİŞİ

1. Eser Gönderimi

Tüm eserler, Dergipark sistemi (<https://dergipark.org.tr/tr/pub/klujfeas>) üzerinden gönderilmeli ve tüm işlemler Dergipark sisteminden yürütülmelidir. Değerlendirme süreçlerine ilişkin tüm iletişim Dergipark sistemi ile gerçekleştirilir. (Ayrıntılı bilgi için bakınız: Dergi açık erişim politikası, telif hakları ve CC lisansları)

2. İnceleme ve Değerlendirme

Dergiye gönderilen makaleler, öncelikle Editörler Kurulu tarafından bilimsel içerik ve şekil bakımından ön inceleme tabii tutulur. Editörler Kurulu, yayınlanabilecek nitelikte bulunmadığı veya yazım kurallarına uygun hazırlanmayan makaleleri hakemlere göndermeden ret kararı verme hakkına sahiptir. Değerlendirmeye alınabilecek olan makaleler, incelenmek üzere iki ayrı hakeme (kör hakem) gönderilir. İki hakemin görüşleri bir ret bir kabul şeklinde gerçekleşirse, çalışma üçüncü bir hakeme gönderilir. Editörler Kurulu, hakem raporlarını dikkate alarak makalelerin yayınlanmak üzere kabul edilip edilmemesine karar verir.

3. Genel Esaslar

- Yazarlardan ve okurlardan herhangi bir ücret talep edilmediği gibi, herhangi bir muhabata ödeme yapılmamaktadır.
- Çift yönlü kör hakem uygulaması kullanılmaktadır. Yazarlar, hakemleri; hakemler, yazarları bilmemektedir.
- Benzerlik oranı yazarlardan gelen Ithenticate veya Turnitin raporlarıyla denetlenmekte olup çalışmanın özelliklerine göre değerlendirilerek, Editör Kurulu tarafından incelenmekte ve karar verilmektedir. Çalışmayla beraber gönderilmesi gereken benzerlik dosyası tüm makaleyi içerecek şekilde, benzerliklerin program tarafından renkli vurgu yapıldığı haliye gönderilmesi gerekmektedir. Özet rapor tercih edilmemelidir. Kaynakça bölümü dışındaki benzerlik oranı üst limiti orijinal çalışmalarda %25'i, tezler veya bildirilerden üretilen çalışmalarda %35'i geçmemelidir. Bu durumu aşabilen istisnai özel durumlarda raporla beraber editöre açıklama yazılması gerekmektedir. Gönderilen her rapor Editör Kurulu tarafından ayrıca incelenecek olup, raporun belirtilen oranın altında olması çalışmanın kesinlikle yayınlanacağı, raporun belirtilen oranın üstünde olması çalışmanın kesinlikle yayınlanmayacağı anlamlarına gelmektedir.

3. Multiple Publications

Authors should not submit the same study for publishing any other journals. Simultaneous submission of the same study to more than one journal is unacceptable and constitutes unethical behavior.

4. Acknowledgment of Sources

Convenient acknowledgment of the study of others has to be given. Authors ought to cite publications that have been efficient in determining the study. All of the sources that used process of the study should be remarked. An unused resource should not be included in the bibliography.

5. Authorship of a Paper

Authorship of a paper ought to be limited to those who have made a noteworthy contribution to study. If there are others who have participated process of the research, they should be listed as contributors. Authorship also includes a corresponding author who is in communication with editor of a journal. The corresponding author should ensure that all appropriate co-authors are included on a paper.

6. Disclosure and Conflicts of Interest

All sources of financial support should be disclosed. All authors ought to disclose a meaningful conflict of interest in the process of forming their study.

7. Fundamental Errors in Published Works

If authors find out a remarkable error in their submitted study, they have to instantly inform it. Authors have a liability to cooperate with editor to provide corrections of errors.

8. Responsibility

All kinds of responsibility for the works to be published in the journal belongs entirely to the author(s).

9. Consent

The author(s) who submit an article to the journal are deemed to have accepted the journal's ethical statements and rules of writing.

E. JOURNAL PROCESSES

1. Sending Article

Studies must be sent via Dergipark website (<https://dergipark.org.tr/en/pub/klujfeas>). All communication related to article submission and evaluation processes is carried out with Dergipark system. (For more information: Open access policy, copyrights and CC license)

2. Review

Papers are firstly checked for their eligibility for technical and journal's style. The manuscripts that do not suit journal's standards or not suitably correspond to the scope journal are refused with unexplained reason. Manuscripts that are found suitable for peer review will be assigned to two expert reviewers (blind review). If one of the reviewer's decision is rejection and the other one's is acceptance, then the article is sent to third reviewer. The final decision to accept or reject a manuscript will be made by the Editorial Boards. After the review process, the Editorial Boards will inform the authors of acceptance, rejection or necessity of revision of the manuscript.

3. Principles

- The journal is not charging any submission or processing fee from authors or readers. Also no payment is made to anyone.
- The journal is using double-blind review policy. Authors and referees doesn't know each other.
- The similarity rate is controlled by Ithenticate or Turnitin reports which sent by authors and evaluated according to the characteristics of the study, examined and decided by the Editorial Board. The similarity report file that should be sent with the study should be sent with the entire article, in which similarities are highlighted by the program in color. Summary report should not be preferred. The upper limit of the similarity rate, outside the bibliography section, should not exceed 25% in original studies and 35% in studies produced from theses or papers. In exceptional special cases that can overcome this situation, a statement should be written to the editor along with the report. Each report sent will be reviewed by the Editorial Board. The reports which below the specified rate does not mean that the study will definitely be published, and that the report above the specified rate will not mean that the study will definitely not be published.

KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ ve İDARİ BİLİMLER
FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN: 2146-3417 E-ISSN: 2587-2052

AÇIK ERİŞİM POLİTİKASI, TELİF HAKLARI VE CC LİSANSI

Güncel politikalarımız için lütfen websitemizi kontrol ediniz.

Kirklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, açık erişimli bir dergi olup, Budapeşte Açık Erişim Girişimi'nden yana yayın politikası izlemektedir. Bu anlamda derginin hiçbir aşamasında ücret talep edilmemektedir. Derginin tüm arşivi çevrimiçi olarak ücretsiz bir şekilde herkese açıktır.

Kirklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Creative Commons Atıf-AynıLisanslaPaylaş 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Dergi telif politikası yazar tarafından imzalanacak olan telif formu doğrultusunda aşağıdaki şekildedir (Makale yükleme ekranında en son dosyaya ulaşabilirsiniz):

Kirklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (Artık "dergi" olarak geçecektir.), dergide yayınlanan makaleye uygun atıfta bulunulması şartıyla makalenin yazar(lar)daki haklarına herhangi bir kısıtlama getirmemektedir. Çalışmanın tüm telifi, çalışmanın yazar(lar)ı üzerinde kalmaya devam eder, dergi gönderilen çalışmayı yayınlama ve kullanma hakkını edinir.

Dergide yayınlanmak üzere gönderilen makale/çalışma ile beraber tüm yazar(lar) dergi Yayın Etiği, Yayın İlkeleri ve Aykırı Eylem Beyanı'nı (<https://dergipark.org.tr/pub/klujfeas/page/6934>), Açık Erişim Politikası, Telif Hakları ve CC Lisansı'nı (<https://dergipark.org.tr/pub/klujfeas/page/8071>) ve Yazım Kurallarını (<https://dergipark.org.tr/pub/klujfeas/writing-rules>) ve;

1. Çalışmanın akademik etik ve ahlak çerçevesinde bilimsel özveriliye hazırlandığını;
2. Sunulan makalenin yazar(lar)ın orijinal çalışması olduğunu;
3. Tüm yazarların bu çalışmaya bireysel olarak katılmış olduğunu (çalışmanın içeriğine/tasarımına; ya da çalışma için verilerin toplanmasına, analiz edilmesine ve yorumlanmasına önemli katkı sağlamış olmak) ve bu çalışma için her türlü sorumluluğu almayı;
4. Yazı taslağını hazırlamış ya da önemli fikrinsel içeriğin eleştirel incelemelerini yapmış olduğunu;
5. Tüm yazarların sunulan makalenin son halini gördüklerini ve gözden geçirerek onayladığını;
6. Çalışmanın herhangi bir bölümünün geçerliliği ve doğruluğuna ilişkin soruların uygun şekilde soruşturulduğunun ve çözümlendiğinin garantisini vermek amacıyla çalışmanın her yönünden sorumlu olmayı;
7. Makalenin başka bir yerde yayınlanmadığını veya yayınlanmak için gönderilmediğini veya telifle konu tüm izinlerin alındığını (Herhangi bir bilimsel toplantıda sunulmuş ve yayımlanmamış olan yazılarda, toplantının adı, yeri ve tarihi bilgisi verilmelidir.);
8. Makalede bulunan metnin, şekillerin ve dokümanların diğer şahıslara/çalışmalara ait olan "Telif Haklarını" ihlal etmediğini, makalede kullanılan tüm diğer çalışmalara dair doğru atıfların verilerek, kaynakçada yer verildiğini;

KIRKLARELİ UNIVERSITY
JOURNAL OF THE FACULTY OF
ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES (KLUJFEAS)

ISSN: 2146-3417 E-ISSN: 2587-2052

OPEN ACCESS POLICY, COPYRIGHTS AND CC LICENSE

For updated policies please check our website.

Kirklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences (KLUJFEAS) is an open-access journal and follows the publication policy of the Budapest Open Access Initiative. In this sense, no fee is charged at any process of the journal. The entire archive of the journal is available online to everyone without any fee.

Kirklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License.

The journal's copyright policy is in accordance with the copyright form to be signed by the author (You can find latest file in article upload section):

Kirklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences (referred as "journal" from now on) does not impose any restrictions on the rights of the article in the author(s), only with the condition provided that the published article is cited appropriately. All copyrights of the work remains on the author(s), and the journal acquires the rights to publish and use the submitted work.

It is deemed to have accepted that all author(s) of articles/works submitted for publication in the journal all of these: Publishing Ethics, Publishing Principles and Malpractice Statement (<https://dergipark.org.tr/en/pub/klujfeas/page/6934>), Open Access Policy, Copyrights and CC License (<https://dergipark.org.tr/en/pub/klujfeas/page/8071>), and Author Guidelines (<https://dergipark.org.tr/en/pub/klujfeas/writing-rules>) with also;

1. Article is prepared with scientific devotion within the framework of academic ethic;
2. The submitted article is the original work of the author(s);
3. Participation of all authors individually (contributing significantly to the content / design of the study, or to collecting, analyzing and interpreting data for the study) and taking all responsibility for this study;
4. That author(s) has prepared the manuscript or made critical reviews of important intellectual content;
5. All authors have seen the final version of the manuscript submitted and reviewed and approved it;
6. Be responsible for all aspects of the study in order to ensure that the questions concerning the validity and accuracy of any part of the study are properly investigated and resolved;
7. The article has not been published elsewhere or sent for publication, or all copyrighted permissions have been obtained (In case of papers submitted and not published in any scientific meeting, the name, location and date of the meeting should be provided in acknowledgment);
8. The text, figures and documents in the article do not violate other persons' / works' copyrighted material, and that the correct references to all other works used in the article are given in the bibliography;

9. "TR Dizin Dergi Değerlendirme Kriterleri" kapsamında etik kurallar ile ilgili hususlar:

a) "Etik Kurul İzni" gerektiren çalışmalar olarak nitelendirilen ve aşağıda listelenen çalışmalar için yazarlar tarafından "Etik Kurul İzin Belgesi" sağlanmalı ve dergiye sunulmalıdır.

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,

- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,

- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,

- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,

- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif araştırmalar.

b) Bu çalışmalara ek olarak aşağıda belirtilen çalışmalar ile ilgili hususlara dikkat edilmelidir.

- Olgu sunumlarında "Aydınlatılmış Onam Formu"nun alındığının,

- Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alındığının,

- Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerin uyulduğunun, çalışmalarda belirtilmesi gerekmektedir.

c) Üniversiteler dışındaki araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarda, yazarların bölgelerinde bulunan Etik Kurul'lara başvurarak ilgili belgeleri temin etmeleri gerekmektedir.

d) 2020 yılı öncesi araştırma verileri kullanılmış, yüksek lisans/ doktora çalışmalarından üretilmiş (makalede belirtilmelidir), bir önceki yıl dergiye yayın başvurusunda bulunulmuş, kabul edilmiş ancak henüz yayımlanmamış makaleler için geriye dönük etik kurul izni gerekmemektedir.

"TR Dizin Dergi Değerlendirme Kriterleri" kapsamında etik kurallar ile ilgili hususlara ve yukarıda yapılan açıklamalara uygun olarak, gereken izin belgelerinin neler olduğunu, dergiye sunulması ve makalelerde belgelendirilmesi hususundaki sorumlulukları anlamış;

9.1. Makale sonunda; "Araştırmacıların Katkı Oranı" beyanı, varsa "Destek ve Teşekkür Beyanı", "Çatışma Beyanı"na yer verildiğini;

10. Basım, yayım, dağıtım ve internet yoluyla iletim de dahil olmak üzere açık yayın politikasıyla her türlü kamuya iletim haklarını Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi yetkili makamlarınca ve derginin dahil olduğu dizinler ve indekslerde sınırsız ve ücretsiz olarak kullanılmak üzere izin verildiğini;

11. Yazar(lar)ın yayınlanan makalenin tamamından tek sorumlu taraf olduğunu kabul etmiş olur.

9. Issues related to ethical rules within the scope of "TR Index Journal Evaluation Criteria":

a) "Ethics Committee Approval Certificate" should be provided by the authors and submitted to the journal for studies that require "Ethics Committee Approval" and are listed below.

- All kinds of research conducted with qualitative or quantitative approaches that require the collection of data from the participants using questionnaire, interview, focus group study, observation, experiment, interview techniques,

- Use of humans and animals (including material / data) for experimental or other scientific purposes,

- Clinical trials on humans,

- Research on animals,

- Retrospective studies in accordance with the law on protection of personal data.

b) In addition to these studies, attention should be paid to the issues related to the following studies.

- It should be stated in the studies that "Informed Consent Form" was obtained in case reports,

- Permission was obtained from the owners for the use of scales, questionnaires and photographs belonging to others,

- The copyright regulations were complied with for the ideas and art works used.

c) In studies conducted by researchers outside of universities, authors are required to apply to the Ethics Committees in their region and obtain relevant documents.

d) Retrospective ethics committee approval is not required for articles that have used research data before 2020, produced from master's / doctoral studies (should be specified in the article), submitted a publication to the journal in the previous year, accepted but not yet published.

Within the scope of "TR Index Journal Evaluation Criteria", in accordance with the ethical rules and the explanations made above, author(s) understood what the required permits are, the responsibilities of submitting them to the journal and documenting them in the articles;

9.1. At the end of the article in accordance with the TR Index criterias; "Contribution Rate Statement by Researchers", "Support and Acknowledgment Statement" if exists, and "Conflict Statement" should be included.

10. Kırklareli University Faculty of Economics and Administrative Sciences and its accepted indexes are authorized to use all kinds of public broadcasting rights, including printing hardcopies, publishing, distribution and transmission via the Internet, without any limit or restriction and free of charge.

11. The author(s) is the sole responsible party for the entire published article.

ÖNSÖZ

Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi bünyesinde hazırladığımız dergimizin 2024 Mart sayısı ile karşınızda olmaktan büyük mutluluk duyuyoruz. 2012 yılında yayın hayatına başlayan dergimiz, Sosyal Bilimler alanındaki güncel tartışmaları takip eden eserleri yayınlamayı hedeflemektedir. Dergimiz Directory of Open Access Journals (DOAJ), Index Copernicus, Ideal Online, International Institute of Organized Research (I2OR), Asos Index, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Journal Factor, Google Scholar, ResearchBib, Arastirmax, Social Sciences Citation Index (Sobiad), Scientific Indexing Services (SIS), Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), i-Focus, WorldCat, BASE, MIAR, Academic Journal Index ve RootIndexing gibi önde gelen uluslararası ve ulusal indeksler ile platformlar tarafından taranmaktadır. 2024 Mart sayısı için 9 makale ve 2 kitap incelemesi sürece alınmış olup, 2 makale ile 2 kitap incelemesi editörler kurulu ve hakemler tarafından yeterli bulunarak bu sayı için yayına kabul edilmiştir.

Dergimize desteklerini esirgemeyen Rektörümüz Prof. Dr. Bülent ŞENGÖRÜR'e ve Dekanımız Prof. Dr. Raif CERGİBOZAN'a teşekkürlerimizi ve saygılarımızı sunarız. Ayrıca dergimize katkı sağlayan alan editörlerimize, yayın kurulumuza, dil editörümüze, yazarlarımıza ve hakemlerimize teşekkürlerimizi ve saygılarımızı sunarız.

Kırklareli Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi iibfdergi@klu.edu.tr

Baş Editör

Prof. Dr. Muharrem EKŞİ, Kırklareli Üniversitesi, muharremeksi@klu.edu.tr

Editör

Doç. Dr. Ömer Faruk GÜLEÇ, Kırklareli Üniversitesi, omerfarukgulec@klu.edu.tr

Editör Yardımcıları

Dr. Öğr. Üyesi Sezgin SEZGİN, Kırklareli Üniversitesi, sezginsezgin@klu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Betül GÜLTEKİN ALBAYRAK, Kırklareli Üniversitesi, betul.gultekin@klu.edu.tr

Arş. Gör. Dr. Altuğ KOÇ, Kırklareli Üniversitesi, altugkoc@klu.edu.tr

PREFACE

We are very glad to present the March 2024 issue of Kirklareli University Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences (KLUJFEAS). Our Journal, which started broadcasting in 2012, aimed to publish researches following the current debates in the field of Social Sciences. Our journal is indexed by leading international and national indexes/platforms such as Directory of Open Access Journals (DOAJ), Index Copernicus, Ideal Online, International Institute of Organized Research (I2OR), Asos Index, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Journal Factor, Google Scholar, ResearchBib, Arastirmax, Social Sciences Citation Index (Sobiad), Scientific Indexing Services (SIS), Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), i-Focus, WorldCat, BASE, MIAR, Academic Journal Index and RootIndexing. For the March 2024 issue of our Journal, 2 out of 9 articles and 2 out of 2 book reviews were found acceptable by the editorial board and referees for this issue. KLUJFEAS aims to continue to broadcast without sacrificing its scientific quality with an awareness of the difficulties such as being accepted as a reputational journal by authors and audience.

We would also wish to express our sincere gratitude to our Rector Prof. Dr. Bülent ŞENGÖRÜR and our Dean Prof. Dr. Raif CERĞİBOZAN for their unflagging support. Also, we would like to thank our field editors, editorial board, language editor, authors and peer-reviewers for their contribution.

Kirklareli University

Journal of the Faculty of Economics and Administrative Sciences iibfdergi@klu.edu.tr

Chief Editor

Prof. Dr. Muharrem EKŞİ, Kirklareli University, muharremeksi@klu.edu.tr

Editor

Assoc. Prof. Ömer Faruk GÜLEÇ, Kirklareli University, omerfarukgulec@klu.edu.tr

Assistant Editors

Assist. Prof. Sezgin SEZGİN, Kirklareli University, sezginsezgin@klu.edu.tr

Assist. Prof. Betül GÜLTEKİN ALBAYRAK, Kirklareli University, betul.gultekin@klu.edu.tr

Res. Asst. Dr. Altuğ KOÇ, Kirklareli University, altugkoc@klu.edu.tr

TARANAN İNDEKSLER ve VERİ TABANLARI INDEXES and DATABASES

Güncel dizin bilgilerimiz için websitemizi ziyaret edebilirsiniz.

You can check our website for updated indexes.

idealonline (31/01/2020)

<http://idealonline.com.tr/IdealOnline/lookAtPublications/journalDetail.xhtml?uld=829>

Crossref 10.53306 (2021)

<https://www.crossref.org/reporting/members-with-open-references/>

paperity

<https://paperity.org/journal/11772/kirklareli-universitesi-iktisadi-ve-idari-bilimler-fakultesi-dergisi>

International Institute of Organized Research - I2OR (26/12/2019)

<http://www.i2or.com/8.html>

Journal Factor (19/12/2019)

<http://www.journalfactor.org/Journal.php?JOURNAL=JF3730>

WorldCat (12/2019) DOAJ Vasiyasıyla | Via DOAJ

<https://www.worldcat.org/title/krklareli-universitesi-iktisadi-ve-idari-bilimler-fakultesi-dergisi/oclc/1135656132>

BASE (12/2019) DOAJ Vasiyasıyla | Via DOAJ

<https://www.base-search.net/Record/3098a57c2bb84ede4baa50bd0abeeb264f60b242126681fcbe29de2576e59717/>

Matriz de Información para el Análisis de Revistas - MIAR (12/2019) DOAJ vasiyasıyla | Via DOAJ

<http://miar.ub.edu/issn/2146-3417>

The Directory of Open Access Journals - DOAJ (12/12/2019)

<https://doaj.org/toc/2587-2052>

RootIndexing (08/2019)

<https://www.rootindexing.com/journal/kirklareli-university-journal-of-the-faculty-of-economics-and-administrative-sciences--2/>

Directory of Research Journals Indexing - DRJI (17/08/2019)

<http://olddrji.lbp.world/JournalProfile.aspx?jid=2587-2052>

Academic Journal Index (2019)

https://academicji.org/dergindex/?id=1&dergi_id=d0fa651a355f1a

iFocus (22/02/2019)

<https://www.ifocus.my/>

International Scientific Indexing - ISI (25/12/2018)

<https://isindexing.com/isi/journaldetails.php?id=8728>

Sobiad & Asos Indeks (09/2018)

<https://atif.sobiad.com/index.jsp?modul=dergi-sayfasi&ID=2122>

Google Scholar (2018)

<https://scholar.google.com/scholar?q=%22K%C4%B1rklare-li+%C3%9Cniversitesi+%C4%B0ktisadi+ve+%C4%B0dari+Bilimler+-Fak%C3%BCitesi+Dergisi%22>

arastirmax (06/10/2017)

https://arastirmax.com/en/search/publications?fulltex-t=&f%5B0%5D=field_yayimlanan_dergi%3A260435

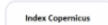
ResearchBib (10/2017)

<http://journalseeker.researchbib.com/view/issn/2587-2052>

CiteFactor (05/2017)

<https://www.citefactor.org/journal/index/16656/krklareli-universi-ty-journal-of-the-faculty-of-economics-and-administrative-sciences>

Index Copernicus (2016)

<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=46998>

Eurasian Scientific Journal Index - ESJI

<http://esjindex.org/search.php?id=2996>

Scientific Indexing Services - SIS (2017)

<http://www.sindexs.org/JournalList.aspx?ID=4315>

publons

<https://publons.com/journal/316774/krklareli-universitesi-iktisa-di-ve-idari-bilimler-/>

İÇİNDEKİLER

Makaleler

Çağdaş GÖRÜCÜ

19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Toplulukların Yaşadığı Dönüşüm ve Devletle İlişkileri.....1-27

Sıla SABANCILAR EREN

Kurtuluş ve Kuruluşta Cumhuriyetin İzleri.....28-52

Kitap İncelemeleri

Batuhan ERSÖZ

Eyal Press. (2023). Pis İşler – ABD'de Hayati İşler ve Eşitsizliğin Gizli Bedeli. (Çev.) Deniz Keskin. İstanbul: Metis Yayınları.....53-58

Cumhur HAVAN

George J. Borjas. (2020). Labor Economics. United States: McGraw-Hill Education Press.....59-66

CONTENT

Articles

Çağdaş GÖRÜCÜ Transformation of Non-Muslim Communities in the Ottoman Empire in the 19th Century and Their Relations with the State.....	1-27
Sıla SABANCILAR EREN Traces of the Republic in Liberation and Establishment.....	28-52

Book Reviews

Batuhan ERSÖZ Eyal Press. (2023). Pis İşler – ABD’de Hayati İşler ve Eşitsizliğin Gizli Bedeli. (Çev.) Deniz Keskin. İstanbul: Metis Yayınları.....	53-58
Cumhur HAVAN George J. Borjas. (2020). Labor Economics. United States: McGraw-Hill Education Press.....	59-66

19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Toplumların Yaşadığı Dönüşüm ve Devlele İlişkileri

Çağdaş GÖRÜCÜ¹

Öz

Makale Türü

Araştırma Makalesi

Başvuru Tarihi

03.11.2023

Kabul Tarihi

24.02.2024

DOI

10.53306/kluffeas.1385463

JEL Code

J15

19. yüzyılda özellikle sanayi ve ulaşımda yaşanan devrimler, uluslararası ticaretin hacminde büyük artışlara neden olmuştur. Bu süreç Osmanlı topraklarındaki zanaatkarları oldukça olumsuz etkilerken, Avrupa ile yapılan ticaretle ilgili kesimlere büyük imkânlar yaratmıştır. Bu çerçevede özellikle Rum ve Ermeni toplumlar içerisinde bu tür bağlantıları olan tüccarların zenginliği artmıştır. Bu durum gayrimüslim toplumların içyapısında da değişikliklere yol açmıştır. Tüccar zümresinin başını çektiği toplumsal gruplar giderek hem kendi toplumları içerisinde kilisenin yönetimine karşı güçlerini artırmak için çaba sarf ederken hem de ayrılıkçı milliyetçi hareketlerin toplumsal temelinı meydana getirmiştir. Bu gelişmelerin bir diğer önemli sonucu da dinî kurumların denetimi dışında yeni okulların kurulması olmuştur. Bu dönemde Osmanlı yönetici zümresi ise toprak kayıplarının artmasını engellemek amacıyla bir yandan gayrimüslim toplumlar içerisindeki reform taleplerini desteklerken, diğer yandan bu toplumlara *uluslar* yerine Osmanlı idaresinde esas itibariyle din temelli bir ayrımı ifade eden *milletler* olarak davranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gayrimüslim Toplumlar, Millet Sistemi, Osmanlı İdaresi, Eğitim, Ulusçuluk

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Adnan Menderes Üniversitesi Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, cagdas.gorucu@adu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9302-1358>

Transformation of Non-Muslim Communities in the Ottoman Empire in the 19th Century and Their Relations with the State

Çağdaş GÖRÜCÜ²

Abstract

In the 19th century, especially revolutions in industry and transportation caused huge increases in the volume of international trade. While this process negatively affected craftsmen in Ottoman lands, it created great opportunities for trade-related sections with Europe. Within this framework, it has increased the wealth of merchants with such connections, especially among the Greek and Armenian communities. This situation also caused changes in the internal structure of non-Muslim communities. The social groups led by the merchant coterie gradually made efforts to increase their power against the administration of the church within their own communities and formed the social foundation of separatist nationalist movements. Another important result of these developments was the establishment of new schools beyond the control of religious institutions. During this period, the Ottoman ruling class supported the reform demands within the non-Muslim communities on the one hand and on the other, treated these communities as millets which essentially expressed a religion-based distinction in the Ottoman administration, instead of nations, in order to prevent from increasing the territory losses.

Keywords: Non-Muslim Communities, Millet System, Education, Ottoman Administration, Nationalism

Article Type
Research Article
Application Date
2023-11-03
Acceptance Date
2024-02-24
DOI
10.53306/klujfeas.1385463
JEL Code
J15

² Assistant Professor, Adnan Mencerer University, Nazilli Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, cagdask.gorucu@adu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9302-1358>

Giriş

Osmanlı Devleti, ulusçu hareketlerle yüzleşmek durumunda kaldığı 19. yüzyıldan önce zaten kayda değer bir toprak kaybı yaşamış durumdaydı. Macaristan, Transilvanya, Kırım ve Karadeniz'in kuzey sahilinin büyük bölümü yitirilmişti. Dolayısıyla Avusturya ve Rusya'nın askerî gücü karşısında belirgin bir geri çekilme söz konusuydu. Bununla beraber imparatorluğun dağılmasına neden olan başlıca etmenleri 19. yüzyılda aramak gereklidir. Elbette bu tür bir çaba, ilk olarak Balkanlardaki gayrimüslim unsurlar arasında ortaya çıkan ulusçu hareketlerin de ele alınması anlamına gelmektedir. Böyle bir inceleme ise ister istemez Osmanlı Devleti'ndeki gayrimüslimlerin durumuna ve 19. yüzyıldaki ekonomik gelişmelerin neden olduğu toplumsal ve kültürel dönüşümlere ilişkin tartışmaları gündeme getirmektedir.

Esasen Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin durumu incelenirken, öncelikle devletin kendisinin yahut Osmanlı yönetici zümresinin gayrimüslimleri nasıl nitelendirdiğinin ele alınması gerekmektedir. Bu noktada *kâfir* terimi karşımıza çıkmaktadır. Kâfir kelimesi, önceleri Arapçada *gizleyen* anlamında olmakla birlikte zamanla Arap şiirinde ve Kuran'da *gördüğü iyiliği unutan, iyilikbilmez, nankör* anlamlarında da kullanılmıştır. Bir terim olarak Kuran'da İslam'ın davetini ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr edenleri ifade etmektedir (Soykan, 2000, s. 25-26). Osmanlı Devleti'nde de *kâfir*, Tanzimat öncesinde yönetsel ve yargısal işlemlerde ve ilgili hukuk belgelerinde gayrimüslimler için kullanılan kavram olmuştur.

Osmanlı yönetici zümresinin gayrimüslimlerle ilişkisini belirleyen temel öge ise aralarında bir egemenlik ilişkisinin olup olmamasıdır. İslam fıkından devralınmış olan dârüislam-dârülharp ayrımı, söz konusu ögeyi anlamlandıran ana kategoridir. Bu ayrım, bir ülkenin bir Müslüman yahut bir gayrimüslim hükümdar tarafından mı yönetildiğine ve esas olarak bu ülkede İslam hükümlerinin uygulanıp uygulanmadığına bakılarak yapılırdı. Bu bağlamda dârülharp, Müslümanlar tarafından cihat yoluyla ele geçirilip dârüislam haline getirilinceye kadar Müslümanlar için bir savaş alanı olarak görülen toprakları tanımlardı (Soykan, 2000, s. 49; Küçük, 1985, s. 1007). Darülharpdeki bir kişi harbî olarak adlandırılır ve İslam topraklarına aman dileyerek girmesi halinde *müstamen* statüsü alırdı (Ortaylı, 1985a, s. 135).

Dârüislamda yaşayan gayrimüslim tebaa içinse *zimmî* statüsü geçerliydi. Bir fıkıh terimi olarak zimmet, İslam'ın üstünlüğünü tanımak şartıyla dârüislamda yaşayan diğer ilahi dinlerin üyelerine devlet tarafından bahşedilen korumayı ifade ediyordu. Bununla birlikte uygulamada Zerdüş't ve Sabiî dininden olanlar da İslam ülkelerinde zimmî kabul edilmişti. Bu şekilde maddi manevi hayatları garanti altına alınan zimmîler birtakım dini imtiyazlar da elde ediyordu (Soykan, 2000, s. 68; Küçük, 1985, s. 1007; Ortaylı, 1985a, s. 136).

Zimmî statüsü hem bireysel hem de kolektif olarak tanınıyordu, bununla birlikte kolektif niteliği ağır basıyordu. Zimmîliğin, egemenlik ve himaye altına alınmışlık olarak birbirleriyle bağlantılı iki boyutu olduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda bir zimmî cemaat, bir İslam devletinin hâkimiyeti altında yaşamanın yanı sıra bu devletin himayesi altındaydı. Tankut Soykan (2000, s. 229) söz konusu himayenin zimmîlerin can ve mal güvenlikleriyle

dini imtiyazlarının şer'i hukukça belirlenmiş olması nedeniyle önemli bir dayanağa sahip olduğunu, böylelikle İslam hukukunda zimmîlere tanınmış hakların hükümdarlar tarafından keyfi bir şekilde ortadan kaldırılmasının çoğunlukla önüne geçilebildiğini düşünmektedir.

Bununla beraber Osmanlı Devleti açısından zimmî statüsünün gayrimüslimlerin durumunu ortaya koyabilecek yegâne unsur olup olmadığı tartışmalıdır. Bu bağlamda örneğin Fikret Adanır (2000, p. 56), İslami bir temele dayanan zimmî statüsünün önemini kabul etmekle birlikte onunla aynı ölçüde belirleyici bir etken olarak 6. ile 13. yüzyıllar arasında gelişen Türk-Moğol emperyal geleneğine dikkat çekmektedir. Adanır'a göre söz konusu dönemde var olan birçok Türk-Moğol devletinde çok sayıda farklı inanış yan yana yaşayabilmiştir.

Her hâlükârda Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimlere yönelik uygulamalarına ilişkin unutulmaması gereken nokta, erken dönem İslami metinlerinin ortaya koyduğu dinsel gelenekle günlük hayatın gerçeklerinin etkileşimine dayanan dinamik, Osmanlı'ya özgü İslami bir çerçevenin belirleyici olduğudur (Rodrigue, 1996). Bu bağlamda Osmanlı siyasi düşüncesini etkileyen kaynaklardan biri de İç Asya siyasi geleneği ve bu çerçevede özellikle *yasa* kavramıdır (Kafadar, 2009, s. 26). Esasen devletin İslam hukukundan farklı olarak kendi yasalarını yapabileceği ilkesine dayanan örfi hukukun (Pamuk, 2017, s. 23) Osmanlı idaresindeki önemi kesinlikle göz ardı edilmemelidir. Bununla ilgili olarak 9. yüzyılın sonlarında büyük İslam ulemasının içtihad kapısının kapanmış olduğunu ilan ettiğine dikkati çeken Halil İnalçık (2016, s. 57) da sonraki dönemde bir Müslüman hükümdarın ister halife ister sultan olsun kanun koyucu sıfatını takınamayacağı, yalnızca şeriatın bakanı ve koruyucusu olabileceği, eğer dini ilimlerde yeterliliği yoksa şeriat üzerinde herhangi bir tefsirde bulunma yetkisinin de bulunmadığına dair esasların İslam fıkında münakaşa götürmez bir biçimde yerleşmiş olduğunu belirtmektedir. Bundan ötürü Osmanlı Devleti'nin de bir İslam Devleti olarak şeriatın başka bir kanunu olmaması gerekirken İnalçık'a göre gerçekte Osmanlı Devleti şeriatı aşan bir hukuk düzeni geliştirmiştir³.

Zimmîlik açısından önemli bir unsur da zimmîlere has bir vergi türü olan cizyedir. Ancak Osmanlı Devleti'nde her gayrimüslimin cizye ödemediğini belirtmek gerekir. Cizye alınmayan kadınlar, çocuklar, akıl hastaları, ihtiyarlar, fakirler ve din adamları dışında (Küçük, 1985, s. 1008) at yetiştiricisi, köprü inşaatçısı, gemi sökücü, tüfek üreticisi vb. gruplardan oluşan *muaf reaya* ile zimmî sipahiler, dağ geçitlerini koruyan *derbentçiler*⁴, savaşı *voynuklar*⁵ ve taşranın güvenliğinden sorumlu *martaloz*⁶ gibi yarı-askerî görevlere

³ İnalçık (2005, s. 45) Türkiye'nin nüfusunun çoğunluğu Müslüman olmakla birlikte seküler bir siyasal sisteme sahip bir ülke olmasının da büyük oranda söz konusu Osmanlı geçmişi deneyimine dayandığı kanısındadır.

⁴ Osmanlı Devleti, belirlediği bazı köyleri veya köylerdeki hanelerin bir kısmını ticaret yollarının, köprülerin ve geçitlerin bakımı ve güvenliği için derbentçi olarak görevlendirmiştir. Hizmetleri karşılığında derbentçiler belli vergilerden muaf kılınıyorlardı (Pamuk, 2017, s. 53).

⁵ Voynuklar, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki ilerleyişi sırasında bünyesine kattığı Hristiyanlardan oluşan askerî oluşumlardan biridir. İlk olarak Bulgaristan'da uygulamaya konulmuştur. Bu bağlamda voynuk teşkilatı içerisinde Bulgarlar önemli bir ağırlığa sahiptir. Voynuklar Osmanlı egemenliği öncesinde *voyni/voynitsi* diye adlandırılan küçük aristokrat sınıftan kişilerdi. Osmanlı yönetimi, Balkanlarda ele geçirdiği topraklarda voynuk olanları askerî sistemlerine dâhil etmiştir. Voynuk teşkilatı, 1878'de Bulgar Prensiği'nin kurulmasına kadar varlığını sürdürmüştür (Kayapınar, 2013, s. 126-127).

sahip gruplar cizye ödemiyorlardı (Adanır, 2000, p. 63; İnalçık, 1993, s. 47). Son üç grup ile hariç bırakılanlar dışındaki diğer grupların cizye yoluyla ya da farklı bir şekilde ekonomik bir yükümlülüğe sahip olduğu göz önünde bulundurulursa, Osmanlı Devleti'nin gayrimüslimleri yönetişinin dinsel olanın yanında ekonomik bir boyutu da olduğu ortaya çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin ekonomik hayatında gayrimüslimler önemli bir yer kaplamaktaydı. Gayrimüslim tebaa özellikle yabancılarla yapılan uluslararası ticarete önemli role sahipti. Bu bağlamda tüccarlık, toptancılık, gemi sahipliği gibi işleri yürütenlerin büyük bölümü Rum'du. Ermeniler 15. ve 16. yüzyıllarda daha az etkin bir konumda bulunmalarına rağmen 17. yüzyıldan itibaren özellikle İran'la batılı ülkeler arasındaki ticarete başat unsur haline gelmişlerdi. Yahudiler ise bankerlik ve komisyonculukta etkiliydi (Mantran, 1982, p. 130-134). Ticari faaliyetler, Osmanlı Devleti tarafından yakından takip ediliyor ve hazinenin önemli bir gelir kaynağı olarak vergilendiriliyordu.

Bunun yanı sıra gayrimüslimler 16. yüzyıldan itibaren açılmaya başlayan yabancı büyükelçilik ile konsolosluklarda ve Osmanlı bürokrasisi içinde tercüman olarak görev alarak devletin Müslüman yüksek mevkili yöneticileri ile yabancılar arasındaki ilişkilerin yürütülmesini sağlıyorlardı. Siyasi olduğu kadar ekonomik olarak da önemli bir işlevi yerine getiren tercümanlık ile diğer ticari faaliyetler birlikte düşünüldüğünde, bu tür işleri yürüten gayrimüslimlerin yabancılarla Osmanlı yönetici zümresi arasında ekonomik olarak aracı bir konuma sahip oldukları görülmektedir.

Osmanlı yönetici zümresi için gayrimüslimlere dair bir başka ekonomik konu da *pişkeş*ti. Gerek patriklerin gerekse metropolitlerin atanması, hazineye pişkeş adı verilen belli bir ödemenin yapılmasıyla mümkün olmaktadır. Ancak bu ödeme gerçekleştirildikten sonra padişah tarafından atanan patrik veya metropolit görevine başlayabilmekte ve elde ettiği bu konuma ilişkin hakları kullanabilmekteydi. Bunun yanında söz konusu ruhani liderlerin görevlerine devam edebilmeleri için de düzenli olarak yıllık pişkeş verilmesi gerekmektedir (Kenanoğlu, 2004, s. 58-66, 83-86). Ekonomik niteliğinin yanında pişkeş Osmanlı'da idari bir sürecin de parçasıydı. Buna göre pişkeşin verilmesi ve padişahın onaması ile hayata geçen patrik atamaları verilen bir *berat* ile resmîyet kazanıyordu. Bu belgelerde patriğin görev ve yetkileri sıralanıyordu.

Bu konuda belirtilmesi gereken önemli bir husus, Osmanlı toplumunda hakların özgürlükleri değil çeşitli imtiyazları ifade etmesidir. Bu bakımdan Osmanlı siyasal yapısının bir tür imtiyazlar düzeni olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda gayrimüslimlere

⁶ Martaloz veya martaloslar, Osmanlı askerî teşkilatı içerisinde çok erken dönemlerden itibaren var olmuş bir sınıftır. Çoğunlukla ganimet ve macera peşindeki Hristiyanlardan oluşturulan martaloz teşkilatı, özellikle Osmanlı Devleti'nin batı sınır bölgelerinde gelişmiştir. 16. yüzyılda artan eşkıyalık nedeniyle iç bölgelerde bir tür muhafız olarak da görevlendirilmişlerdir. Martaloz uygulaması Osmanlı Avrupası'nın çoğu yerinde hayata geçirilmiştir. Bu nedenle söz konusu teşkilat içerisinde birçok farklı etnik ve dini gruptan kişiler yer almıştır. Bununla beraber özellikle Ortodoks Hristiyanlar ağırlıklı kısmı oluşturuyordu. Yahudiler görece azken, Müslümanlar ise daha ziyade Arnavutluk ve Bosna'daki teşkilatta yer alıyorlardı. Martaloz uygulaması, zamanla yaygınlığı azalmış olmakla birlikte 19. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir (Özcan, 2003, s. 64-66).

bahşedilen imtiyazların çerçevesi belirlenirken, Müslümanların ve İslam'ın üstünlüğünün korunmasına dikkat edilmişti. Esas itibarıyla bu tür bir yaklaşım, iktidarın meşruiyetini tanrıdan aldığı iddiasına dayanan siyasal düzenler açısından doğal bir durumdur. Nitekim zimmîlerin Müslümanlar aleyhine şahitlikleri kabul edilmemiş, yeni mabet inşa etmeleri yasaklanmış, mevcutların tamiri ise son derece katı kurallara bağlanmıştı (Soykan, 2000, s. 228). Bununla birlikte sözü edilen kısıtlamaların ne ölçüde uygulandığı dönemden döneme değişebiliyordu. Örneğin kaybedilen bir savaşın yol açtığı gergin siyasî ortam, kısıtlamaların daha sıkı bir biçimde uygulanmasına yol açabiliyordu⁷ (Özdoğan ve Kılıçdağı, 2012, s. 13).

Söz konusu hiyerarşik ilişki biçimi, zimmîler arasında da öngörülmüştü. Böylece Hıristiyanların Yahudilerden, Ortodoks Rumların diğer zimmîlerden daha ayrıcalıklı olduğu bir yapı ortaya çıkmıştı. Burada gayrimüslim cemaatler; “kendi dini önderleri yönetiminde, kendi dillerini ve geleneklerini kullanarak, kendi okullarını, mahkemelerini⁸, yetimhanelerini, hastanelerini vb. koruyup sürdürerek, sultanın koyduğu yasalara uydukları, istenen vergileri ödedikleri, imparatorluk sınırları içinde güvenlik ve düzeni sürdürdükleri sürece” devletin himayesi ve koruması altında kalıyorlardı (Shaw, 1985, s. 1003).

Yine de Osmanlı İmparatorluğu'nun hatırı sayılır düzeyde müzakere edilen çözümlere dayalı bir devlet olduğunu gözden kaçırmamak gerekir. Bu bağlamda Şevket Pamuk (2017, s. 25), Osmanlı merkezi bürokrasinin genel itibarıyla esnek ve pragmatik bir tutuma sahip olduğunu; “uygulanan politikalarda ve kurumsal değişikliklerde her zaman sıkı kurallara, âdet ve geleneklere, dine, geçmişteki davranış kalıplarına ve düşmanlıklara bağlı kalmadan hareket edebil[diğini]” ifade etmektedir. Bu yapı içinde bölgesel düzeyde mahalli idarelerin önemi de vurgulanmalıdır. İster şehirde ister taşrada yer alsın en küçük idari birimler olarak bu mahalli idarelerin temel işlevi devlet için vergileri toplamak ve yerel kamu düzenini korumaktı. Bu çerçevede kolektif sadakate dayalıydılar. Her mahalli idare, bir ihtiyar heyeti ile kocabaşı veya muhtar seçiyordu. Bunların en önemli görevi daha büyük birimler olan bölgesel idareler içinde toplanacak toplam verginin belirlenmesi ve bunun her bir mahalli idareye dağıtımını müzakere etmektir. Kendi köylerinin veya muhitlerinin liderleri, şer'iyeye mahkemesinin önüne gitmeden örneğin sinagog ve kilise tamirâtı için izin isteyebiliyor⁹ veya diğer topluluklarla olan ihtilafları çözebiliyordu (Adanır, 2000, p. 59-61).

⁷ İslam hukukundan kaynaklanan bu tür sınırlamaların dönemsel olarak gevşetilmesi veya daha sıkı bir şekilde yorumlanmasının yanı sıra bir bölgenin Osmanlı hâkimiyetine (sulh veya fetih yoluyla) giriş şekline, nüfus ve demografik yapısına, (sınır bölgelerinde, adalarda yer almak gibi) coğrafi konumuna veya Osmanlı idaresinin ticarî ve siyasî beklentilerine bağlı olarak uygulamada farklılıklar oluyordu (Koyuncu, 2014, s. 37).

⁸ Esas itibarıyla Tanzimat dönemine kadar Osmanlı Devleti'nde şer'iyeye mahkemeleri (meclisi şer) hukuki uyumsuzlukların büyük kısmının çözüme kavuşturulduğu başlıca mercii olmuştur. Bununla birlikte kapitülasyonların bir gereği olarak Osmanlı topraklarındaki müstamen statüsündeki yabancı uyruklu kişiler arasında gelişen davalar Osmanlı yargı örgütlenmesinin dışında kurulan ve yabancılar kendi hukuklarını uygulayan konsolosluk mahkemeleri tarafından ele alınırdı. Yine zimmîler arasındaki aile ve miras davalarına da kendi ruhani temsilcilerinin yer aldığı cemaat mahkemeleri bakıyordu (İbrahim, 2022, s. 579; Aydın, 2003, s. 342).

⁹ İslahat Fermanı'nın ilanına kadar kilise, sinagog ve manastır gibi mabetlerin aslına uygun olarak tamirâtı veya yeniden inşası sultanın onayına bağlıydı (Koyuncu, 2014, s. 76).

Osmanlı Devleti'nin bir yandan imtiyazlara diğeryandan yerel özerkliklere dayalı bir siyasal düzene sahip olması ister istemez bu düzenin çok hukuklu mu yoksa tek hukuklu bir yapıda mı olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Örneğin Stanford Shaw (1985, s. 1002), Osmanlı Devleti'nde sultanın ve egemen sınıfın yetkilerini yönetim, maliye ve askerlikle sınırlandırarak öğretim, haberleşme, sosyal yardım, adalet gibi konuları dini topluluklara bıraktığını yazarken çok hukuklu bir yapıyı vurgular görünmektedir. Buna karşın Soykan (2000, s. 88), İslam hukukunun din farklılığı nedeniyle kimi durumlarda, zimmîlere kendi hukuklarının uygulanmasına izin vermiş olmasının, aynı anda birbirinden farklı hukuk düzeylerinin yürürlükte olması anlamına gelmediğini, böyle bir durumda ilgili hukuk kurallarına yürürlük kabiliyetini yine Osmanlı hukukunun verdiğini düşünmektedir. Esasen bu ikinci yorumun daha doğru görüldüğünü belirtmek gerekir. Sonuç itibarıyla gayrimüslim cemaatlere birtakım hukuki imtiyazlar tanınmış olsa da bunların nasıl verileceği ve sınırları, İslam hukuku (daha doğrusu onun Osmanlı yorumu) ve örfi hukuk çerçevesinde belirleniyordu.

Söz konusu hukuki düzen, özellikle toplumsal fenomenlerde belirginleşen ayrımcı bir niteliğe sahipti. Zimmîler ayınlarını Müslümanları rahatsız etmeyecek şekilde yerine getirmek zorundaydı. Bir Müslümanın gayrimüslim aleyhindeki şahitliği geçerliydi. Müslüman bir erkek zimmî bir kadınla evlenebilirdi ve doğacak çocukları da Müslüman sayılırdı. Ancak bunların tersi mümkün değildi. Bunun yanında zimmîlerin silah taşımalarına, ata binmelerine, önemli askerî ve idari hizmetlerde bulunmalarına kural olarak izin verilmiyordu (Soykan, 2000, s. 86-87). Ancak daha önce de ifade edildiği gibi bu konuda (voynuk uygulaması gibi) kayda değer istisnalar da vardı. Kıyafet konusunda da birtakım kısıtlamalar mevcuttu; çeşitli zimmî toplulukların farklı renkte elbise giyip başlık takması öngörülürken, zimmîlerin bazı kumaş ve kürklerden elbise giymeleri de yasaklanmıştı (Bozkurt, 1989, s. 19-20)¹⁰. Bununla beraber Patrikhane adına vergi toplayan zimmî görevlilere haydutlardan korunmaları için ata binme, silah taşıma ve bu tür kıyafetler giyme imtiyazı tanınmıştı (Soykan, 2000, s. 204). Ayrıca katı bir şekilde uygulanmamakla birlikte zimmîlerin evlerinin Müslümanlarınkinden renk ve yükseklik olarak farklı olması gerekiyordu (Bozkurt, 1989, s. 18-19)¹¹.

Osmanlı yönetici sınıfının tahayyül ettiği ve olabildiğince uygulamaya çalıştığı söz konusu klasik düzen Tanzimat Fermanı ile birlikte önemli bir değişime uğramaya başlamıştır. 3 Kasım 1839'da ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayûnu ile başlayan Tanzimat reformları temelde Osmanlı Devleti'nin gücünde yaşanan gerilemeye ve Balkanlarda ortaya çıkmaya başlayan ulusçu hareketlerin neden olduğu toprak kayıplarına son verme hedefine dayanıyordu. Ferman padişah adına ilan edilmiş olmakla birlikte esasen Bab-ı Âli

¹⁰ Örneğin III. Selim döneminde yapılan bir düzenlemeye göre Ermenilerin şapka ve ayakkabılarının kırmızı, Rumların siyah, Yahudilerin ise mavi olması gerekiyordu. Müslümanların kavuk ve ayakkabıları ise sarı olmalıydı. Esasen Anadolu Selçuklular ve beylikler döneminde olduğu gibi Osmanlıların ilk dönemlerinde de gayrimüslimlerin giyimlerine pek müdahale edilmemiştir. Bununla ilgili sınırlamalar 15. yüzyılın ortalarında başlanışa benzemektedir (Eryılmaz, 1992, s. 40-41).

¹¹ Kılık kıyafet ile evler ilgili düzenlemeler ve sınırlamalar Tanzimat'a kadar geçerliliğini korumakla birlikte daha sonra uygulanmadı (Eryılmaz, 1992, s. 41).

bürokratları tarafından hazırlanmıştı. Kanun devleti statüsü gelirken, padişahın mutlak hakları bir ölçüde kısıtlanmıştır. Osmanlı Devleti uyruklarının can ve mal güvenliği, vergilerin kanuniliği, angaryanın yasaklanması, iltizamın kaldırılması ve hangi dine mensup olursa olsun bütün uyrukların kanun önünde eşitliği gibi yeni prensipler getirilmiştir (Ortaylı, 1985d, s. 1545). Osmanlı uyruklarının eşitliği ilkesinin benimsenmesi, öncelikle zimmet anlayışının terk edilmesini gerektiriyordu (Koyuncu, 2014, s. 54). Sonraki dönemde bu konuda önemli adımlar atıldı. Bu çerçevede 18 Şubat 1856'da Islahat Fermanı'nın ilanı ile Osmanlı uyruğu gayrimüslimlerin hakları genişletildi¹².

Osmanlı Devleti'nin idari ve hukuki yapısında reformlar yaparak toprak kayıplarını durdurmayı amaçlayan Tanzimatçılar merkeziyetçiliği geliştirerek ve bir Osmanlı yurtseverliği yaratarak devletin ayakta kalmasını sağlayabileceklerini düşünüyorlardı. O döneme kadar Osmanlı, devletin adını ifade ederken, Tanzimat ile birlikte Osmanlı uyruklığı ve Osmanlılık gibi yeni kavramlar ve yeni bir politika ortaya çıkmıştır. Ortaylı (1985d, s. 1545), Tanzimat Fermanı'nın özellikle Ortodoks Rum Patrikhanesi'ni rahatsız ettiğini belirtmektedir. Fermanla gayrimüslim cemaatlerin eşitliği ilan edildiği döneme kadar Rum cemaati ve Patrikhane diğer gayrimüslim cemaatlerin üstünde bir statüye sahipti. Fener Rum Patrikhanesi, çeşitli Ortodoks kavimleri kontrol ediyordu. Balkanlarda Slav toplulukları arasında milliyetçi fikirler geliştikçe Rum Patrikhanesi de tepkilerin hedefi haline geldi. Zamanla Ortodoks kilisesi parçalandı ve Fener Rum Patrikhanesi'nin konumu sarsılmaya başladı.

1. Osmanlı Siyasi Düzeninde Milletler

Tanzimat'a kadar Osmanlı klasik siyasi düzeni genel itibarıyla, her toplumsal grubun diğerinden farklı olduğunun kabulü temelinde kurulmuştu. Farklılık kavramı, daha önce bahsedildiği üzere, toplumsal ilişkilerde yatay düzeyde ortadan kaldırılmadan dikey düzeyde politik sisteme entegre edilmişti ve ortaya çıkan yapı kesinlikle eşitsizliklere dayanıyordu. Bu yapıda kimi grupların yüksek mevkilere ulaşması daha kolaydı, yine de her grubun farklı düzeylerde politik hiyerarşiyle bağları bulunuyordu (Rodrigue, 1996). Bu hiyerarşik yapının en tepesinde yer alan yüksek bürokrasi, kuvvetle muhtemel farklı imtiyazlara sahip grupların etkileşimini olabildiğince sınırlamaya ve bu imtiyazlar karşılığında talep edilen yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlamaya çalışıyordu. Böyle bir davranış ister istemez aynı zamanda en imtiyazlı zümre olarak kendi konumlarını ve çıkarlarını koruma amacının da bir ürünüydü. Bu bağlamda sadece Osmanlı yüksek bürokrasisi değil, her bir cemaatin kendi içindeki dikey örgütlenmede en tepede yer alanlar da siyasi düzen içinde tanınmış farklılıkların sınırlarının aşılmasından rahatsızlık duyuyordu.

Ancak böyle bir yorum Osmanlı idaresinde gerçekte ne olduğundan çok ne olmasının arzu edildiğine ilişkindir. Bu nedenle var olan yapı ile yönetici zümrenin olmasını istediği siyasi düzene ilişkin amaçları arasındaki bağıntı ortaya konulmalıdır. *Kompartımanlaşma* kavramı

¹² Fermanın en önemli maddelerinden biri de gayrimüslimlerin kilise, havra, manastır ve mektep inşa ve tamir ettirmeleri konusundaki daha önceki kısıtlamaların kaldırılmasına ilişkindir (Koyuncu, 2014, s. 54).

çerçevesinde ileri sürülen görüşleri de bir bakıma bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Bu çerçevede İlber Ortaylı (1985b, s. 996), (Latincedeki *communitas* kavramına tekabül edip) dini topluluğu karşılayan Arapça bir terim olarak *millete* odaklanmaktadır. Ona göre Osmanlı milletleri her biri kapalı bir kompartıman oluşturan gruplardır. Bu kapallılık onlar aynı dili konuşsa bile mezhep ayrılığına dayanarak da söz konusudur. Ayrıca aynı mezhepte yer almakla birlikte farklı dil konuşanlar açısından da bir kompartımanlaşma mevcuttur. Kompartımanlaşma ifadesi farklı dinsel gruplar arasında idari düzeyde bir sıralama olduğu imasını da taşımaktadır. Buna göre milletlerin az çok imtiyazları farklıydı ve daha önce de ifade edildiği gibi başta Müslümanlar sonra Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler şeklinde bir sıralama bulunuyordu (Küçük, 1985, s. 1011). Bu yapıda her birey, “doğduğu millet kompartımanının içinde o cemaatin ruhani, mâli, idari otoritesine bağlı olarak” yaşıyordu. Bu bağlamda kompartımanlar arasındaki ilişki ve çatışma da azdı (Ortaylı, 1999, s. 72).

Kompartımanlaşma kategorilerinin açıklayıcılığı bir kenara bırakılırsa; Osmanlı toplumsal yaşamında farklı dinsel cemaatler arasındaki etkileşimin ne düzeyde olduğu cevaplanması gereken önemli bir sorudur. Ortaylı (1985b, s. 996-997), kompartımanlaşmanın maddi kültür ve hayat ile folklorlarda bir ölçüde etkileşime izin vererek bir Osmanlı yaşam tarzının doğmasına yol açtığını ancak yazılı kültür, bilim ve düşüncede ortak bir Osmanlı *yüksek kültürünün* (hochkultur) doğmasını engellediğini düşünmektedir. Ortaylı'ya (1999, s. 82) göre *millet*, “bir kavram değil bir içtimai teşkilatlanma, bir ruh hali ve tebaanın birbirine bakışını” ifade etmektedir.

Ancak Osmanlı'da toplumsal örgütlenmenin tamamen *millet* ruhuna uygun olarak gerçekleştirildiği kuşkuludur. Konuyla ilgili olarak Adanır (2000, p. 62), Osmanlı topraklarının birçok yöresinden örnekler vererek loncaların etnik ve dinsel olarak karışık örgütlenmiş olmasına dikkat çekmektedir. Bu çerçevede lonca idarelerinin seçiminde dinsel ayrımlardan ziyade profesyonel ehliyeteye bakılarak hareket edildiğini, bu nedenle aynı lonca içinde farklı dönemlerde farklı dinsel gruplara mensup kişilerin kethüda olabildiğini aktarmaktadır. Adanır'a göre Osmanlı toplumsal yaşamında etnik ve dinsel ayrımlar düşünüldüğünden daha bulanıktır. Bu anlamda Adanır, dinsel çizgilerle katı biçimde ayrılmış bir Osmanlı toplumunun var olduğuna dair geleneksel yaklaşıma karşı çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde sınırları belirgin olarak çizilmiş farklı milletlerden oluşan az çok bir sistemden ise eğer söz edilebilirse, bu büyük oranda 19. yüzyıla özgü bir fenomeni ifade edecektir¹³. Söz konusu fenomen de her şeyden önce giderek artan ulusçu eğilimlere Osmanlı idarecilerinin gösterdiği tepkileri içermektedir. Ancak Osmanlı yönetici zümresinin politik yönelimleri tek başına belirleyici değildir. Bu anlamda söz konusu yönelimlerin,

¹³ Bu bağlamda Vangelis Kechriotis (2014, p. 100) en azından 18. yüzyılın başlarından itibaren merkezi devletin milletleri veya onların alt bölümleri olan yerel toplulukları vergilendirme amacıyla idari birimler olarak ele aldığı konusunda genel bir görüş birliği bulunduğunu, bununla birlikte Millet sisteminin bir anlatı ve politik ilke olarak 19. yüzyılın bir ürünü olduğu artık ortaya konmuş olduğunu belirtmektedir.

özellikle gayrimüslim cemaatler içindeki (bazıları açıkça birbirine zıt) eğilimlerin ve Batılı büyük güçlerin müdahalelerinin karşılıklı etkileşimine dayanan bir süreç söz konusudur.

2.Ekonomik Gelişmeler

19. yüzyıl açısından en önemli olgulardan biri hiç kuşkusuz kayda değer bir büyüklükte bir dünya pazarının oluşmasıdır. Bunu mümkün kılan etmenler ise sanayi ve ulaşım alanındaki devrimler, özellikle dünyanın ekonomik olarak gelişmiş bölgelerinde nüfusun hızla artması, Asya ve Avrupa'dan diğer kıtalara doğru on milyonlarca insanın göç etmesi, büyük miktarlarda bir Avrupa sermayesinin dışarıya akması ve bu bağlamda uluslararası bir ticaret ve finans ağının kurulmasıdır (Issawi, 1982, p. 261; Hobsbawm, 2005, s. 185-188).

Bu gelişmeler çerçevesinde şekillenen 19. yüzyıldaki dış ticaret, Osmanlı İmparatorluğu açısından 16. yüzyıldaki uzun mesafe ticaretinden çok farklı sonuçlar doğurdu. 16. yüzyıldaki uzun mesafe ticareti Osmanlı üretiminin gelişmesini sağlarken, 19. yüzyıl ticareti, hem tarımsal hammaddeyi dış pazara yöneltip Osmanlı topraklarında zanaatkâr kesimin (yani loncaların) hammadde bulmasını zorlaştırarak hem de ülke dışından getirilen ürünlerle iç pazarın alanını daraltarak üretimin gerilemesine neden oluyordu (Tekeli, 1985, s. 457). Zanaatkâr kesim için zararlı olan bu gelişme ticari alandaysa yeni fırsatlar yaratıyordu.

Akdeniz ticaretini denetimi altına almaya başlayan Avrupa sermayesi hem hammadde toplamak hem de Avrupa'da üretilen sanayi ürünlerini pazarlamak için yerel araçlara ihtiyaç duyuyordu. Söz konusu aracı tüccar rolü için de çoğunlukla daha önce belirtildiği gibi Ermeni ve Rumlar tercih ediliyordu (Tekeli, 1985, s. 458). Aslında bu durum Osmanlı Devleti'ne özgü bir durum değildi. Avrupa devletlerinin yarattığı baskıyla bu süreçten etkilenen birçok ülkede yabancı veya azınlık grupları yerel nüfusla Batı sermayesi arasında araçlar olarak çok önemli bir rol oynadılar: Güneydoğu Asya'da Çinliler, Burma ve Doğu Afrika'da Hintliler, Batı Afrika'da Lübnanlılar vb. (Issawi, 1982, p. 261)

Bu bağlamda Charles Issawi (1982, p. 261-262) Osmanlı İmparatorluğu açısından gayrimüslim toplulukların üç tür rolü icra ettiklerine dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, yukarıda da bahsi geçtiği üzere, büyük Avrupalı ithalatçılar, ihracatçılar ve bankalar ile yerli çiftçiler, zanaatkârlar, küçük tüccarlar ve diğer üreticilerle tüketiciler arasındaki bağlantıyı sağlayan girişimci küçük burjuvazi olmalarıydı. İkincisi gayrimüslimlerin bazı Avrupalılarla beraber, gelişmekte olan toplumun ihtiyaç duyduğu doktorlar, eczacılar, mühendisler, mimarlar gibi uzman kadroları teşkil etmeleriydi. Üçüncüsü ise devlet yahut bankalar ve demiryolları gibi büyük Avrupalı girişimler tarafından çalıştırılan orta sınıfı ve daha büyük oranda nitelikli kentli işçi sınıfını meydana getirmeleriydi. Buna ayrıca Osmanlı Devleti'nin borçlarının tahsili için 1881'de kurulan ve bizzat Avrupalı alacaklılar tarafından yönetilen Düyun-u Umumiye İdaresi'nde de çok sayıda Osmanlı tebaası gayrimüslimin çalıştığını da eklemek gerekir.

Esasen İslam devletlerinde başından itibaren Yahudiler ve Hıristiyanlar tıp, ticaret, tefecilik ve el sanatları gibi kentsel aktivitelerde önemli bir ağırlığa sahiplerdi¹⁴. Hatta 16. yüzyılda Osmanlı coğrafyasında Yahudi göçmenlerin tıp, bankacılık ve zaman zaman diplomaside ön plana çıkmaları gibi belli bir cemaatin üyelerinin büyük nüfuz ve zenginlik elde ettiği dönemler de yaşanmıştı¹⁵. Bununla birlikte genel itibariyle el sanatlarında Müslümanlar ya çoğunlukta ya da güçlü bir azınlığı teşkil ediyordu. Yerel ve bölgesel ticaretin büyük bölümü Müslümanların elindeydi ve belki 18. yüzyıla kadar Avrupa ile yapılan ticaretten daha geniş boyutta olan Doğu ticaretine Müslümanlar hâkimdi¹⁶. Ancak 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyıldaki gelişmeler bütün bunları değiştirdi (İssawi, 1982, p. 262).

Avrupa ve Amerika'yla dış ticaret; finansın çeşitli kolları, ulaştırma, ihracat odaklı tarım ve modern sanayi gibi 19. ve 20. yüzyıllarda hızla genişleyen ekonomik sektörlerde yoğun olarak gayrimüslimler faaliyet gösterdiler. Daha önce sözü edilen ekonomik rolleri yerine getirirken gayrimüslimlerin büyük çoğunluğu küçük burjuva ve daha altı bir düzeyde kalsa da bir kısmı büyük bir zenginlik ve güç elde etti (İssawi, 1982, p. 262, 264, 270-271). Yükselen ticaret burjuvazisi, Hristiyan topluluklarda kilise yönetimi içinde etkinliğini artırdı ve özerkleşmeye başlayan bu toplumsal sınıf ayrılıkçı milliyetçi hareketlerin ve ideolojilerin de toplumsal temelini meydana getirdi (Tekeli, 1985, s. 458).

19. yüzyılın son çeyreğinde Güney Batı Asya'nın hem Avrupa ve ABD ile hem de doğuyla ticareti büyük düşüş yaşadı. Bu değişikliğin yanı sıra özellikle Süveyş Kanalı'nın 1869'da açılmasıyla birlikte ticaret yolları da değişti. Bu durum Kayseri, Konya, Diyarbakır, Erzurum, Halep, Şam ve Musul gibi Müslüman tüccarların egemen olduğu iç bölgeleri olumsuz etkilerken, gayrimüslim toplulukların önemli bir nüfusa sahip olduğu Selanik, İzmir, Beyrut ve İskenderiye gibi limanlar ise bu gelişmeden faydalandılar. Kervan ticareti devam etse de

¹⁴ Örneğin 16. ve 17. yüzyılda "İstanbul'da (...) sadece özel kişilere değil devlete de kısa vadeli borç verebilen Rumlar ve Yahudiler kentin en büyük sarrafları arasındaydılar. Bu kişiler iltizam müzayedelerinde de en büyük oyuncular arasında bulunuyorlardı. Bunların arasında Paleolog, Kantakuzen, Halkokondil ve tanınmış diğer Bizans ailelerinin üyeleri yer almaktaydı." (Pamuk, 2017, s. 77)

¹⁵ Bu anlamda en dikkat çekici örneklerden biri İspanya'yı terk etmek zorunda kalmış bir aileden gelen Don Josef Nası'ydi. II. Selim'e şehzadeyken finans alanında sağladığı hizmetler sayesinde hızla yükselen "Don Josef Nası İstanbul'dan Lehistan ve Fransa krallarına büyük miktarlarda borç verebiliyordu." Buna benzer bir başka örnek de özellikle bankacılık ve ticaret alanlarındaki faaliyetleriyle büyük bir zenginlik elde eden Alvaro Mendes'ti. Bununla birlikte uzun mesafeli ticaret ve finanstaki Yahudi etkinliği 17. yüzyılda önemli ölçüde geriledi (Pamuk, 2017, s. 77-78).

¹⁶ 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nda dış ticaretin hacmi, ulaşım teknolojisinin henüz pek gelişmemiş olmasının da etkisiyle sınırlı düzeydeydi. Bu durumun bir diğer nedeni de Osmanlı kentlerinin tüketimi için gerekli gıda maddelerinin ve loncaların üretimi için lazım olan hammaddelerin büyük kısmının giderek genişlemiş imparatorluğun içinden sağlanıyor oluşuydu. Bu dönemde Orta ve Batı Avrupa ile ticaretin payı oldukça sınırlıyken, dış ticaret daha ziyade Doğu Akdeniz, Doğu Avrupa ve Orta Doğu bölgelerine yönelmekteydi. Bu çerçevede önemli dış ticaret eksenlerinden biri Osmanlı İmparatorluğu ile İran arasındaki karayolu ticaretiydi. Bununla beraber Müslüman tüccarlar tarafından yürütülen bu ticaret, 16. yüzyıl boyunca İran ile Osmanlı Devleti arasındaki savaşlar nedeniyle önemli darbeler yedi. Ortadoğu bölgesindeki bir başka önemli ticaret ekseniyse Anadolu ile Suriye ve Mısır arasındaydı. Başkent İstanbul ile ordunun gereksinimlerinin karşılanması açısından önemli bu eksen 16. yüzyılın başında Suriye ve Mısır'ın Osmanlı Devleti tarafından fethedilmesinin ardından Rodos'un da ele geçirilmesiyle tamamen imparatorluğun denetimine girdi (Pamuk, 2017, s. 67-68).

güzergâhları, yakın limana göre değişime uğradı. Zanaatkârlığın Avrupa'nın rekabeti nedeniyle çöküşü de çok sayıda gayrimüslime zarar vermekle birlikte çok daha fazla sayıda Müslümanı olumsuz etkiledi (Issawi, 1982, p. 270-272).

18. yüzyılın sonu itibariyle Rum tüccarlar Doğu Akdeniz, Balkanlar ve hatta Hindistan'a kadar uzanan bir ticaret ağı oluşturmuştu. 19. yüzyılda bu çerçevede Güney Rusya ve Mısır'a da göçler yaşandı. Bu süreçte Rumlar kendi ticari örgütlerini de kurdular. Ayrıca bu tüccarlar hem kendi geldikleri yerlerin okul ve kütüphanelerine yönelik çeviri yayınları desteklerken hem de ümit veren genç Rumların yurtdışında okumalarına imkân sağladılar. Değişen ticari örüntülerden özellikle Küçük Asya ve Mümbit Hilal'de (doğuda Safevilerin de yıkılması sayesinde) yararlanan (Göçek, 2002, s. 23-24) ve ayrıca Avrupa limanlarıyla olan ticaretteki rolleri de zamanla artan Ermeniler açısından da benzer bir durum söz konusuydu.

Pamuk'a (2017, s. 83) göre "15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı toplumunun önemli özelliklerinden biri de devletin özel mülkiyete ve özel ellerde servet ve sermaye birikimine getirdiği sınırlardı." En önemli üretim aracı durumundaki toprakta özel mülkiyet, devletin bilinçli müdahaleleri sonucunda sınırlandırılmıştı. Ekonominin diğer kesimlerindeki özel mülkiyet de her daim müsadere tehlikesi altındaydı. Bu bağlamda tüccarların ve tefecilerin yanı sıra askerî sınıf mensuplarının (devlet yöneticilerinin) elinde biriken servetler müsadereye uğrayabiliyordu. Söz konusu durum sonraki dönemlerde de devam etti. 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın büyük bölümünde de mülkler, keyfi vergilendirme ve yüksek istisnâ riski nedeniyle güvenilir değildi. Bu durum karşısında Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı toprakları üzerindeki nüfuzunun oldukça arttığı bu dönemde, çok sayıda Hristiyan ve Yahudi, *berat* alıp yabancı devletlerin korumasından yararlanarak bu engelin etrafından dolandı. Aynı dönemde Osmanlı Devleti'ndeki modernleşme çabaları ise daha iyi eğitilmiş ve Batılılaşmış gayrimüslimlerin idare ve politika yapımındaki rollerini artırdı. Issawi'ye (1982, p. 273-274) göre bunun sonucu olarak ayrıcalık ve ayrımcılığın garip bir kombinasyonu ortaya çıktı.

3.Eğitim Alanındaki Gelişmeler ve Millet Nizamnameleri

Gayrimüslim topluluklar açısından sözü edilen bütün bu ekonomik gelişmeler, ilk olarak yeni eğitim kurumlarının kurulmasına yönelik girişimlerle başlayan kültürel bir değişimi beraberinde getirmiştir. Esasen Osmanlı İmparatorluğu içindeki çeşitli cemaatlerin eğitim alanında yaşadıkları dönüşüm farklı tarihlerde başlasa da önemli benzerlikler göstermektedir. Bu dönüşümün bir boyutu eğitim üstündeki dini denetimin zayıflamasıdır. Bu bağlamda daha önceki dönemde kültürel ve düşünsel üretim, büyük oranda dini görevlilerin tekelindeyken, artık bir bölümü Avrupa'da eğitim görmüş ve Batılı değerleri benimsemiş laik aydınlar tarafından kontrol edilmeye başlamıştır. Diğer bir boyut ise dilde ve yazıda yaşanan reformdur. Gayrimüslim cemaatler içindeki seçkinler ve dini görevliler tarafından kullanılan klasik diller çoğu kez yerini halkın gündelik diline bırakmıştır. Söz konusu reform bir yandan Osmanlı coğrafyasında yaşanmakta olan kapitalistleşme süreci bağlamında eğitilmesi gerekenlerin artmış olması nedeniyle kolay öğrenilebilir bir yazı ve dile duyulan gereksinimin bir sonucudur. Diğer yandan bu reform seçkinlerin tekelindeki bilginin topluma yaygınlaştırılmasına ve yeni ideolojilerin bu topluluklarda kök salmasına da hizmet etmiştir (Tekeli, 1985, s. 460; Yumul ve Bali, 2001, s. 362).

Eğitimin dinî denetimden kopma süreci, Ermeni topluluğu açısından 18. yüzyılın sonlarında başlamıştır. Bu dönemde İstanbul'da Ermenilerin oturduğu mahallelerde kütüphaneler kurulurken, özel okulların sayısı da artmıştır. Söz konusu okullar, Ermenilerin varlıklı kesimini ifade eden *Amiraların*¹⁷ desteğiyle ve kilisenin işbirliğiyle gelişmiştir. Ermeni okullarının İstanbul'da ve imparatorluğun diğer büyük kentlerinde yaygınlaşması, Ermeni dilinin cemaatin yeni gereksinimlerine uygun olarak geliştirilmesi meselesini gündeme getirmiştir (Tekeli, 1985, s. 462-463). Bu bağlamda yazı dilinde klasik Ermenice'den (krapar) halkın gündelik diline (aşharapar) geçilmesini sağlayan ise Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde eğitim alan aydınların İstanbul'a dönüşü olmuştur. Bu konuda özellikle Mekhitar mezhebi¹⁸ mensupları tarafından 1834'te Padova'da kurulan ve 1846'da Paris'e taşınan Muradyan Koleji'nin etkisi önemlidir. Gerek Muradyan Koleji'nde gerekse de diğer Avrupa üniversitelerinde okuyan Ermeniler, Batılı fikirlere açık yeni bir toplumsal zümre meydana getirmişlerdir. Söz konusu kesim, Ermeni topluluğunu modernleştirmek amacıyla hem İstanbul'da hem de Anadolu'da modern ve laik eğitim veren çeşitli okullar açmış, 1849'ta Paris'te kurulan Ararat Cemiyeti başta olmak üzere çok sayıda kültür cemiyeti kurmuşlardır. Daha ziyade tüccar sınıfından gelenlerin oluşturduğu bu toplumsal zümre, mevcut haliyle kilise idaresinin cemaatin ilerlemesine engel teşkil ettiğini düşünüyordu. Denizaşırı ticaretle uğraşan Ermeni tüccarlar, özellikle 1838 tarihli Baltalimanı Antlaşması'yla birlikte finansal olarak çok güçlenmelerine rağmen cemaat idaresinde söz sahibi olamıyorlardı. Bu durum zamanla kilise oligarşisi ile modernleşmeci Ermeni orta sınıfı arasındaki gerilimi yükseltti (Somel, 2005, s. 2-3,6; Yumul ve Bali, 2001, s. 363).

Ermeni topluluğunun yaşadığı eğitim ve kültür alanındaki dönüşüm bağlamında sözü edilmesi gereken bir etmen de misyonerlik faaliyetleridir. Bunlardan daha eski olan Katolik misyonerliği, Papalığın 1622'den itibaren Osmanlı Ermenileri arasında Katolik inancını yaymaya yönelik sistematik çabalarını ifade etmektedir. Sonuç olarak Katolik Ermeniler Fransa'nın da desteğiyle 1831'de Bab-ı Âli tarafından bir *millet* olarak tanınmıştır. Mekhitarist mezhebin faaliyetleri başta olmak üzere Katolik Ermeniler, özellikle kültür ve eğitim alanında Apostolik¹⁹ cemaati de dâhil olmak üzere Ermenilerin genelinde Batılılaşmacı bir etkiye bulunmuştur. Bu çerçevede İstanbul'da açtıkları matbaalarda Katolik dinsel metinlerin yanı sıra Antik Yunan ve çağdaş Fransız yazınına ait eserlerin tercüme edilerek basılması, büyük oranda İstanbul'la sınırlı kalmakla birlikte geleneksel Ermeni topluluğunu kültürel olarak etkilemiştir (Somel, 2005, s. 4).

Misyonerlik faaliyetlerinin daha yeni olanı ise *American Board of Commissioners for Foreign Missions* (ABCFM) tarafından 19. yüzyılın ilk yarısında önce Anadolu Rumları ve Yahudilerine yönelik başlayıp, 1840'lardan itibaren Ermeniler üzerinde yoğunlaşan Protestan misyonerliği

¹⁷Amiraların büyük kısmı sarraflık yapıyordu. Ancak hassa mimarı ve barutçubası gibi devlet hizmetlerinde bulunanlar da vardı. Ayrıca Darphane-i Amire emirleri de Amira ailelerden belirleniyordu (Dadyan, 2016, s. 263-264, 271).

¹⁸ 18. yüzyılın başında rahip Mekhitar tarafından kurulan bir Ermeni Katolik mezhebidir.

¹⁹ Mensupları tarafından söz konusu Ermeni kilisesinin temellerinin İsa Peygamber'in iki havarisi (apostle) Tatyos (Yehuda Taday/Thaddeus) ve Partoğimeos (Bartalmay) tarafından atıldığına inanılması nedeniyle bu kilise, genel olarak *Apostolik* olarak adlandırılmıştır (Özdoğan ve Kılıçdağı, 2012, s. 14).

faaliyetleridir. 1850’de Bab-ı Âli’nin Protestanları ayrı bir millet olarak tanıması Protestan misyonerlerinin eğitim alanındaki girişimlerine hukuki bir çerçeve sağlamıştır. Bu okullarda yetişen gençlerin büyük bölümü Protestan mezhebine girmemiş olsa da aldıkları eğitimin bir sonucu olarak gerek Osmanlı Devleti’ni gerekse de Ermeni cemaatinin dinsel kurumlarını gerici olarak görüyorlardı. Ayrıca birçoğu o dönemde Çarlık Rusya’sında gizli faaliyetler yürüten Sosyal Demokrat hareketin düşüncelerinden de etkilenmişti. Bu durum Ermeni cemaat yönetiminin giderek daha fazla bu kesimden rahatsızlık duymasına yol açtı. ABCFM’nin kurduğu okulların sunduğu modern eğitim, cemaat okullarında da bir reform yaşanmasına neden oldu. Bunun yanı sıra 1860’lardan itibaren Anadolu’da kurulmaya başlayan modern Ermeni okullarının öğretmenlerinin önemli bir bölümü ABCFM okullarının mezunlarıydı (Somel, 2005, s. 1-2, 4-6).

Batılı eğitim almış aydınların kilise yönetimine yönelik yükselen tepkilerinin yanı sıra 1800’lerin ilk yarısı Amiralarla cemaat idaresinde söz sahibi olmak isteyen esnaf arasında süre giden bir çatışmaya da sahne olmuştur. Islahat Fermanı’nın ilanının ardından devletin bütün dini cemaatlerden kendi iç işlerini düzenleyen bir nizamname istemesi, özgürlükçü Ermeni aydınları için bir fırsat yaratmıştır (Özdoğan ve Kılıçdağı, 2012, s. 14). Ermeni cemaatinin geçirdiği dönüşüm ve bunun yarattığı gerilimler, sonunda ilk defa 1860’ta hazırlanan ve bir dizi uzun tadilat ve incelemeden sonra 1863’te Bab-ı Âli tarafından kabul edilen Ermeni Milleti Nizamnamesi’nin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Söz konusu nizamname, Amiralaların cemaat içindeki ağırlığına karşı değişik kesimlerin milletin idaresindeki görev, yetki ve sorumluluklarının yazılı kurullarla belirlenmesini isteyen aydınların esnafarla işbirliği halindeki çabalarının bir sonucudur. Bu konuyla ilgili olarak Arus Yumul (1999-2000, s. 342, 348-349), metni Osmanlı Devleti’nde hazırlanan ilk anayasa olarak tanımlamaktadır. Bir devlet yerine sadece Ermeni milletine ait olması nedeniyle klasik anlamda bir anayasa olarak tanımlanamasa da özellikle Bab-ı Âli tarafından kabul edilen nihai metinden ziyade 1860 versiyonunun içerik ve terminoloji bakımından anayasal özellikler taşıdığını düşünmektedir. Bu anlamda “sekülerleşme, uluslaşma ve demokratikleşme yolunda bir adım” olarak gördüğü bu metnin “bir devletin olmasa da bir milletin örgütlenişini, temel organlarının görev ve yetkilerini, bireylerin iktidar karşısındaki hak ve görevlerini” düzenlediğine dikkat çekmektedir. Aynı zamanda nizamnamenin 1876 tarihli ilk Osmanlı Anayasası’nı da etkilediğini dile getirmektedir. Bununla ilgili olarak Mete Tunçay (2009, s. 297) ise söz konusu nizamnamenin, “Batı dillerinde ‘anayasa’ anlamındaki constitution terimiyle anılması[nın] birtakım yanlış anlamalara yol aç”tığını dile getirmektedir. “Oysa bu belge siyasal değil, dini/kültürel haklarla ilgiliydi.” Ayrıca Tunçay, “o tarihte Osmanlıca’da henüz ‘anayasa’ kavramı için yerleşmiş Kanun-i Esasi ya da Teşkilat-ı Esasiye Kanunu gibi bir karşılık” olmadığına dikkat çekmektedir.

Nizamnamenin hazırlanmasıyla birlikte kilise yönetimi ile aydınlar, Amiralalar ile orta sınıf arasındaki çekişme büyük ölçüde azaldı. Ne var ki bu kez de başkent ile taşra arasındaki gerilimler su yüzüne çıkmaya başladı. Nizamname uyarınca gerek patriğin gerekse cismani (dünyevi) ve ruhani meclislerin seçiminden sorumlu 140 üyeden oluşan umumi mecliste Osmanlı Ermeni nüfusunun büyük çoğunluğunu teşkil eden taşra Ermenilerine sadece 40 vekillik ayrılırken, geriye kalan 20’si ruhani olmak üzere 100 üyenin tamamı İstanbul’dan

seçiliyordu. Ayrıca taşra vekillerinin kendi bölgelerinde ikamet etmesi de gerekmiyordu (Somel, 2005, s. 3; Yumul, 1999-2000, s. 343-346). Bu durum İstanbul Ermenilerinin millet içindeki hâkim konumunun (veya başka bir ifadeyle söylemek gerekirse sahip oldukları imtiyazların) devam ettiğinin hatta bir bakıma meşrulaştırıldığı bir göstergesiydi. Bu konuyla ilgili olarak Selçuk Akşin Somel (2005, s. 1, 3-4), aynı dönemde Osmanlı'daki mevcut düzenle az çok bağdaşmış olan ve imparatorluk dâhilinde gelişecek bir kültürel aydınlanma ve kültürel milliyetçilik ile yetinebilen İstanbul Ermenilerinin hâkim konumuna karşı Doğu Anadolu'daki Ermeniler arasında popülist-milliyetçi bir tepkinin yükseldiğine dikkat çekmektedir. Söz konusu tepki, hem bölgedeki Ermenilerin Kürtlerle ve Çerkezlerle yaşadığı gerilimler ve bu sebeple çıkan hadiselerle ilgili yeterli önlem almayan Bab-ı Âli'ye hem de taşra Ermenilerinin sorunlarıyla ilgilenmeyen İstanbul Ermeniliğine yönelikti. Bu bağlamda taşra aydınları İstanbul Ermenilerinin kültürel milliyetçiliğine karşı siyasi anlamda bir Ermeni milliyetçiliğini dile getiriyorlardı.

Ermeni Milleti Nizamnamesi sorunsuz bir biçimde işlememiştir. Öngörülen idari yapının anlaşmazlıklara yol açmasının yanı sıra halkın seçimlere ilgisi beklenen düzeyde olmamıştır. Bu iç sorunların da etkisiyle Osmanlı Devleti, nizamnamenin uygulanmasını 1866-1869 yılları arasında askıya almıştır. 1869'da tekrar yürürlüğe konan nizamname, 1891'e kadar görece sorunsuz uygulanmış, ne var ki Ermenilerin Doğu Anadolu'da reform taleplerinin devletle ilişkileri gergin hale getirmesi, 1891'den itibaren nizamnamenin fiilen işlemez hale gelmesine yol açmıştır (Özdoğan ve Kılıçdağı, 2012, s. 14).

Yahudi topluluğu içinde modern eğitim kurumlarının ortaya çıkışı ve beraberindeki kültürel dönüşüm, Ermenilerden daha farklı gerçekleşmiştir. Bir kere modern kitlesel eğitim hareketi, Rum ve Ermeni cemaatlerinde olduğundan farklı olarak Yahudi topluluğunun kendi ticaret burjuvazisinin baskısından ziyade uluslararası Yahudi burjuvazisinin girişiminin bir ürünü olarak 1860'ta Paris'te kurulan *Alliance Israélite Universelle* (Evrensel Yahudi İttifakı) vasıtasıyla ortaya çıkmıştır. Kısaca *Alliance*, ekonomik amaçlarının yanında dünyanın çeşitli yörelerine dağılmış olan Yahudi cemaatlerinin modern eğitim yoluyla içinde buldukları toplumdan dışlanmalarını ortadan kaldırmayı hedefliyordu. Paris'teki bir heyet tarafından yönlendirilen bir eğitim sistemine tâbi olan *Alliance* okullarının Osmanlı topraklarında açıldığı ilk yer Edirne'ydi. 1867'de kurulan okulu başkaları izledi ve 19. yüzyılın sonu itibarıyla imparatorlukta okulların sayısı 50'yi aştı. Doğal olarak bu okulların kurulması Yahudi ruhanilerini rahatsız etti ve geleneksel dinî okullar olan *talmud torahlar* ile *Alliance* okulları bir çatışma içine girdi. Tepkilere rağmen gelişmelerini sürdüren *Alliance* okulları Ermeni ve Rumlarda olduğu gibi yeni bir dil yaratılması yönündeki çabalara neden olmadı. Bunun yerine bu okullarda hâkim dil olarak Fransızca kabul edilmişti ve bu durum Fransız kültürünün Yahudi topluluklarında yayılmasını sağladı. *Alliance* okullarında temel amaçlardan biri Yahudi topluluklarının içinde buldukları toplumla bütünleşmesi olduğu için Türkçe de öğretiliyordu. Bu nedenle Ahmet Rasim gibi ünlü yazarlar da bu okullarda çalıştırılıyordu (Tekeli, 1985, s. 464-465).

İslahat Fermanı sonrasında 1865'te bir Yahudi Nizamnamesi de hazırlandı. Burada ruhani ve cismani iki meclisin yanında hem ruhbandan hem de ruhban olmayanlardan oluşan bir genel meclis de kuruldu. Nizamnamede dünyevi ve dinî başkan olan hahambaşının

eyaletlerdeki topluluklarla Bab-ı Âli arasında aracılık etmesi öngörülüyordu (Bozkurt, 1989, s. 189-190). Bununla birlikte cemaat içinde yaşanan reform ile gelenek yanlıları arasındaki çekişmeler nedeniyle nizamname uzun süre uygulanamayarak bir anlamda ölü bir belge olarak kaldı. Bu nedenle II. Abdülhamid dönemine kadar nizamnamede öngörüldüğü şekilde bir hahambaşı seçilemedi. Osmanlı idaresi de söz konusu boşluğu doldurmak için hahambaşı vekili atama yoluna gitti (Doğan, 2003, s. 116).

Osmanlı Yahudilerinin kültürel dönüşümünün diğer gayrimüslim milletlerde olduğu kadar ciddi bir siyasal hareketliliğe yol açmadığı görülmektedir. Bunun en önemli istisnası 1909 yılında kurulan Selanik İşçi Federasyonu'dur. Federasyonun içinde sadece Yahudiler yer almamakla birlikte yönetici kadrosu Yahudilerden oluşmuştur²⁰. Ancak Balkanlarda yükselen milliyetçiliklerin yarattığı siyasal ortam içinde etkinliğini kaybetmiştir. Osmanlı Yahudileri arasında sosyalist bilinçlenme Alliance okullarının sunduğu laik ve aydınlanmacı eğitimin de rolü vardır (Yumul ve Bali, 2001, s. 375-376).

Rumlar arasında ise ulusal bir kimlik anlayışının yaygınlaşmasında, her ne kadar 1830'da Yunan Krallığı'nın kurulması önemli bir referans noktası yaratmış olsa da eğitim de önemli bir rol oynamıştır. Diğer örneklerle benzer şekilde burada da kilise merkezli eğitimin karşısına modern Batılı tipte bir eğitim anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu anlamda eğitim, güçlenen ve genişleyen bir burjuva sınıfının kilise ile çatışabildiği alanlardan biri olmuştur (Benlisoy ve Benlisoy, 2009, s. 368). Eğitimin laikleşmesi yolunda atılan en önemli adımlardan biri 1861'de Rum Edebiyat Derneği'nin kurulmasıdır. Zamanla Rum eğitim sistemini yönlendiren bir merkez haline gelen bu dernek Anadolu ve Rumeli'deki okulların büyük bölümünü denetim altına almıştır. 19. yüzyılın sonu itibarıyla Rum eğitim sisteminin örgütlenmesi, hem içeriği bakımından kilise denetiminden çıkmış hem de merkezleşmiştir (Tekeli, 1985, s. 462).

Rum burjuvazisi ile kilise arasındaki gerilim zamanla ortadan kalkmıştır. Bunun başlıca sebebi patrikhanenin imparatorluk içinde sayıları hızla artan misyoner okulları ve Makedonya'daki Bulgar ve Sırların eğitim faaliyetleri ile mücadele edebilmek için yeni eğitim anlayışını savunanlara yaklaşmasıdır. Buradan hareketle din adamları cemaatin bütünlüğünü korumak gayesiyle laik eğitimi benimsemeye başlamış ve (Yunan Krallığı'nın ve Batı'nın kendisine kültürel kaynak olarak kabul ettiği) Helen/Yunan kültürünü sahiplenerek bu kültürün yayılmasında rol oynamaya yönelmişlerdir. Biraz da bu nedenle Ermeni milletine benzer bir sürecin sonucunda 1860 ile 1862 arasındaki bir dizi düzenlemenin sonucunda oluşturulan Rum Milleti Nizamnamesi'nde öngörülen yeni örgütlenmede Ermenilerde olduğu kadar kilisenin yetkileri kısıtlanmamıştır (Benlisoy ve Benlisoy, 2009, s. 368-369). Bununla ilgili olarak Gülnihâl Bozkurt (1989, s. 171), bu nizamnamede Ermeni milletininkinden farklı olarak tamamen ruhban olmayan üyelerden oluşan bir meclisin kurulmadığını aktarmaktadır. Bunun yerine ruhani meclisin yanında düzenli olarak

²⁰ Söz konusu örgüt açısından dikkat çekici hususlardan biri, Türkçe-Bulgarca-Rumca-Ladino dillerinde birden yayımlanan *Amele Gazetesi* adlı bir süreli yayına sahip olmasıdır (Tunçay, 2009, s. 298).

toplanmayan bir karma meclis oluşturulmuştur²¹. Karma meclis için dikkat çekici bir husus, ruhban olmayan üyelerin seçiminde sadece İstanbul ve civarındaki Rumların söz sahibi olması ve üyelerin bunlar arasından seçilmesidir. Bu anlamda Ermeni milletinin idaresindeki İstanbul ağırlığına benzer bir durumun söz konusu olduğunu söylemek mümkündür.

19. yüzyıl boyunca giderek daha geniş bir coğrafi alanda ve ekonomik seviyeleri düşük kesimleri de içerecek şekilde yürütülen Anadolu ve Balkanlardaki eğitim faaliyetleri açısından önemli bir olgu da Rum okullarında çalışan öğretmenlerin büyük bölümünün Atina Üniversitesi'nde yetişmiş olmasıydı. Bu bağlamda kullanılan kitaplar da Yunan Krallığı'ndakilerle benzeşiyordu. Böylece süreç içinde tek tek cemaatlerin kültürünün ve yerel lehçelerin yerini krallığın eğitim kurumlarınca belirlenen ve inşa edilen bir Yunan kültürü aldı (Benlisoy ve Benlisoy, 2009, s. 368).

Tam da bu noktada sözü edilen Yunan kültürünün inşasını daha iyi tanımlayabilmek için Yunan Krallığı'nın kuruluşuna da bakmak gerekir. Esasen bağımsızlıkla sonuçlanacak ayaklanmayı başlatanlar köylüler ve fakir rahiplerdi. Ama Antik Yunan uygarlığına ve Yunanistan'a olan Avrupa'da o dönemki ilginin etkisiyle yardıma gelen gruplar, savaşın öncülüğünü ele geçirdiler. Ortaylı (1985c, s. 1030-1031), 1814'te Odessa'da kurulan ve temelde Karadeniz limanlarındaki aydınlarla tüccarların yer aldığı Filiki Etery'a'nın ayaklanmada hâkim kanının aksine öncü bir rol oynamadığını belirtmektedir. Bu bağlamda kültür, eğitim ve siyasal propaganda faaliyetleri ile ilgilenen cemiyetin ancak Batılı güçlerin Navarin'deki müdahalesi ve sonrasında Yunanistan'ın bağımsızlığını elde etmesinin ardından etkili olduğunu öne sürmektedir. Yurt dışında ulusçu hareketin başını çeken tüccar gruplar, aslında cumhuriyetçi aydınların, köylülerin, rahiplerin ayaklanmasıyla gerçekleşen devletin başına, büyük devletlerin eğilimleri doğrultusunda Avrupa'dan getirilen bir prensi geçirmişlerdir. Yunan ulusçuluğu açısından dikkat çekici noktalardan biri de 18. ve 19. yüzyıl Yunan aydınlarında gelişen Avrupa uygarlığına kaynaklık eden bir halkın üyesi olma iddiası doğrultusunda çok sayıda Slavca ve Türkçe kelimeler içeren halk dilinin (demotiki) edebi dil olarak kabul edilmemesidir.

4. Osmanlı Yönetiminin Politikaları

Yunanistan'ın bağımsızlığını Balkanlarda özerklik ve bağımsızlık yanlısı diğer ulusçu hareketler izledi. Osmanlı Devleti'nin Balkanları ele geçirmesinin ardından zamanla büyük toprak sahiplerini büyük ölçüde tasfiye etmiş olması nedeniyle ulusçu hareketlere kilisenin de yardımıyla önyak olanlar 18. yüzyılda zenginleşen tüccarlardı. Bunun yanında ruhban hiyerarşisinin alt kesimindeki rahiplerle birlikte hareket eden Hristiyan köylülerin yürüttüğü ayaklanmalar, olaylara popülist bir boyut da katıyordu. Balkanlarda ulusçu ayaklanmalara önderlik eden gruplar açısından ortak bir yön Aydınlanma düşünürlerinden ve Fransız Devrimi'nden etkilenmiş olmalarıydı. Bu bakımdan cumhuriyetçi bir nitelik arz ediyorlardı. Fakat bağımsızlık hareketlerinin başarıya ulaşmasında belirleyici olan Avrupa devletlerinin

²¹ Bu bağlamda Günay Göksu Özdoğan ve Ohannes Kılıçdağı (2012, s. 14) Ermeni Milleti Nizamnamesi metninin, Rum milleti ve Yahudi milleti nizamnamelerine kıyasla daha laik ve demokratik olduğu kanısındadırlar.

müdahalesi, sonuçta yeni kurulan ülkeler için krallar ithal edilmesine ve olmayan bir aristokrasinin yaratılmasına yol açtı (Ortaylı, 1985c, s. 1027, 1031).

Osmanlı yöneticilerinin bütün bu gelişmeler karşısında imparatorluğu güçlendirmeye yönelik çabaları ise çoğu kez münferit ve yetersiz kalsa da idarenin köklü bir reformunu da içerecek şekilde toprak kayıplarını engellemeye yahut en azından sınırlı tutmaya yönelik belli politikaların uygulandığını da belirtmek gerekir.

Osmanlı idaresi, ulusçu hareketler karşısında döneme ve olaya göre değişen (kimi örneklerde de aynı anda gösterilen) birkaç çeşit tepki geliştirmiştir. Bunlardan ilki ve en önemlisi ayrılıkçı hareketlerle mücadele etmek için bütün Osmanlı tebaasının eşitliğinin ilanına dayanan Osmanlılık doktrindir. Tanzimat ve Islahat Fermanları bu anlayışın izlerini taşımaktadır. Söz konusu yaklaşımın doruk noktası ise yazılı anayasanın kabulü ve bir parlamentonun kurulmasıdır. Bu bağlamda bir Osmanlı milliyetçiliğinin geliştirilmesinden söz edilemeye de bir tür Osmanlı vatansızlığının söz konusu olduğu görülmektedir (Davison, 1977, p. 39-40).

Bu yaklaşımın en önemli etkisi idari alanda olmuştur. Çok sayıda Rum ve Ermeni başta kritik diplomatik görevler olmak üzere devletin üst kademelerindeki mevkilere gelebilmiştir. Bu kapsamda örneğin 1832'de Yunan Krallığı'nın kurulması sonrasında Osmanlı idaresindeki ayrıcalıklı konumlarını yitiren *Fenerlilerin*²² ardından aynı yüzyılın ortalarından itibaren yeni bir Osmanlı Rum kuşağı Bab-ı Âli'de görev almaya başlamıştır. Bu *yeni Fenerli* sınıfın mensupları modern, Batı yanlısı ve kozmopolit bir Osmanlı İmparatorluğu içinde Rumların ekonomik, siyasal ve toplumsal olarak gelişebileceğine inanıyorlardı. Bu yaklaşımları nedeniyle Atina tarafından genelde ulus karşıtı olarak görülüyorlardı. Ancak Osmanlı Devleti'nin ağır bir yenilgi alarak büyük toprak kayıpları yaşadığı 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında Osmanlı Rumlarının idaredeki ağırlıkları azalmış, Ermeniler ön plana çıkmıştır (Benlisoy ve Benlisoy, 2009, s. 370-371). Sonuç olarak söz konusu gayrimüslim Osmanlı bürokratlarının genel itibarıyla imparatorluğun parçalanmasına karşı çıktığını belirtmek gerekir.

Öte yandan Tanzimat'la birlikte, daha önce başlamış olan modern eğitim kurumlarının oluşturulması sürecinde de Osmanlılık siyasetine dikkat edilerek bu okullar gayrimüslimlere de açılmıştır. Bununla ilgili olarak Tekeli (1985, s. 467-468), 1857 yılında kurulan Maarif-i Umumiye Nezaretinin görevlerini belirlemek amacıyla 1861'de gönderilen bir yazıda, rüştiyeler ve üstü tüm okulların Müslüman-gayrimüslim karması ve eğitim dilinin Türkçe olması gerekliliğinin üzerinde durulduğuna dikkat çekerek, bu tavrın Tanzimat'ın bir *Osmanlı milleti* yaratma amacının bir sonucu olduğunu düşünmektedir.

²² İstanbul'un Fener semtinde ikamet ettikleri için bu adla anılan, Ortodoks Rum cemaatinin nüfuz sahibi, zengin ve imtiyazlı aileleridir. Birçok Fenerli, tercüman olarak Osmanlı Devleti'nde görev almıştır. Osmanlı Devleti'ne tâbi Boğdan'ın voyvodası Dimitri Kantemir'in Prut Savaşı sırasında (1710-1711) Rus Çarlığı tarafına geçmesinin ardından Osmanlı yönetimi tarafından Eflak ve Boğdan voyvodalıklarına 1821'e kadar Fenerli ailelerden gelenler atanmıştır (Artan, 1995, s. 342; Çiftçi, 2010, s. 30-34).

Nitekim Mithat Paşa ve arkadaşlarının girişimiyle hazırlanan Osmanlı Devleti'nin ilk Anayasası olan Kanun-i Esasi'de de bütün Osmanlı tebaası için geçerli hak ve sorumluluklardan söz edilmiş, hem Müslümanların hem de gayrimüslimlerin yer aldığı iki kamaralı (Meclisi Mebusan ve Meclisi Âyan) bir parlamento (Meclisi Umumi) kurulmuştur. Bununla birlikte devletin resmi dilinin Türkçe olduğu ilk defa ifade edilmiş, devlet görevlisi olabilmek için Türkçe bilme şartı getirilmiştir. Dolayısıyla Birinci Meşrutiyet, daha önce de ifade edildiği gibi, bir Osmanlı kimliği yaratma amacı bakımından Tanzimat'ın bir devamı niteliğindedir.

Ortaylı (1999, s. 79-80) bütün bu gelişmelerin sonucunda değişik etnik gruplardan gelen ama Türkçe de bilen iki dilli bir Osmanlı aydın tabakasının 19. yüzyılda ortaya çıktığına dikkat çekmektedir. Söz konusu grup, "bürokraside kozmopolit bir kadro oluşturduğu gibi, bilim ve sanat hayatında da özellikle matbuatta" bu iki dilli yapıyı sürdürmüştür. Her ne kadar Osmanlılık çerçevesindeki politikalar, ulusçu hareketleri önleyememiş olsa da dağılan imparatorluğun yeni kurulan devletlere Osmanlı eğitiminden geçmiş ve Türkçe bilen bir bürokrasi devretmesine neden olmuştur.

Osmanlı yönetiminin ulusçu eğilimlere karşı gösterdiği bir diğer tepki de gayrimüslim gruplara uluslar olarak değil *milletler* olarak davranarak onların hak ve ayrıcalıklarını onaylamak ve hatta genişletmek şeklindedir²³. Osmanlı yönetici elitinin 1860'lı yıllarda Yunan, Ermeni ve Yahudi milletleri içinde gerçekleşen reformları desteklemesini bu bağlamda görmek gerekir (Davison, 1977, p. 40). Bu anlamda Osmanlı'da merkezi devletin toprakları koruma ve etkinliğini artırma çabalarının bir parçası olarak ulusçu-ayrılıkçı talepler karşısında dinî imtiyazları yazılı hale getirip kodifiye ederek, gayrimüslim topluluklar için belli hukuksal normları olan bir tür dinî ve kültürel özerklik tanıma yolunu tercih ettiğini ve bunu yaparken ruhanilerin yanı sıra zamanla tüccarlar başta olmak üzere ruhban olmayan kesimlerin de taleplerini dikkate almaya çalıştığını söylemek mümkündür. Böylelikle (en azından teorik olarak) Osmanlı idaresinde tahttaki padişahın verdiği beratlarla dayanan

²³ Aslında (bir tür imparatorluk stratejisi olduğunu da göstermesi bakımından) buna benzer bir sürecin daha önce Rus Çarlığı'nda da söz konusu olması dikkat çekicidir. Türk-Tatar topluluklarının Rusya egemenliğine girmesi 1552'de başlamış, 19. yüzyılın ortalarına kadar sürmüş ve bu süreçte Rus Çarlığı, yönetimini pekiştirmek için topluluklara ve yöreye göre farklılaşan politikalara başvurmuştur. Bu bağlamda uzun bir süre boyunca Volga bölgesine hem Rus göçmenler getirilmiş hem de bu yöredeki Türk-Tatar topluluklara yönelik katı bir Hristiyanlaştırma siyaseti yürütülmüştür. Fakat 18. yüzyılın ortalarında II. Katerina döneminde bu uygulamadan bir ölçüde vazgeçilerek, Kazan Tatarlarına cami ve okul açma hakkı tanındı. 1784'te Tatar soyluları olan *mirzalar*, Rus aristokratlarının sahip olduğu hakları elde ettiler. 1782'de Orenburg'ta idareden sorumlu Rus şehir meclisinin yanı sıra bir Tatar Meclisi oluşturuldu. Ayrıca 1789'da Müslümanlar için bir *Ruhani Meclis* kuruldu ve bu meclise 1793'te vakıf kurma ve mülk satın alma hakkı verildi. Bu dönemde Kazan Tatarı tüccarlar bir yandan Rusya ile Orta Asya arasındaki ticarete, diğer yandan göçebe ve yarı-göçebe toplulukların Müslümanlaştırılmasında önemli bir rol oynamaya başlamışlardı. Esas itibarıyla II. Katerina'nın reformları da bu gelişmeyle yakından ilişkiliydi. Böylelikle Rus Çarlığı, Kazan Tatarı tüccarlar aracılığıyla Kazak-Kırgızlarla ticari ilişkilerini geliştirmeyi ve kendisine sadık Tatar mollaları sayesinde artık egemenliği altına girmiş olan bu topluluklarda İslam'ın yayılmasını sağlayarak, yönetimini güçlendirmeyi hedefliyordu. Bu bağlamda İslam'ın yayılmasının göçebeliliğin tamamen terk edilmesine yol açacağı beklentisiyle, Kazakların da Ruhani Meclis ile beraber kurulan müftülüğe bağlı olması isteniyordu. Fakat Kazakların bu girişime karşı çıkmaları nedeniyle söz konusu müftülük sadece Sibirya, Volga ve Ural'da etkin olabildi (Özdoğan, 1993, s. 69-70; Devlet, 1985, s. 4-6; Görücü, 2009, s. 65-66).

imtiyaz rejiminden, kimin tahtta olduğundan bağımsız kalıcı hakların öngörüldüğü bir hukuk rejimine geçilmeye başlanmıştır.

Bu yaklaşımın ürünü olarak görülebilecek bir başka politik gelişme de yeni milletlerin tanınmasıdır. Bu çerçevede Ermeni Katolikler 1831’de, resmi nedenlerle bu kiliseye bağlanan Keldani Kilisesi 1844’te, Rum Katolikler (Melkitler) 1847’de, Bulgar Katolikler 1860’ta, Roma Katolik Latin milleti 1840’ta, Protestan milleti 1850’te kabul edilmiş ayrıca Fener Rum Patrikhanesinden ayrılarak ulusal bir kilise halini alan Bulgar Eksarhlığı’nın kuruluşu 1872’de onaylanmıştır (Davison, 1977, p. 37; Macar, 2003, s. 57).

Osmanlı Devleti’nin geliştirdiği bir başka tepki de yabancı büyükelçilik ve konsoloslukların Osmanlı tebaasından olan kimselere *berat* yahut yabancı pasaport vermesini frenlemeye yönelik çabalarıdır. 1860’ların başlarında Bab-ı Âli bir yandan bu amaç doğrultusunda yönetmelikler çıkarırken bir yandan da yabancı konsolosluklardan kendi uyruklarının ve koruma altına alınmış olanların tam listesini talep etmiştir (Davison, 1977, p. 42-43). Bu yöndeki çabaları 1869 yılında uyruklukla ilgili yeni bir yasa (Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi) izlemiştir. 1851 tarihli ilgili Fransız yasasından esinlenerek hazırlanan bu metinde uyrukluk için modern seküler bir kriter belirlenmiş olmasının yanı sıra aksi ispat edilmedikçe Osmanlı ülkesinde yerleşik her kişinin Osmanlı tebaasından sayılacağı ve Bab-ı Âli’nin rızası olmadan hiçbir Osmanlı tebaasının yabancı ülke vatandaşlığına geçemeyeceği belirtilmiştir. Ayrıca yasada Osmanlı Devleti’nin haberi olmadan yabancı bir devletin hizmetine girenlerin Osmanlı uyruklüğundan çıkarılacağı, uyrukluktan çıkarılanların veya kendi istekleriyle çıkanların tekrar Osmanlı topraklarına girmesinin yasak olduğu ifade edilmiştir (Bozkurt, 1989, s. 148-149). Davison’a (1977, p. 42-43) göre bu yeni yasa Bab-ı Âli’nin milliyetçiliğe karşı en etkili silahlarından biri haline gelmiştir. Bu çerçevede aynı yıl içinde yabancı korumasına sahip olduğunu iddia edenlerin durumlarını araştıran bir komisyon da kurulmuş, yabancıların pasaportlarını kontrol etmek üzere bir düzenleme yapılmıştır (Bozkurt, 1989, s. 149).

Sonuç

Sanayi devrimi ve beraberinde ulaşım teknolojisinde yaşanan önemli atılımlar, 19. yüzyılda uluslararası ticaretin hacminde kayda değer bir artışa yol açmıştır. Bununla birlikte 19. yüzyıldaki dış ticaret, Osmanlı topraklarında hem tarımsal hammaddenin dış pazara çıkmasına hem de ülke dışından getirilen ürünlerle iç pazarın daralmasına neden olmuştur. Bu nedenle loncalarda üretim gerilemiştir. Avrupa sermayesi birçok ülkede olduğu gibi Osmanlı topraklarında da bir yandan hammadde toplamak diğer yandan ürettiği sanayi mallarını pazarlamak için yerel araçlara ihtiyaç duymuştur. Söz konusu aracı tüccar rolü için de çoğu kez Osmanlı uyruğu başta Ermeni ve Rumlar olmak üzere gayrimüslimler tercih edilmiştir. Avrupa ile dış ticarete bu tür bir aracı rolü oynayan tüccarların bir kısmı zamanla önemli bir zenginlik elde etmiştir. Bunun sonucunda tüccar kesiminin kendi dini cemaatleri içerisindeki gücü ve etkinliği artmıştır.

19. yüzyılda ekonomik örüntülerin değişmesi beraberinde imparatorluk içerisindeki cemaatlerde de kültürel değişimlere yol açmış, ardından reform taleplerini gündeme getirmiştir. Gayrimüslim cemaatlerde yaşanan kültürel değişimler zamanla siyasal alana da

yansımıştır. Özellikle Rum ve Ermeni toplulukları içerisinde yükselen ticaret burjuvazisi, ayrılıkçı milliyetçi hareketlerin ve ideolojilerin de toplumsal temelini meydana getirmiştir. Ulusçu eğilimler ve girişimler karşısında Osmanlı idaresi, gayrimüslim cemaatlere geleneksel milletler olarak davranmaya devam etmeye çalışmış, bununla beraber millet statüsü ile ilgili olarak kalıcı ve ayrıntılı düzenlemeler yapılmasından yana bir politika benimsemiştir. Böylece 19. yüzyıl öncesinde Osmanlı idaresinin İslam hukuku ve örfi hukuk çerçevesinde tanıdığı imtiyazlar çerçevesinde var olmuş üç gayrimüslim cemaatin (Ortodoks Rum, Apostolik Ermeni ve Yahudi cemaatleri) durumunu düzenleyen yeni hukuki metinler ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra Protestanlar ve Ermeni Katolikler gibi başka dini cemaatlere de millet statüsü tanınmıştır. Söz konusu bu yeni politika, Osmanlı toplumundaki üç geleneksel gayrimüslim cemaat içindeki ruhbanın ileri gelenlerinin imtiyazlarının belirlenmesine dayanan bir yönetim geleneğinden, bir tür dinsel ve kültürel özerkliği ifade edecek şekilde belirli hakların ve sorumlulukların da yer aldığı nizamnameleri içeren bir hukuki düzene geçilmesine yol açmıştır. Her padişah tahta geçtiğinde yenilenmesi gereken ve dönem dönem farklılıklar arz edebilen imtiyazların yerini nizamnamelerle sınırları çizilmeye çalışılan kalıcı haklara dayalı kurumsal bir yapı almaya başlamıştır. Bu bağlamda 19. yüzyılda imparatorluğun devamını sağlamak amacıyla devlet ile gayrimüslim uyrukları arasındaki ilişkinin kültürel ve dinsel boyutlarını belirlemek üzere, kompleks biçimde düzenlenmiş kurumsal mekanizmalar anlamında bir sistemden (yani Millet Sisteminden) ancak bu yüzyılda söz etmek mümkündür. Bununla beraber daha önce de ifade edildiği gibi söz konusu düzenlemeler, uygulamada sorunsuz bir biçimde işlememiştir.

Osmanlı Devleti'nin ayrılıkçı eğilimlere karşı uygulamaya çalıştığı çeşitli politikalar kimi durumlarda belli ölçüde etkili olabilse de imparatorluğun dağılmasını önleyememiştir. Bununla birlikte bu politikaların sonuçları itibariyle ulusçu eğilimler üzerinde farklı etkilerde bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu anlamda Osmanlı yöneticilerinin nizamnamelerin hazırlanması sürecinde gayrimüslim cemaatler içindeki reform çabalarını belli ölçüde desteklemesi yahut bunlara tamamen karşı çıkmaması ve bu süreci öncelikle merkezi devletin çıkarları doğrultusunda yönlendirmeye çalışması, millet yönetiminde ruhban olmayanların da söz sahibi olmasıyla ve cemaat içi gerilimlerin içeriğinin değişmesiyle sonuçlanmıştır. Örneğin Ermeni cemaati içerisinde başkent ile taşra arasındaki gerilim büyürken, Doğu Anadolu Ermenileri arasında İstanbul Ermenilerine yönelik bir tepkiyi de ifade eden milliyetçi eğilimler güçlenmiştir.

Bu süreçte, gerek nizamnamelerin yapılmasını öngören Islahat Fermanı'nın hazırlanmasındaki etkileri gerekse gayrimüslim milletlerin mevcut imtiyazlarının korunması konusundaki baskıları bakımından yabancı devletlerin müdahalesi de önemlidir. Dolayısıyla bütün bu gelişmeleri, salt Tanzimat dönemi Osmanlı yüksek bürokratlarının zihinsel tasarımlarının bir ürünü olarak görmemek gerekir. Sonuçta imparatorluğun Avrupalı büyük güçler karşısında güçsüzlüğü ve bu nedenle dış müdahalelere maruz kalışı karşısında Osmanlı yöneticilerinin uyguladığı dinî toplulukları ayrı ayrı dinî milletler olarak tanıma ve buna ilişkin yazılı düzenlemeler yapma politikası ulusçu eğilimleri engelleyememiştir. Geleneksel milletler giderek *milliyetleşmiştir*. Bununla birlikte yabancı devletlerin Osmanlı tebaasından birçok kişiye berat veya pasaport vererek Osmanlı topraklarındaki nüfuzlarını artırmalarına karşı Osmanlı idaresi, görece seküler bir tabiiyet yasası çıkarmış ve yabancı

devletlerin sağladığı beratları kontrol altına almaya çalışmıştır. Söz konusu çabalar, Osmanlı Devleti'ne yönelik dış müdahalenin bu türünü zayıflatmış, bu sayede imparatorluğun dağılma sürecini bir ölçüde yavaşlatmıştır.

“19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Gayrimüslim Toplulukların Yaşadığı Dönüşüm ve Devletle İlişkileri” Başlıklı Makalenin Araştırma ve Etik Beyanı Bilgileri

	Bu çalışma “Araştırma ve Yayın Etiği” değerlerine uygun olarak hazırlanmış ve intihal kontrol programında kontrol edilmiştir. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazara aittir.
Bilgilendirme	Çalışma herhangi bir bildiri veya tezden üretilmiş değildir.
Yazar Çıkar Çatışması Beyanı	Çalışmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yazar Katkı Oranı Beyanı	Çalışmayı şahsım olarak tek başıma hazırladığımı beyan ederim.
Teşekkür	Çalışmayı destekleyen herhangi bir kurum ya da proje bulunmamaktadır.
Etik Kurul Onay Belgesi	Etik Kurul onayı gerek yoktur.
Ölçek İzni	Ölçek izni gerek yoktur.

Kaynakça

- Adanır, F. (2000). Religious Communities and Ethnic Groups under Imperial Sway: Ottoman and Habsburg Lands in Comparison. D. Hoerder, C. Harzig & A. Shubert (Ed.), *The Historical Practice of Diversity: Transcultural Interactions from the Early Modern Mediterranean to Postcolonial World* (p. 54-86). New York: Berghahn Books.
- Artan, T. (1995). Fener. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (12. cilt, s. 341-342). İstanbul: TDV.
- Aydın, M. A. (2003). Osmanlı Devleti’nde Mahkeme. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (27. cilt, s. 341-344). İstanbul: TDV.
- Benlisoy, F. & Benlisoy, S. (2009). Millet-i Rum’dan Helen Ulusuna (1856-1922). T. Bora & M. Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi* (s. 367-376). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Bozkurt, G. (1989). *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerinin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Çiftçi, C. (2010). Bâb-ı Âlî'nin Avrupa'ya Çevrilmiş İki Gözü: Eflak ve Boğdan'da Fenerli Voyvodalar (1711-1821). *Uluslararası İlişkiler*, 7 (26), 27-48.
- Dadyan, S. (2016). *Ermeni Cemaatinin üç asırlık liderleri Amiralalar ve Hasköy*", F. M. Emecen, A. Akyıldız & E. S. Gürkan (Ed) *Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu- 4, 20 Mayıs- 22 Mayıs 2016* (s. 259-275). İstanbul: İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi.
- Davison, R. (1977). Nationalism as an Ottoman Problem and the Ottoman Response. W.W Haddad & W. Ochsenswald (Ed.), *Nationalism in a non-national state* (p. 25-55). Columbia: Ohio State University.
- Devlet, N. (1985). *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Doğan, H. (2003). *Osmanlı Devleti'nde Hahambaşılık Müessesesi*. İstanbul: Gözlem.
- Eryılmaz, B. (1992). *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.
- Göçek, F. M. (2002). The Decline of the Ottoman Empire and the Emergence of Greek, Armenian, Turkish and Arab Nationalisms. F. M. Göçek (Ed.), *Social Constructions of Nationalism in the Middle East* (s. 15-83). Albany: New York Press.
- Görücü, Ç. (2009). *Zeki Velidi Togan: Milliyetçilik ve Tarih Yazımı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı Siyaset Bilimi Bilim Dalı, Ankara.
- Hobsbawm, E. (2005). *Devrim Çağı: 1789-1848*. Ankara: Dost Kitabevi.
- İbrahim, A. (2022). Klasik Dönem Osmanlı Hukukunda Şeriyeye Mahkemeleri. *Kırkkale Hukuk Mecmuası*, 2 (2), 577-601.
- İnalcık, H. (1993). Cizye. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (8. cilt, s. 45-48). İstanbul: TDV.
- İnalcık, H. (2005). *Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adâlet*. İstanbul: Eren Yayıncılık
- İnalcık, H. (2016). *Osmanlı Tarihinde İslam ve Devlet*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Issawi, C. (1982). The Transformation of the Economic Position of the Millets in 19th Century. B. Braude & B. Lewis (Ed.), *Christians and Jews in the Ottoman Empire* (volume 1, p. 261-285). New York: Holmes and Meier.
- Kafadar, C. (2009). Osmanlı Siyasal Düşüncesinin Kaynakları Üzerine Gözlemler. T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* (s. 23-28). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kayapınar, A. (2013). Voynuk. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (43. cilt, s. 126-127). İstanbul: TDV.

- Kechriotis V. (2014). Requiem for the Empire: “Elective Affinities” Between the Balkan States and the Ottoman Empire in the Long 19th Century. Sabine Rutar (Ed.), *Beyond the Balkans. Towards an Inclusive History of Southeastern Europe (Studies on South East Europe, vol. 10)* (p. 97-121). Vienna: LIT Verlag.
- Kenanoğlu, M. (2004). *Osmanlı Millet Sistemi: Mit ve Gerçek*. İstanbul: Klasik Yayınları.
- Koyuncu, A. (2014). Osmanlı Devleti’nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış: Çanakkale Örneği. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 12 (16), 35-87.
- Küçük, C. (1985). Osmanlılar’da ‘Millet Sistemi’ ve Tanzimat. Murat Belge (Ed.), *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi* (4. cilt, s. 1007-1024). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Macar, E. (2003). *İstanbul Rum Patrikhanesi*. İstanbul: İletişim.
- Mantran, R. (1982). Foreign Merchants and the Minorities in Istanbul during the 16th and 17th Centuries. B. Braude & B. Lewis (Ed.), *Christians and Jews in the Ottoman Empire* (volume 1, p. 127-137). New York: Holmes and Meier.
- Ortaylı, İ. (1985a). Batılılaşma Sorunu. Murat Belge (Ed.), *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, 1. cilt, (s. 134-138). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1985b). Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet. Murat Belge (Ed.), *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi* (4. cilt, s. 996-1001). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1985c). Balkanlar’da Milliyetçilik. Murat Belge (Ed.), *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi* (4. cilt, s. 1026-1031). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1985d). Tanzimat. Murat Belge (Ed.), *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi* (6. cilt, s. 1545-1547). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ortaylı, İ. (1999). Osmanlı Kimliği. *Cogito*, 19, 77-85.
- Özdoğan, G. G. (1993). Türk Ulusçuluğu ve Türki Cumhuriyetler: Kuramsal ve Tarihsel bir Yaklaşım. *Toplum ve Bilim*, 62, 57-77.
- Pamuk, Ş. (2017). *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi 1500-1914*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Rodrigue, A. (1996). Difference and Tolerance in the Ottoman Empire. Interview by N. Reynolds, *Stanford Electronic Humanities Review*, 5 (1).
- Shaw, S. (1985). Osmanlı İmparatorluğu’nda Azınlıklar Sorunu. Murat Belge (Ed.), *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi* (4. cilt, s. 1002-1006). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Somel, S. A. (2005). Osmanlı Ermenilerinde Kültür Modernleşmesi, Cemaat Okulları ve Abdülhamid Rejimi. F. Aral (Ed.). *İmparatorluğun Son Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları Sempozyumu, 24-25 Eylül 2005* (s. 1-13). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Soykan, T. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimler*. İstanbul: Ütopya.

- Tekeli, İ. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e eğitim sistemindeki değişmeler. Murat Belge (Ed.), *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (2. cilt, s. 456-475). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tunçay, M. (2009). Cumhuriyet Öncesinde Sosyalist Düşünce. T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* (s. 296-306). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özcan, A. (2003). Martalos. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (28. cilt, s. 64-66). İstanbul: TDV.
- Özdoğan, G. G. & Kılıçdağı, O. (2012). *Türkiye Ermenilerini Duymak: Sorunlar, Talepler ve Çözüm Önerileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yumul, A. & Bali, R. N. (2009). Ermeni ve Yahudi Cemaatlerinde siyasal düşünceler. T. Bora & M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* (s. 362-366). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yumul, A. (1999-2000). Osmanlı'nın İlk Anayasası. *Toplum ve Bilim*, Kış 83, 338-351.

Transformation of Non-Muslim Communities in the Ottoman Empire in the 19th Century and Their Relations with the State

Çağdaş GÖRÜCÜ

Extended Abstract

This study examines the impact of changes in international trade in the 19th century on the Ottoman Empire, the strengthening of the merchant class leading to significant changes in the internal structure of Greek, Armenian, and Jewish communities, the increasing strength of nationalist movements, and the policies developed by the Ottoman administration against separatist movements. In this context, also, the status of non-Muslims in the Ottoman Empire is examined and the concept of *millet* is discussed. The last century of the Ottoman Empire was a period in which nationalist ideas became increasingly widespread and, within this framework, many ethnic and religious communities saw the emergence of political movements demanding independence or autonomy from the empire. These developments are closely related to the major changes in the international economy. The emergence of the Industrial Revolution and the great advances in transportation in the 19th century led to a significant increase in the volume of international trade. The volume and importance of trade between Ottoman lands and Western and Central Europe increased steadily. In the 19th century, this foreign trade, by both directing agricultural raw materials to foreign markets, making it difficult for the artisan class in Ottoman Empire to find raw materials, and by narrowing the domestic market with products brought from abroad, caused a decline in production. While this process negatively affected craftsmen, it created great opportunities for trade-related sections with Europe. European capital, which began to take control of Mediterranean trade, needed local intermediaries both to collect raw materials and to market industrial products produced in Europe. Armenians and Greeks were often preferred for the role of intermediary merchants.

Non-Muslims had already occupied an important place in the economic life of the Ottoman Empire. Non-Muslim subjects had long played an important role in international trade with foreigners. In this context, the majority of those who carried out businesses such as trade, wholesale, and ship ownership were Greeks. Although Armenian merchants were in a less active position in the 15th and 16th centuries, they became the dominant element in trade between Iran and Western countries from the 17th century onwards. There were also Jewish money changers who had remarkable wealth. In addition, non-Muslims began to serve as interpreters in foreign embassies and consulates that began to open from the 16th

century onwards, as well as within the Ottoman bureaucracy, ensuring the conduct of relations between Muslim high-ranking officials of the state and foreigners. The duty of interpreter fulfilled an important function both politically and economically. As a result, non-Muslims who carried out all these businesses already had a kind of intermediary economic position between foreigners and the Ottoman ruling class.

The developments in foreign trade in the 19th century increased the wealth of merchants, especially within the Greek and Armenian communities, who had connections with Europe. This situation also caused significant changes in the internal structure of non-Muslim communities. Social groups led by the merchants began to make efforts to increase their power against the rule of the church within their own communities. Another important development was the establishment of new schools beyond the control of religious institutions. These schools provided an education that was different from the traditional religious education and exposed students to new ideas and ways of thinking. As a result, a new generation of individuals emerged who were more receptive to Western ideas and values. This led to the emergence of new social dynamics and the rise of nationalist movements that sought to establish separate states for different ethnic and religious groups. During this period, the Ottoman ruling class, in order to prevent the increase of territorial losses, supported the reform demands within non-Muslim communities on the one hand, while on the other hand, treated these communities as *millet* instead of *nations*. The term *millet* essentially represented a distinction based on religion and as used to organize and govern the various religious groups within the empire. The Ottoman administration also tried to take some administrative measures to prevent separatist movements. In this context, a citizenship law (Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi) was enacted. Thus, it was attempted to curb the issuance of *berat* or foreign passports by foreign embassies and consulates to Ottoman subjects. The Ottoman administration sought to maintain control over its population and prevent the spread of separatist movements by regulating citizenship and limiting the ability of foreign powers to grant protection to Ottoman subjects. The Ottoman Empire implemented various policies to counter separatist tendencies, but despite some success in certain situations, these measures were ultimately unable to prevent the disintegration of the empire.

Kurtuluş ve Kuruluşta Cumhuriyetin İzleri

Sıla SABANCILAR EREN¹

Öz

Makale Türü
Araştırma Makalesi

Başvuru Tarihi
29.02.2024

Kabul Tarihi
12.03.2024

DOI
10.53306/klujfeas.1444903

Cumhuriyet rejimi halkın yönetime katıldığı ve egemenliğin halk tarafından temsil edildiği bir yönetim biçimidir. Cumhuriyet monarşinin tam tersidir. Modern bir yönetim biçimi olan cumhuriyet rejimi demokratik veya otoriter olabilir. Türkiye için cumhuriyet rejimi modern, ulusal bir yönetim olmakla birlikte; bir kimliktir. Birinci Dünya Savaşı konjonktürel olarak, imparatorlukların yerine ulus devletlerin kurulması sonucunu doğurmuştur. Ancak Atatürk önderliğinde gerçekleşen ulusal Kurtuluş Savaşı, halkın hem kendi kaderini tayinini hem de kendi geleceğini kendisinin kurması gerektiğini göstermiştir. Ortak bir çaba, mücadele ve özveri sonucunda kurulan Türkiye Cumhuriyeti için cumhuriyet rejimi salt bir yönetim biçimi değildir. Zira cumhuriyetin nitelikleri hem anayasal bir ilke olarak rejim hakkında bilgi vermekte hem de kendine özgü anlamları içermektedir. Türk Modernleşmesinin rasyonel, laik, halkçı, devletçi, ulusal ve ilerlemeci yönü cumhuriyetin niteliklerini oluşturmuştur. 1937'den günümüze bu nitelikler büyük oranda korunarak anayasalarımızda yer almıştır. Türkiye için Cumhuriyet, insan odaklı, kamusal iyiliği hedefleyen ve toplumun her üyesi tarafından korunması gereken bir miras olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu makalede Cumhuriyet'in kuruluşunda ve kurumsallaşma sürecinde modernleşmenin etkileri ve Cumhuriyete yüklenen anlamların analizini yapmak hedeflenmektedir. Devletin ve Cumhuriyetin nitelikleri çerçevesinde ele alacağım çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihsel birikimi konusunda da fikir verici olacaktır. Türk Modernleşmesi salt bir modernleşme teorisi değildir, Cumhuriyet ve devletin nitelikleriyle özgündür. Bu nedenle bu çalışmada söz konusu özgünlüğün keşişim noktaları belirlenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Cumhuriyet, Modern Devlet, Türk Modernleşmesi

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ssabancilar@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8141-279X

Traces of the Republic in Liberation and Establishment

Sıla SABANCILAR EREN²

Abstract

The republican regime is a form of government in which the people participate in governance and sovereignty is represented by the people. A republic is the opposite of a monarchy. As a modern form of government, a republican regime can be democratic or authoritarian. For Türkiye, the republican regime is a modern, national government, but it is also an identity. The First World War conjuncturally led to the establishment of nation states in place of empires. However, the National War of Independence, led by Atatürk, demonstrated that the people had to establish both self-determination and their own future. For the Republic of Türkiye, which is established as a result of a common effort, struggle and sacrifice, the republican regime is not just a form of government. The qualities of the republic both provide information about the regime as a constitutional principle and have their own specific meanings. The rational, secular, populist, statist, national and progressive aspects of Turkish Modernization have been constituted the qualities of the republic. From 1937 to the present day, these qualities have been largely preserved and included in our constitutions. For Türkiye, the Republic is a people-oriented heritage that aims for the common good and should be protected by every member of society. This paper aims to analyze the effects of modernization on the establishment and institutionalization of the Republic and the meanings attributed to the Republic. The paper, which I will discuss within the framework of the qualities of the state and the Republic, will also provide insight into the historical background of the Republic of Türkiye. Turkish Modernization is not just a theory of modernization; it is unique with the qualities of the Republic and the State. Therefore, this paper will try to identify the intersection points of this uniqueness.

Keywords: Republic Regime, Modern State, Turkish Modernization.

Article Type

Research Article

Application Date

2024-02-29

Acceptance Date

2024-03-12

DOI

10.53306/klujfeas.1444903

² Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ssabancilar@beu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8141-279X

Giriş

Türk devlet geleneği, köklü bir geçmişe sahiptir. Türklerin devlet geleneğinin en belirgin özelliklerinden biri bağımsızlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu özelliği art arda kurulan ve birbirinin devamı niteliğinde olan devletlerde gözlemlemek mümkündür. Orta Asya Türk devletlerinden Türkiye Cumhuriyeti'ne aktarılan bu birikim önemli bir siyasal, kültürel, toplumsal mirası temsil etmektedir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun üzerinden yüzyıl geçti. Bu yüzyıllık sürecin cumhuriyet ekseninde değerlendirilmesi bugün de güncel ve önemli bir konudur. Devletin kurtuluşunda ve kuruluşunda gerçekleşen bağımsızlık savaşı, Türkiye Cumhuriyeti'nin hem geleneksel değerini hem de karakteristik özelliğini göstermektedir. Tarihsel süreç konjonktürel olarak imparatorlukların sona erdiği ve onların yerine ulus devletlerin kurulduğu bir dönemi beraberinde getirmiştir. Ancak kurulan ulus devletler içerisinde Türkiye, modernleşmenin çok boyutlu olarak ele alındığı ve bir kamu politikasına dönüştüğü bir ülke olarak özgünleşir. Bu bağlamda modernleşmenin siyasi yönünü cumhuriyet; ekonomik yönünü devletçilik; toplumsal yönünü laiklik ve modernleşmenin ideoloji haline dönüşmesi oluşturmuştur. Cumhuriyete geçiş, devrimci bir niteliğe sahiptir. Siyasi olarak egemenliğin kaynağı değişmiş; hukuki olarak laiklik ve insan haklarına eşit erişim esas alınmış, toplumsal olarak rasyonalizm ve modernleşme hedefi temel bir paradigma olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle cumhuriyet, özgürleştirici bir etkiye sahiptir.

Ulus devletleşme, modernizmin sonuçlarından biridir. Modernleşmenin unsurları ve tarihsel gelişimi ele alındığında modern devletin; ulus devlet biçiminde örgütlenmiş bir yapıya sahip olması gereklidir. Ulus devletler, tarihsel süreçte aşamalar halinde bir model olarak ortaya çıkmış ve modernleşmenin dört temel devrimi bu süreci desteklemiştir. Bu bağlamda Newton'la başlayan bilimsel devrim skolastik düşünceyi sona erdirmiş, siyasal devrim iktidarın kaynağını halka dayandırarak, halkın akla uygun olan ve rıza gösterdiğini meşru kabul etmiş; kültürel devrim düşünceyi laikleştirmiş ve ekonomik devrim makine gücüne dayalı üretimi emek süreci olarak kabul etmiştir (Aydın, 2018, s. 234). Dolayısıyla tarihsel süreçte ulus devlet, modern bir kimlikle bütünleşmiş ve dönemin aslında ihtiyaç duyduğu siyasal, toplumsal ve ekonomik ilişkilerin zeminini oluşturabilmiştir. Sürecin yarattığı çatışmaların ise ortak sembollerin oluşturulmasıyla yani milliyetçilikle hafifletildiğini dile getiren Aydın (2018, s. 234), ortak dilin, kimliğin, sembollerin hem yaşam üzerinde istikrar sağladığını hem de devlet kimliği üzerinden bir güç unsuru oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Devletin, toplumun, bireyin kimliklendirme süreci ise onun bir ulus ve ulusa aidiyet biçiminde tanımlanmasını gerekli kılmıştır. Söz konusu tanımlama, hukuksal düzenlemeler sayesinde devlet-birey arasındaki bağı hem hukuki hem de siyasi biçimde vatandaşlık ekseninde kurmuştur. Bu nedenle ulus devletleşme süreci pek çok yönüyle hem de konjonktürel olarak Türkiye için makul bir seçenektir. Türkiye'nin kuruluş sürecinde; siyasal gücün merkezileşmesi, halka dayanması ve halkın rızasının alınması modern ulus devletin kuruluşunun önemli bir aşamasını oluşturmuştur. Kuva-yi Milliye savunmasının yarattığı etkiyle birlikte Cumhuriyet'in temellerinin atıldığı Kongreler, siyasal iktidarın odağını değiştirmiş ve sonrasında TBMM tarafından meşru ve örgütlü irade, siyasal gücü ve otoriteyi merkezileştirmiştir. Egemenliğin kaynağı tanrısal iradede, halka geçerken; halk kendi kaderini tayin etmeye muktedir olduğunu kanıtlamıştır. İşgale karşı gerilla tipi örgütlenme, protesto faaliyetleri ve bağımsızlık için milletin azmine ve kararına yapılan vurgu gibi durumların; sistematik bir çabayla

örgütlenmesi ulusal kurtuluşun önemli boyutları arasında yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nde meşru bir güç olan padişah ve bürokrasinin, kurtuluş sürecinde edilgen bir role sahip olması ve ulusal bağımsızlık hedefini paylaşmaması halkı, bu süreçte alternatifsiz de bırakmıştır. Dolayısıyla tarihsel kökenini Fransız Devrimi'nde bulabileceğimiz ve Birinci Dünya Savaşı'nda da sıklıkla başvurulan bir ilke olan "*kendi kaderini tayin hakkı*" (self determinasyon) tam da bu bağlamda halkın kendi kendini kurtardığı ve geleceğini planladığı bir örnek oluşturmaktadır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda halk hem meşru bir güç hem de meşru bir egemenlik kaynağıdır. Birinci Dünya Savaşı'na aktif biçimde katılan ve kurtuluş öznesi olan halkı bütünleştiren değerlerden biri ortak kurtuluş mücadelesidir. Ulusal kurtuluş mücadelesi, ulus devletleşme sürecinin de "*ulus olma*" bilincinin de geliştiği bir alandır. Osmanlı Devleti'nde Osmanlılık olarak tariflenen çokkültürlü heterojen toplum yapısı, Birinci Dünya Savaşı öncesinde başlayan milliyetçilik akımlarıyla çözülmeye başlamıştı. Savaş süreci de aslında Anadolu'da yaşayan halkın Türk kimliğini kazanmasında ve ulusal bir kimlik olarak kuruluş sürecinde tanımlanmasında etkili olmuştur. Bu iddianın en önemli kanıtlarından biri 927 yılında gerçekleşen ilk nüfus sayımıdır. Çünkü 13.648.270 kişi olan nüfusun 255.242 kişisi din, dil ve kimlik açısından kendisini farklı olarak tanımlanmıştır (Başvekalet İstatistik Genel Direktörlüğü, 1935).

1923 yılında ilan edilen cumhuriyet ve 1937 anayasa değişikliğiyle anayasaya kazandırılan, cumhuriyetin nitelikleri Cumhuriyet Türkiye'sinin omurgasını oluşturmaktadır. Cumhuriyet sadece bir yönetim biçimi değil; devletin karakteristik özelliklerinden biridir. Cumhuriyet, Türk modernleşmesinin de dayandığı paradigmaya işaret etmektedir. Halkçılık ilkesiyle anlam kazanan bu paradigma Türk Milletini hukuki olarak da eşit bir ortak paydada buluşturan, kişilerin çağdaş koşullara göre yetiştirilmesi ve kamusal hizmetlere eşit erişebilmesini sağlayan bir niteliği yansıtmaktadır. Devletin ve cumhuriyetin laik niteliği din ve vicdan özgürlüğünü garanti altına alırken; devrimci niteliği eski olandan köklü bir biçimde farklılığı yansıtmaktadır. 1924 Anayasası'nda milliyetçilik olarak ele alınan bugün ise Atatürk milliyetçiliği olarak anayasamızda yer alan milliyetçilik anlayışı; kapsayıcı, sübjektif ve ortak duygu ve değer birliğini ifade etmektedir. Devletçilik ilkesi de bir yandan ortak bir payda yaratırken; devlet eliyle kalkınmanın aracı olmuştur. Bu nedenle cumhuriyet, Türkiye için sadece bir yönetim biçimi değil; devlete, topluma, insana ilişkin bir bakış açıdır. Türkiye'de devleti, toplumu ve bireyi anlamak için bu bakış açısının anlaşılması gereklidir. Bu çalışmada da yüzyıllık bir birikim olan cumhuriyet temel değerleriyle birlikte ele alınacaktır. Cumhuriyetin anlamı, içeriği, Türkiye için değeri tartışılacaktır.

Çalışma, yüzyıllık cumhuriyet birikiminin kurtuluş ve kuruluş dönemi açısından değerlendirilmesini esas almaktadır. Çalışmada cumhuriyetin değerler ekseninde şekillenme sürecinin, cumhuriyetin niteliklerini oluşturduğu ve cumhuriyetin toplumsal yaşamda hangi biçimlerde yer aldığı değerlendirilecektir. Cumhuriyet kavramına hukuksal, siyasal ve toplumsal yönleriyle birlikte yaklaşan çalışmanın, hem alana hem de dönemi araştıranlara sistematik bir değerlendirme perspektifi oluşturması hedeflenmektedir. Bu katkı, cumhuriyetin neden sadece bir yönetim biçimi olarak ele alınmaması gerektiğini analiz ettiği için önemlidir. Zira çalışma salt bir tarih araştırması değil; sosyo-politik ve sosyo-ekonomik niteliğe de sahiptir. Cumhuriyet yönetimi, yüzyılımızın en yaygın yönetim biçimidir. Bu nedenle cumhuriyet analizleri, ülkelerin yönetimlerini anlamak ve tarihsel bir perspektifle

değerlendirmek açısından önemlidir. Türkiye’de de cumhuriyet nitelikleriyle, özgün değerleriyle hem yönetim hem modernleşme hem de kimlik yaratma sürecinin omurgasıdır. Bu nedenle farklı paradigmlar üzerinden Türkiye için cumhuriyeti değerlendirmek hem gerekli hem de yol gösterici olabilecektir.

Halk Kime Denir?

Halk, toplum, ulus birbirinden farklı içeriklere sahiptir. Halkın kim olduğu, kimleri temsil ettiği cumhuriyeti anlamak adına çok önemlidir. Çünkü Türkiye ve Osmanlı Devleti arasındaki farklardan biri, reayanın halka ve vatandaşa dönüşmesidir. Halk uyruk, değildir. Halk seçkinleri de ifade etmez. Bu nedenle halkın kimleri temsil ettiği bilinmelidir. Halk hukuksal açıdan millet ve ulus kavramlarından farklıdır. Halk, belli bir dönemde farklı özellikleriyle yaşayan bireyleri, sosyolojik bir varlığı ifade etmektedir (Teziç, 2012, s. 111). Halk, kültürel özelliklerini koruyan, dini, siyasi, sosyo-ekonomik olaylarda aralarında işbölümü gerçekleşen, kavim ya da ümmet adıyla da bilinen insanlardan oluşur (Yardımcı, 2012, s. 1).

Ondokuzuncu yüzyılda halk, aşağı tabakayı oluşturan, kaba, sıradan, seçkin ve medeni olmayan kümeleri tarif etmekteydi (Dundes, 2003, s. 139). Halk ara bir kategori olarak da ele alınmaktadır. Ekici (1999, s. 3) halkı; medeni ve şehirli olmayan ancak ilkel ve vahşi de olmayan bir kategori olarak, daha ziyade köylülüğü tarif eden bir yapı biçiminde tanımlamaktadır. Halk, çeşitli değerler ekseninde ele alabileceğimiz bir topluluktur. Halkın kategorik bir birim olarak tanımlanması, ulus devletin oluşumu ekseninde de bir bağlam olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulus devletleşme sürecinin aşamalı ve devrimler aracılığıyla önemli bir zemin oluşturduğu ifade edilmişti. İşte bu aşamalarda halkı ve halkın dönüşümünü gözlemek mümkündür. Ulus devletleşme sürecinin ikinci aşamasında seçkinlerin dahil olduğu devletle bütünleşme (siyasal, sosyal ve ekonomik) sürecine, eğitim ve askerlik gibi araçlarla halkın da dahil olmaya ve kimlik algılarının oluşmaya başladığı; üçüncü aşamada ise tebaanın aktif yurttaş dönüşümünün gerçekleştiği ve temsil- katılım olanaklarının arttığı bir süreç olduğu iddiası yaygın olarak kabul edilmektedir (Sarıbay, 1998, s. 73-74). Bu bakış açısına göre halk, seçkinlerin dışında kalan kişileri ifade etmektedir. Halkın devletle tanışması, bütünleşmesi ancak onunla doğrudan ilişki kurmasıyla mümkün olabilmiştir. Sarıbay’ın da bahsettiği askerlik görevi, eğitime katılma gibi araçlar kimlik kazanma sürecini desteklemiştir. Devletin kurumsallaşması, iktidarın merkezileşmesi ve yönetimin hukuki temele dayanmaya başlamasıyla, devlet ve birey ilişkisi de vatandaşlıkla tanımlanmaya başlamıştır. Halk ve seçkinler biçimindeki kategorik inceleme, Osmanlı Devleti için de yapılabilmektedir. Osmanlı Devleti’nde seçkinleri temsil eden bürokrasi, geniş iktidara ve imkanlara sahipken; Müslüman halkın medeni haklardan yoksun olduğunu dile getiren Mardin (2008, s. 41-43) bu durumu merkez-çevre ilişkileri bağlamında ele almaktadır. Türk siyasal hayatının önemli belirleyicilerinden biri olan merkez-çevre ilişkisi, çevre olarak temsil edilen halkı, halk kültürünü, halkın değer yargılarını ifade etmek ve siyasal iktidarla ilişkisini ve farklılıklarını açıklamak için kullanılmaktadır. Bu yönüyle de Osmanlı Devleti’nde halk, seçkin olmayan ve tebaa, kul olarak tarif edilen aslında alt tabakayı temsil etmiştir. Cumhuriyet ise bu durumu bütünüyle değiştirmiştir.

Halk teriminin dışlayıcı bir kategori olarak da ele alınabileceği iddiaları söz konusudur. Modernizme yönelik post modern eleştiri ve yapısalcı yaklaşım, kavramları yapı sökülümüne

uğratmayı önerir. Bu bağlamda halk, bir yandan siyasi alanın dışında kalan ve halk olarak tanımlamadığımız, halk olmayanları nesneleştiren bir kavram olarak da tanımlanabilmekteyken; diğer yandan kendi öznesini üreten bir süreç olan ve özneleştirme yapılmaksızın siyaset yapmanın da mümkün olamayacağı gerçeğinden bağımsız görülmemektedir (Badiou etc., 2016, p. 31). Bu değerlendirme ekseninde halk dışlayıcı bir kategori olarak da değerlendirilebilir niteliktedir. Zira halk bir yönüyle türdeş ya da benzerliklerin ortak temsili olarak öznedir. Özne olmayan kişi veya gruplar açısından ise dışlayıcıdır. Diğer yandan siyaset ve yönetim her zaman bir özneye ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla halk devletin unsurlarından biridir.

Halka Dayanan Bir Rejim: Cumhuriyet

Günümüzün yaygın yönetim biçimi olan cumhuriyet, *Res publica* kelimesinin Türkçe çevirisini ifade etmektedir. *Res publica* en geniş tanımıyla “*hükümdarsız devlet*” anlamına gelmekte ve M.Ö. 700’lü yıllarda Hindistan’ın İndus Vadisi’nde; M.Ö. 500’lerde Antik Yunan polislerinde ve Roma Cumhuriyeti’nde uygulanabilmiş yönetim biçimidir (Taşkın, 2014, s. 53). *Res publica* kavramı, ortak iyi temelinde yasalara dayalı politik kurumsallığı anlatmaktadır. Kavram tarihsel süreçte gelişim göstermiştir. *Res publica* birkaç ana unsur ekseninde değerlendirilebilmektedir (Kutlu, 2011, s. 9-10):

- İlk olarak yönetimin konusu halka ait olanlar olduğundan yönetimin meşruiyeti ancak halkın faydasını içerebilen halk egemenliğiyle sağlanabilmekte;
- İkinci olarak ise kavram dünyevidir ve kesinlikle semavi bir anlam içermez ve
- Son olarak her birey için yönetime katılmak bir sorumluluktur ve cumhuriyetçi özgürlüğün anlamı bu sorumluluktur.

Cumhuriyet rejimi, Fransız Devrimi sonrasında 1792 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Devletlerarasında modern cumhuriyetin bir yönetim biçimi olarak yaygınlaşması iki gelenek çerçevesinde gerçekleşmiştir. Fransız geleneğinde cumhuriyet erdeme; Amerikan geleneğinde ise yasalara, anayasaya ve haklara daha fazla önem vermekte ancak her iki gelenek de cumhuriyeti halk egemenliğinin ve tarafsızlığın garantörü olarak ele almaktadır (Sellers, 2003, p. 6-16). Türkiye açısından bir sınıflandırma söz konusu olduğunda, literatürde Fransız geleneğinin etkisinin ülkemizde geçerli olduğu kanaati yaygındır. Atatürk’ün kütüphanesiyle ve konuşma metinleriyle ilgili çalışmalarda bu iddiaları gözlemek mümkündür. Atatürk 14 Ekim 1925’te verdiği bir demeçte “*Cumhuriyet ahlaki erdeme dayalı idaredir. Cumhuriyet fazilettir.*” ifadelerini kullanmıştır (Erdoğan, 1999, s. 219-228). Bu değerlendirme dolayısıyla Türkiye’de cumhuriyet algısının Fransız cumhuriyet geleneğini yansıttığı kabul edilmektedir. Atatürk tarafından yazılan ve sonrasında derlenen Medeni Bilgiler kitabında, cumhuriyet demokrasi ile ilişkilendirilerek tanımlanmaktadır. Buna göre cumhuriyet, “*demokrasi prensibinin en çağdaş ve mantıklı uygulamasını sağlayan hükümet şeklidir*” (Atatürk ve Afetinan, 2015, s. 42). Demokrasiyi egemenliğin halkta olduğu bir yönetim olarak değerlendiren Atatürk, demokrasinin tam ve en belirgin yönetim biçimi olarak da cumhuriyeti işaret etmekte ve bir vatandaşın en kutsal hak ve görevini seçim olarak değerlendirmektedir (Atatürk ve Afetinan, 2015, s. 42). Bu yönüyle cumhuriyet hem vatandaşın seçim aracılığıyla iradesini yansıttığı hem egemenliğe kaynaklık ederek gücü

elinde tuttuğu bir yönetim olması nedeniyle erdemli bir yönetimdir. Cumhuriyeti erdemli bir yönetim yapan diğer gerekçe ise; ahlakilik ekseninde cumhuriyetin toplumdan kaynaklanan ve ortak bir değer, yaşam biçimi ve çaba olabmesidir. Ayrıca cumhuriyeti nitelikleri ekseninde erdemli bir yönetim olarak görebilme nedenleri arasında onun; aydınlanmacı, pozitivist aklı egemen kılması ve aklın egemenliğinin kamu politikalarına kaynaklık ederek, kamusal iyiliği hedeflemesi de yer almaktadır.

Cumhuriyet bir yönetim biçimidir. Cumhuriyet yönetimini diğer yönetim biçimlerine tercih edilebilir kılan durum, egemenlik anlayışı ile ilgilidir. Egemenliğin Tanrısal iradedden alındığı ve halka dayandırıldığı bir rejim olan cumhuriyet, monarşinin zıddıdır. Cumhuriyet kavramı dar ve geniş biçimde tanımlanabilmektedir. Cumhuriyet dar anlamda kamu hukuku ekseninde devlet yöneticilerinin seçimle işbaşına gelmesini (Çeçen, 1994, s. 34); geniş anlamda genel oy ilkesi, güçler ayrılığı, temsiliyeti de içeren bir anlama dayanır (Okutan, 2006, s. 139). Dolayısıyla egemenliğin halka dayandırılmasında yöneticinin seçiminde halk egemenliği dar anlamı; bu sürece meşruiyet kazandıran yöntemlerin uygulanması ve yönetimin meşruiyet kazanması cumhuriyetin geniş anlamını açıklar. Cumhuriyet yönetiminin nasıl bir anlama sahip olduğuyula ilgili şu tezler söz konusudur (Amar, 1993, s. 749):

- Vatandaşların temel haklarını ihlal eden bir yönetim cumhuriyet olamaz.
- Cumhuriyet özerk devlet yapılanmasının olduğu bir yönetimdir.
- Cumhuriyet çoğunluk ve azınlık konusunda eşit koruma ilkesi çerçevesinde hareket eder.
- Cumhuriyet doğrudan demokrasi değil, temsili demokrasiyi destekler.
- Cumhuriyet hükümetinin özü, erdemli vatandaşların daha büyük ortak iyilik için fedakârlık yapmaya istekli olmaları olduğuna dair *Ortak İyilik Tezini* içermektedir.

Amar'ın görüşleri çerçevesinde, cumhuriyet yönetimi sadece egemenliğin temsiline halka dayanma anlamına gelmemektedir. Bir rejim olarak cumhuriyetten beklenen; bağımsız bir devlette yurttaşların temel hak ve özgürlüklerini garanti altına alması, eşit koruma ve kamusal fayda ekseninde hareket etmesidir. Bu nedenle cumhuriyet sadece soydan gelen yönetme erkine itiraz değildir. Günümüzde demokrasiyle güçlenen cumhuriyet rejimi, siyasal özgürlüğün, kamusal müzakerenin de gerçekleşebileceği bir siyasal zemin sunmaktadır.

Cumhuriyet fikrinin Kıta Avrupası'nda yayılmasında etkili olan pek çok düşünür söz konusudur. Cumhuriyetçi düşünürlerden biri Machiavelli'dir. Machiavelli 1532 yılında yazdığı Prens isimli ve Söylevler isimli eserlerinde yöneten- yönetilenin ve devlet-toplum konularındaki görüşlerine yer vermiştir. Machiavelli (2005) kitabında, halkın prene bağlı kalması, halkın yoksulluk çekmemesi, cumhuriyetin yurttaşlardan oluşan bir orduyla korunabileceği, toplumun varlığının değişen koşullara göre devam ettirilmesinin cumhuriyet yönetimiyle mümkün olduğu görüşlerini savunmuştur. Koşullara göre yeni yöntemlerin bulunması cumhuriyet yönetiminin gelişmeci yönü hakkında da bilgi vermektedir. Machiavelli'nin cumhuriyet konusundaki görüşlerinin en özgün yönlerinden biri yurttaşlığın erdemli yönlerinden birinin, her koşulda her yöntemle devleti sürdürmek konusunda istekli olmasını savunmasında gözlemlenebilir (Callinicos, 2011, s. 56). Meşru veya ahlaki olmayan

yöntemlere de zaman zaman başvurulabileceği iddiasını içeren bu yaklaşım Makyavelizm olarak adlandırılmaktadır. Ancak kitapta cumhuriyetin ahlaki olmayan ilkelere dayandırılması değil; devletin varlığının sürdürülmesinde etik olmayan yöntemlere başvurulabilmelerinin bazen neden gerekli olduğu açıklanmaya çalışılmaktadır. Fransız Devrimi'nin önemli düşünürlerinden biri olan Montesquieu da cumhuriyeti savunan ve onun diğer yönetimlerden farkını açıklayan düşünürlerden biridir. Montesquieu'ya göre üç çeşit yönetim vardır: cumhuriyet, krallık ve istibdat. Montesquieu "*halkın tamamının ya da bir kısmının egemen gücü elinde bulundurması*" olarak tanımladığı cumhuriyeti; erdemle ilişkilendirmekte ve demokratik ve aristokratik eğilimleri çerçevesinde yönetimi biçimlendiren ve ona varoluşunu kazandıran değişkeni, yine siyasal erdemlilikle açıklamaktadır (Ağaoğulları, 2011, s. 613-619). Ulusun iradesinin oy olduğunu savunan Montesquieu, ulusa oy kullanma hakkını veren yasanın temel yasa olduğunu ve egemenliği elinde bulunduran ulusun yapabileceği her şeyi kendisinin yapması; yapamadıklarını da temsilcilerinin yapması gerekliliğine dikkat çekmektedir (Tunçay, 2020, s. 340-341). Düşünür, cumhuriyet yönetimini sadece seçime indirgememekte, aktif katılımı savunmaktadır. Cumhuriyet fikrinin ve cumhuriyetin önemli bir yönetim biçiminde değerlendirilmesinde etkili olan düşünürlerden biri de Rousseau'dur. Rousseau Toplumsal Sözleşme eserinde, egemenliği halkın temsil ettiğine vurgu yapmaktadır. Halkı bir araya gelen, yasa yapmaya hakkı olan ve egemeni kendisinden başka kimsenin temsil edemeyeceği iddiası üzerinden tanımlayan Rousseau (2006) genel irade kavramsallaştırmasıyla, kamusal faydaya dikkat çekmektedir. Rousseau (2006, s. 24) kitabında egemenliği halk oyunun yürütülmesi olarak tanımlamakta ve egemen varlığı da (genel iradeyi kasteder) sadece kendisinin temsil edebileceğini savunmaktadır. Rousseau'nun halkı egemen olarak tanımlaması, genel iradeye yaptığı vurgu ve insanın kendi kendine koyduğu yasaları özgürlükle ilişkilendirmesi, yurttaşların cumhuriyetçi erdem anlayışlarını geliştirmelerini teşvik etmiştir (Callinicos, 2011, s. 57). Kamusal fayda, ortak iyi gibi değerlerin toplumsallaşmasını ve üstünlüğüne yapılan vurgu, cumhuriyetin halkçı niteliğine de zemin oluşturmaktadır. Cumhuriyetin *Res publica* kelimesinin anlamı olduğu ifade edilmişti. M.Ö. 700'lü yıllardan itibaren çeşitli biçimlerde uygulama alanı bulan cumhuriyet yönetimi, düşünürlerin katkılarıyla bugünkü anlamına erişmiştir. Cumhuriyetin Türkiye'deki anlamı ve içeriği ise alt başlıkta değerlendirilmektedir.

Türkiye'de Cumhuriyeti Anlamak

Köklü bir yönetim biçimi olan cumhuriyet, Antik Yunan düşünürlerince devletle, Aydınlanma dönemi düşünürlerince halkla, günümüzün dünyasında ise demokrasiyle ilişkilendirilmektedir. Cumhuriyetin ne olduğu ve ne olmadığı konusunda da oldukça etkileyici bir literatür söz konusudur. Ancak bütün bu birikime rağmen, her toplumun her devletin her geleneğin kavramlara yüklediği anlam ve yönetimin niteliksel değeri farklılaşabilmektedir. Yüzyıllık bir cumhuriyet birikimine ve deneyimine sahip olan Türkiye için ise cumhuriyet kurtuluş ve kuruluşta, hem evrensel nitelikleri taşımış hem de güçlü bir paradigma olarak kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.

Ulus Devletleşme ve Modernleşme Ekseninde Cumhuriyet

Ulus devletler, modernleşme ile bağlantılıdır. Ulus devletleşme süreci tarihsel olarak aşamalar biçiminde gerçekleşmiş, hem de toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmelerle süreci

şekillendirmiştir. Ulus devletler biçiminde örgütlenen modern devletlerin oluşmasında 16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa’da gerçekleşen savaşların etkisi oldukça fazladır. Savaşın oluşturduğu mali yükün de üstesinden gelebilmek için, şiddet araçlarının rakipsiz tekelleştirilerek devletin idari, mali ve siyasi örgütlenmesini elden geçirmesi zorunlu olmuştur (Devetak, 2012, s. 145). Türkiye’de cumhuriyetin kuruluş sürecinde de etkili olan en önemli gelişme Birinci Dünya Savaşı’dır. Türkiye’nin kurtuluş mücadelesi de devletin yeniden örgütlenmesini, egemenliği ve yönetim biçimini sürece uygun biçimde güncellemesini gerekli kılmıştır. Türkiye’nin kuruluşu bir ulus devlet biçiminde gerçekleşmiştir. Ulus devlet biçiminde devletin kurulabilmesi için ise önemli unsurlardan biri kimliklerdir. Bir halk topluluğunun uzun süren beraberlikte ortak özelliklere sahip olmasıyla uluslaşma aşamasına geleceğini belirten Çeçen (2020, s. 195), bu topluluğun kendini yönetme olgunluğuna eriştiğinde hukuksal ve siyasi düzeyde örgütlenerek ulus devleti kurabileceğini belirtir. Kurtuluş Savaşı işte bu koşulların oluşmasına ve meşruiyet kazanmasına öncülük etmiştir. Hem Müdafaa-i Hukuk aracılığıyla halkın ortak amacının ve emeğinin oluşması hem de Kongreler aracılığıyla egemenliğin halk tarafından temsili, Türkiye’de ulus devletleşme sürecinin kolaylaştırıcısı olmuştur.

Cumhuriyetin ilanına giden süreçte Osmanlı Devleti’nden devralınan modernleşme birikimi ve sürecinin de etkili olduğu belirtilmelidir. Osmanlı modernleşmesinden farklı olarak cumhuriyet, devleti (Osmanlı Devleti’ni) kurtarmayı değil; devletin uluslararası alanda diğer devletlerle eşit sayıldığı, bağımsız, üniter ve modern niteliğiyle aktör olabildiği bir devlet modelini hedeflemiştir. Bu nedenle yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, çağa uygun olma yani Atatürk’ün ifadesiyle “*muasır medeniyet seviyesine erişmek*” konusunda hedefe sahiptir. 1920 yılından itibaren başlayan reform sürecinde etkili olan düşüncenin özü Türk modernleşmesinde gözlemlenebilir. Modern ve geleneksel arasında bir tercihi yansıtan modernleşme, dünle bugün arasındaki zıtlığı, gerilimi içermekte ve diyalektik bir süreç olarak; standardizasyon, konformizm ve düzeni ifade etmektedir (Sarıbay, 2004, s. 63-71). Bu nedenle modernleşme, yeni bir tezahür olarak eskiden daha iyi ve geçerli olduğu iddiasını barındırmaktadır. Modernleşme çok yönlü bir süreçtir. Modernleşmenin siyasal nitelikleri şu şekilde ifade edilebilir (Erdoğan, 2006, s. 15-36):

- Modern bir toplumda güçlü ve siyasi merkezleşmenin olduğu örgütlü bir toplum söz konusudur.
- Devlet merkezîyetçi, rasyonel, refahı hedefleyen ve seküler bir yapıya sahiptir.
- Devlet ve toplumun amaçları ortaklaştırılmıştır ve devlet-toplum ilişkisi rızaya dayalıdır.
- Modern devletler, ulus devlet biçiminde örgütlenmiştir.
- Modern devlet ve aydınlar arasında ittifak söz konusu olmakla birlikte; kamu eğitimi aracılığıyla türdeşlik ve standardizasyon hedefi vardır.

Modern devlet, siyasal gücün tekelleştiği bir devlet olarak; ulusal ekonomik yönetim, yasa yapma, uluslararası temsil, sınır kontrolü ve siyasi sadakat güçlerinin de tekelleştiği bir devlettir (Devetak, 2012, s. 145). Siyasal gücün tekel olarak örgütlenmesinde, monarşik değil ulusal bir devlet olarak örgütlenme modern devletin belirgin özelliğidir. Yasa yapma ve kamu

politikası oluşturmada bu ulusallığın izlerini görmek mümkündür. Modern devlette, devlet gücünün nasıl paylaşılacağını, hükümet paydaşlarının haklarının yasal ya da anayasal olarak tanımlandığı, geniş temsil dayanan, devlet gücünün seküler olduğu ve ulusal egemenliğin sınırlarının açıkça belirlendiği özellikleri içermektedir (Hall, 1984, s. 11). Modern devletin, geniş temsil yeteneği vardır. Kongreler dönemi ve Meclis'in Ankara'da toplanması çerçevesinde gerçekleşen dönem, toplumsal temsilin en meşru yönlerinden birini oluşturmuştur. TBMM'nin açılmasıyla fiilen, cumhuriyetin ilanıyla hukuken gerçekleşen, siyasal iktidarın ve egemenliğin modernleşme süreci, 1921 ve 1924 Anayasalarıyla modern bir devlette hukukun üstünlüğünün tesisini ve devlet güçlerinin nasıl paylaşıldığını gösterirken; rasyonel, laik ve özgün nitelikleriyle (cumhuriyetin temel nitelikleri) söz konusu modernleşmenin eksenini hakkında bilgi vermektedir.

Modern toplumun siyasal boyutunda bireyselleşmeye bağlı olarak, çoğulculuk, katılımcılık ve rasyonel otoritenin varlığına dikkat çeken Köker, bu tezahürün Batı toplumlarında liberal demokrasi olarak anlaşıldığını ve siyasal gelişmenin siyasal modernleşme anlamına gelerek; siyasal modernleşmeyle liberal siyasal demokrasinin kastedildiğini belirtir. Modernleşmenin siyasal boyutları arasında yer alan rasyonel yönetim, özellikle egemenliğin halka dayandırılması ve tanrısalıktan kurtarılmasıyla gerçekleşebilmiştir. Ancak demokrasiyle hiç tanışmamış bir devlet olan Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde demokrasi ulaşılması gereken bir hedef olarak kalmıştır. Köker'in ifade ettiği gibi modern devletle, liberal demokrasiler anlaşılabilir de kuruluşta ve izleyen yıllarda Türkiye liberal bir demokrasi niteliği gösterememiştir. Her ne kadar iki defa muhalefet partisi kurma deneyimi yaşanmış olsa da 1931 yılından itibaren tek partili yönetimin, yapılan reformların güvenliği ve geleceği için otoriter eğilimleri olduğu iddiası da söz konusudur (Karpat, 2013, s. 61). 1924 Anayasası'na 1937 değişikliği ile eklenen Atatürk Devrimi'nin altı ilkesi, devletin resmî ideolojisi olarak kimi durumlarda devletin devamlılığı adına sert tedbirleri içerecek biçimde uygulanmıştır. Cumhuriyetin korunması adına uygulanan politikalar, reformların gerçekleştirilme sürecinde de olunması sebebiyle araçtan ziyade amaç haline dönüşebilmiştir. Resmî ideolojinin amaçsallaşması devlet ve toplum arasında mesafe oluşturmuştur (Tazegül, 2005, s. 201-112). Şerif Mardin'in merkez-çevre ilişkisi olarak adlandırdığı bu analiz, bugünün Türkiye'sinde de Türk Siyasal Hayatını anlamak adına önemlidir. Cumhuriyeti kuran ve reformları gerçekleştiren kadronun ilk amaç olarak devleti yani merkezi güçlendirdiklerini (ki bunun Cumhuriyetin ayakta kalmasını sağladığını ifade eder) dile getiren Mardin (2008: 63-66), cumhuriyetin resmi tutumunun Anadolu'nun yapısını reddettiğini; ideolojinin benimsendiği kuşakların yerel, dinsel ve etnik grupları "*Türkiye'nin karanlık çağlarından kalma gereksiz kalıntılar*" olarak görüp reddetmelerinin ise; merkez-çevre kopukluğuna neden olduğunu belirtmektedir. Bu anlamda en büyük eleştiri Türk Modernleşmesinin halktan kopuk ve jakoben bir nitelikte olduğunun düşünülmesi ve Fransız Devrimi'ne atfın yapılmasıdır. Bu görüşe katılmayan Kılıçbay (2019, s. 219), halkın Osmanlı Devleti'nde hiçbir zaman siyasetin unsuru olmadığını, felsefi anlamda da Osmanlı Devleti'nde böyle bir birikimin olmaması nedeniyle haliyle modernleşme taleplerinin tepeden gelmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmektedir. Kılıçbay ve Mardin'in uzlaştığı en önemli başlık, devlet merkezinin güçlü bir biçimde süreci yönetmesinin Mardin'in ifadesiyle "*cumhuriyeti ayakta tuttuğu*", Kılıçbay'ın ifadesiyle "*gerekli olduğu*" dur. Dolayısıyla modernleşme sürecinde resmi

ve merkezi bir boyutun bulunması, kaçınılmaz bir tercih olarak da değerlendirilmelidir. Bu bağlamda Atatürk'ün görüşlerine yer vermek aydınlatıcı olacaktır. Türkiye'de demokrasinin vatandaşın siyasal hürriyet ve çalışmasını sağlamak, vatandaşın bilimsel, sosyal, sanat, ahlak gibi fikri alanlarda gelişmesini desteklemek gibi amaçları olduğunu ifade eden Atatürk, mümkün olan en kısa sürede milletin refaha, ülkenin bayındırlığa erişmesinde hükümetin birincil rol üstlenmesi gerektiğine dikkat çekmektedir (Atatürk ve Afetinan, 2015, s. 60-62). Çünkü Kılıçbay'ın da ifade ettiği gibi Osmanlı Devleti döneminde özne olmayan, eğitim hakkına sınırlı erişimi olan, sosyo-kültürel alanda gelişimi de sınırlı olan bir halk söz konusudur. Cumhuriyet yönetimi ile birlikte halk, kendi kaderine terk edilmemiş aksine kendi kaderinin hâkimi olabilmesi adına aydınlanmacı, eleştirel akla dayanan kamu politikalarıyla donatılırken; laiklik ilkesiyle rasyonel akıl siyasal, toplumsal, hukuksal alanda egemen kılınmak istenmiştir. Sürecin resmi bir kamu politikası biçiminde uygulanması ve kamusal müzakerenin gerçekleşmemesinin temelinde ise; hedeflenen modernleşme hareketinin daha hızlı bir biçimde sonuçlarına erişmek yer almaktadır.

Fransız Devrimi'nde ulusun ortak bir bütün olarak ele alındığı *ortaklaşma* düşüncesi devletin merkezileşmesinin hem gerekçesini oluştururken hem de farklılıkların yadsınmasına yol açmış ve bireyin yurttaşa dönüşüp ulusal iradeye bağlanması, özgürlüğün zarar görmesi olarak değil; bireyin özgürleşmesi olarak yansıtılmıştır (Ağaoğulları, 2011, s. 613-619). Cumhuriyetle birlikte reformların toplumsallaştırılması sürecinde de benzer bir deneyim yaşandığı yaygın bir kanaat olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü cumhuriyet rejimi aklı ve vicdanı hür nesilleri hedeflemiştir. Cumhuriyet ülkemizde modernleşmenin sadece siyasal iktidar ve egemenlik olarak değil; toplumsal, bireysel ve kültürel yönleriyle ele alındığı bütünlüklü bir anlayışla değerlendirilmiştir. Bu nedenle de Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim öğretim birleştirilerek; modern pozitivist eğitim sistemine geçilmiştir. Takvim, saat, ölçü birimlerinde değişikliğe gidilerek evrensel ve modern bir standardizasyona geçilmiş; kıyafet ve şapka kanunu gibi düzenlemelerle toplumsal yaşamda da modernleşmenin gerçekleşmesi hedeflenmiştir.

Türkiye'de cumhuriyet yeni bir devlet, yeni bir toplum, yeni bir insan yaratmayı amaç edinmiştir. Ancak söz konusu hedefe erişim sürecinde tek parti yönetimi, toplumu geri kalmışlıktan kurtarmak için devrimler yapsa da bu devrimlerin içselleştirilmesinde demokratik bir yönetim hayata geçirilememiş ve öncelik demokratikleşmek değil; medenileşmek olarak tezahür etmiştir (Yılmaz, 2010, s. 236). Döneme yönelik en belirgin eleştiri, modernleşmenin amaç olması ve modernleşmenin taşıdığı niteliklerin toplumla bağının oldukça gevşek olmasıdır. Bu eleştiriye yönelik diğer bakış açısı ise; Atatürk Devrimlerinin, Aydınlanma paralelinde olmasına rağmen Rönesans tabanına dayanmayıp, burjuvazinin de olmaması sebebiyle resmi devlet doktrini olarak ortaya çıkmak zorunda kalması ve bu yüzden "*halk için, halka rağmen*" biçiminde gerçekleşmesidir (Kılıçbay, 2019, s. 220). Dolayısıyla ekonomik, tarihsel ve kültürel koşullar Avrupa'yla eşdeğer hızda ve biçimde gerçekleşmediğinden Cumhuriyet Modernleşmesi kendine has niteliklere ve önceliklere sahip olmuştur.

Laiklik İlkesi ve Cumhuriyet İçin Anlamı

Anayasal bir ilke olarak hukuk sistemimize giren laiklik ilkesi belki de ilan edildiği günden itibaren Türk Siyasal Hayatının üzerinde konuştuğu kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1928 yılında anayasadan "*Devletin dini İslam'dır*" ibaresi çıkarılmış ve laiklik 1937

değişikliğiyle anayasal bir ilke haline gelmiştir. 1937'den günümüze de cumhuriyetin nitelikleri arasında olan laiklik ilkesi, anayasal güvencededir. Laiklik inanç ve ibadet özgürlüğünü garanti altına alan, din ve vicdan özgürlüğünü tamamlayan bir ilkedir. Din ve devlet işlerinin ayrılığı olarak tanımlanan laiklik; devletin resmi dini olmaması, devletin dinler karşısında tarafsızlığı ve eşit davranma yükümü, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılığı ve hukuk kurallarının din kurallarına uymak zorunda olmayışı anlamına gelmektedir (Gözler, 2020, s. 64). Dolayısıyla laiklik ilke olarak, inanç boyutuyla bireysel bir alana işaret etmekte, herhangi bir dine inanmayı ya da inanmamayı tercih edebilme yeteneği sağlamaktadır. Bu durum temel hak ve özgürlükler açısından oldukça önemlidir. İbadet boyutu ise, insan haklarının gelişimi çerçevesinde sınırlandırılabilir bir özgürlük olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletin laik bir devlet biçiminde örgütlenmesi, temel hak ve özgürlükler üzerinde pozitif bir katkı sunmaktadır. Devletin tüm inançlara eşit, tarafsız ve bağımsız olmasını garanti altına alan laiklik; siyasal, hukuki, toplumsal ve ekonomik alanlarda da din ve diğerler alanları birbirinden ayırır. Ancak bu durum dinin devletten bağımsızlığı biçiminde değil; devlet denetiminde bir kurum olarak dinin varlığı anlamına gelmektedir.

Dinsel referanslar yerine rasyonelliği esas alan laiklik, Türkiye'de modernleşme sürecinde önemli bir ölçüt olarak ele alınmıştır. Türkiye'de laiklik ruhban sınıfının olmamasının da etkisiyle önce felsefi bir anlayış olarak ortaya çıkmış sonrasında siyasal alana yansımıştır (Kahraman, 2008, s. 70-77). Cumhuriyet Türkiye'sinde laiklik modern ulusal kimlik yaratmanın aracı olarak ele alınmış, demokrasiyle eşdeğer bir kavram olarak yorumlanmıştır (Karadağ, 2005, s. 906). Laiklik modernleşme ve demokrasi için önemli koşullardan birini oluşturmaktadır. Ancak sadece laik bir devlet olma durumu, aynı devletin mutlaka demokrasiyle yönetildiği anlamında yorumlanamaz. Laikliğin yeni bir kimlik olarak düşünülmesinde eğitimin pozitif bilim merkezli hale gelmesi, Başbakanlığa bağlı bir kurum olarak Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması, 1924'te İstanbul Üniversitesi'nde İlahiyat Fakültesinin açılması gibi yeni düzenlemeler yapılmış ve İslam'ın doğrudan reddinden ziyade, din özel alana ilişkin bir konu olarak değerlendirilmeye başlanmıştır (Vaner, 2009, s. 296). Halifeliğin kaldırılması, şerri mahkemelerin ilgası, mecelle yerine yeni Medeni Kanun'un kabulü de laiklik için önemli adımlar arasında yer almaktadır. Tevhid-i Tedrisat dini eğitim veren okullarla, pozitif bilimlerin okutulduğu okulların birleştirilmesini sağlamıştır. Bu durum yeni yetişen kuşakların bilimsel eğitime erişmelerine olanak tanırken; bilimin sınırları içinde düşüncelerin oluşmasına ve modern insanın yaratım sürecine katkı yapmıştır. Çünkü genel olarak modernizmin insan tasavvurunda insanın, yenilik ve değişime açık, farklı düşüncelerin çeşitliliği konusunda fikir sahibi, gelecek odaklı, çevreye egemen olabilen, davranışları kaderin belirlemediğini bilen, bilim ve teknolojiye inanan biri olma özellikleri söz konusudur (Köker, 2016, s. 42-43). Bu nedenle eğitim sisteminin laikleşmesi, rasyonel bireyin de doğuşu amacını gerçekleştirmiştir.

Yenilik, değişim, ilerleme modernleşmenin önemli boyutlarından birini oluşturmaktadır. Diğer yandan laiklik Türkiye'de Kazangil'in (2009, s. 131) ifadeleriyle iki hedefe sahipti: dini kamusal alanın dışında tutmak ve devletin dine egemen olup, onu kontrol altında tutmasıydı. Yazarların görüşleri çerçevesinde; dinin kamusal yaşamdan uzaklaştırılması ve yeni kurumların oluşturulması bu süreci gerçekleştirmiştir. Her şeyden önce din, Diyanet İşleri Başkanlığı çerçevesinde Başbakanlık seviyesinde, devlete bağlanmış bir kurum haline

gelmiştir. Tekke ve zaviyelerin kapatılması toplumsal yaşamın organizasyonunda katkı sağlarken; dinsel eğitim yine devletin belirlediği sınırlar içinde gerçekleşmiş ve yetişen kuşaklar bu yeni değerlerle yoğrulmuştur. Cumhuriyetin diğer niteliklerinde olduğu gibi, Atatürkçü laikliğin de özgün yönleri olduğuna dikkat çeken Giritli; bu laiklik anlayışının dindarlığa karşı olmadığını, hurafe ve batıl inançlara, İslam dininin saptırılmasına ve sömürülmesine karşı olduğunu belirtirken; bu yüzden devlet tarafından dini kurumların organizasyonu ve toplumsal alandaki sınırların belirlendiğini belirtmektedir (Kocatürk ve Feyzioğlu, 1987, s. 228).

Laiklik düşünce özgürlüğü bağlamında demokrasinin, ümmeti değil ulusu esas alması nedeniyle milliyetçiliğin; bilim ve gelişme bağlamında devrimciliğin ve halkın isteklerin gerçekleştirilmesi çerçevesinde halkçılığın ön koşuludur (Tayhani, 2009, s. 527). Bu nedenle laiklik Türkiye açısından salt hukuki bir nitelik arz etmemektedir. Bu görüşü destekleyen biçimde Yargıtay'ın 2004/206 numaralı kararında *“Laiklik ilkesi Türkiye Cumhuriyeti'nin özü ve iskeletidir. Bu ilke korunduğu sürece değişik din, mezhep ve düşünceye sahip toplum kesimleri barış içinde yanyana yaşayabilirler. Diğer bir deyişle laiklik, toplum barışının (kamu düzeni) ve ulusal birliğin vazgeçilemez koşuludur”* ifadelerine yer verilmektedir. Dolayısıyla laiklik Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyetin nitelikleri arasında yer alan laiklik ilkesi, modernleşme sürecinde yol gösterici bir ilke olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki dinsel egemenlik anlayışından, yasalardan ve kurumlardan tamamen farklı biçimde kurulan Cumhuriyet Türkiye'sinde rasyonel, pozitivist, hukuki ve bilim ekseninde bir dönüşüm söz konusu olmuştur. Modernleşmede araç olarak ele alınan laiklik olgusu konusunda da tabandan gelen laikleşme talebi söz konusu değildir. Bu nedenle laik değerlerin reformlara yansımaları toplum nezdinde septik değerlendirilen bir niteliğe sahiptir. Zaman zaman tek parti yönetiminin otoriter eğilimleri, bu septik bakış açısının derinleşmesine de neden olmuştur. Türkiye'de laiklik, son yıllara kadar rejime yönelik tehdidin olduğu her dönemde kendisine başvuru bir ilke olarak karşımıza çıkar (Kahraman, 2008, s. 70-77). Kuruluştan günümüze dinsel nitelikli isyan ve toplumsal protesto hareketlerinde laiklik ve dindarlık, ilerencilik ve gericilik, modern olan ve olmayan gibi sınıflandırma aracına da dönüşen laiklik ilkesi, yeniden anlamlandırmaya ihtiyaç duyulan kavramlardan biridir. Ancak Ortaylı'nın (2019, s. 187) da vurguladığı gibi Türkiye'de siyasal modernleşmenin Batı toplumlarındakine benzer biçimde gelişebilmesinde laik ideolojinin payı vardır ve gelişim anında; ideolojik değişimin yapısal değişime hız verip onu yönlendirebileceği tarihsel açıdan oldukça fazla örneklerle sabittir.

Halkçılık ve Devletçilik Ekseninde Cumhuriyet

Türkiye için cumhuriyet rejimi, geleneksel ve çağdaş arasındaki tercihlerin tam da merkezinde yer almaktadır. Türk modernleşmesinin kurumsal, hukuki ve toplumsal dönüşümlerde oynadığı role, yapılan reformlara, alınan kararlara yönelik toplumsal bir konsensüs her koşulda oluşmamış olsa da cumhuriyet halkın rüştünü ispat da ettiği bir zemine işaret etmekte ve kabul görmektedir. Bu nedenle Türk modernleşmesinde cumhuriyet *“halkın yönetimi”*, *“halk tarafından yönetim”* ama bazen de *“halka rağmen yönetim”* biçiminde gerçekleşmiştir. Kurtuluş Savaşı ve gerçekleşen kongreler, ulusal bir bilinç ekseninde halkın kendi kaderlerini tayin etmesinden başka bir çaresi olmadığını da göstermiştir. Tarihsel olarak

irdelendiğinde tebaanın halka, nesnenin özneye, padişah iradesinin milli iradeye dönüşümünde bağımsızlık fikri önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Halkın kendi kaderini tayin edebilmeye muktedir olduğunun farkına varılmasında Atatürk'ün Samsun'a çıkmasının ve halk mücadelesini örgütlemesinin büyük bir payı vardır. Amasya Genelgesi'nde, "*Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır*" biçiminde ifade edilen kurtuluş yönteminde, millet hâkimiyeti ve milli iradenin kurtuluş için en başat aktör olarak ele alındığı görülmektedir (Dal, 1985, s. 97-110).

Cumhuriyetin halkla kurduğu ilişkinin birkaç özelliği vardır. Bu boyutlardan biri Kurtuluş Savaşı'nın halk mücadelesine dönüşerek, halkın özneleşmesidir. Amasya Genelgesi'nin komutanlarca imzalanması, milli mücadelenin kişisellikten çıkarılıp halk mücadelesine dönüşmesini sağlarken; mücadeleye meşruiyet kazandırmıştır (Özcan, 2013, s. 69-82). Diğer yandan Amasya Genelgesi'yle vurgulanan ve kurtuluş yöntemi olarak ortaya çıkan millet iradesi, kuruluşun da meşruiyet kaynağıdır. Milli bir kongre olan Erzurum Kongresi'nde Anadolu'da kurulacak ve milletin temsil edildiği Meclis'ten ve millet iradesinin hâkim kılınmasından; Sivas Kongresi'nde ise vatanın bütünlüğü bağlamında Misak-ı Milli sınırlarından taviz verilemeyeceği ilan edilmektedir (TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, 2015). Misak-ı Milli, Cumhuriyet Türkiye'sinin ulusal sınırlarının ifadesi olarak; üniter yapılı ulus devletin belirlenmesi anlamına gelmiştir. 23 Nisan 1920'de "*Egemenlik kayıtsız, şartsız Milletindir*" ifadesiyle TBMM'nin açılışında ve anayasalarımızda yer alan ulusal egemenlik ilkesi; cumhuriyeti temsil etmektedir. Egemenlik 1921 ve 1924 Anayasalarında TBMM tarafından temsil edilirken; sonrasında TBMM millet adına egemenliği temsil eden kurumlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'de kurtuluş ve kuruluşun birlikte gerçekleşmesi, ulusal kurtuluşun meclis üstünlüğüne dayalı bir yönetimle gerçekleşmesi, millet ve meclis iradesini bütünleştirmiştir (Teziç, 2012, s. 108-110). Bu nedenle Meclis tarafından dile gelen her düzenleme millet iradesinin yansıması olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlam Bülent Tanör tarafından da milli kongre dönemine dayandırılarak açıklanmaktadır. Tanör'e (2016, s. 326) göre kongreler dönemi bağımsızlığın iç siyasal yapısını ve ön koşullarını "*ulusal kimlik, halkın yeni kurumlara içten rıza göstermesi ve toplumsal dayanışma*" temelinde oluşturmuştur. Bu durum devletin kuruluş ve kurumsallaşma sürecinin de meşruiyetini oluşturmuştur.

Cumhuriyetin halkla kurduğu ikinci ilişkinin özelliği ise, halkın anlamına dair bir dönüşümdür. Osmanlı Devleti'nde avam ve havas (sarayla ilişkili) olarak sınıflandırılan ve kategorize edilen insan topluluğu cumhuriyetle birlikte halk olarak değerlendirilmiş ve kitleler eşit haklarla donatılmıştır (Yardımcı, 2012, s. 1). Ulus devlet anlayışının yansımaları bağlamında, Cumhuriyet Türkiye'sinde siyasal kimlik yeniden oluşmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti heterojen nitelikte, çok dinli, çok dilli ve çokkültürlü bir niteliğe sahipti. Çokkültürlü bu sistem içinde toplum, Millet Sistemi'ne göre toplumsal tabakalara ayrılmıştı. Tanzimat Dönemiyle başlayan modernleşme süreci, tebaanın "*Osmanlı tebaası*" biçiminde dinsel ayırım gözetilmeden değerlendirilmesini sağlamıştır. Milliyetçiliğin yükseldiği bu dönemde çokkültürlülük, Osmanlı Devleti'nin dağılmasının önüne geçememiş aksine, Kurtuluş Mücadelesinin ulusal bir halk hareketine dönüşmesine katkı sunmuştur. Bu süreçte milliyetçilik, halkın devletle bütünleşmesini sağlayan ve halkı özneleştiren ve ötekenden ayıran, ulusal aidiyetle yurttaşlığı özdeşleştiren bir rol üstlenmiştir (Erdoğan, 2015, s. 378).

Milliyetçilik, ulusal bilinç ve kimlik oluşturma sürecinin önemli unsurlarından biridir. Milliyetçilik cumhuriyet için de kurucu unsurlardan biridir. Ancak Türkiye’de milliyetçilik kişileri birbirine eşitleyen, ırkçı olmayan ve birlikte yaşama isteği duymayla anlam kazanan bir nitelik taşır. Sübjektif millet anlayışına dayanan ve anayasal bir ilke olan bu yaklaşım Atatürk Milliyetçiliği olarak tarif edilmektedir. Atatürk Milliyetçiliği tam bağımsızlık, çağdaşlık, laiklik ve bilimsellik özelliklerini taşımaktadır (Avcı, 2003, s. 69-75). Ayrıca Atatürk Milliyetçiliği, ülke ve ulus bütünlüğünü, dayanışmayı, bütünleştirmeyi ve eşitliği sağlamayı hedefleyen bir paradigmaya sahiptir (Tunç & Bilir, 1998, s. 205-211). Atatürk Milliyetçiliği birlikte yaşama iradesinin gösterildiği, ortak çabanın harcandığı, emperyalizme karşı mücadele içinde gelişen, eşitlikçi ve tam bağımsızlığı esas alan bir toplum idealidir.

Cumhuriyetin halkla kurduğu ilişkinin bir diğer özelliği halkçılıktır. Cumhuriyetin millete ve halka dayanmasının yanında halk içinliği de onu özgün kılan yönlerden biridir. Çünkü Cumhuriyet Türkiye’sinin kuruluşunda ve yükselmesinde halkçılık ilkesi toplum içinliğin en açık tezahürlerinden biridir. Atatürk’e göre halkçılık, devlet ve millet bütünlüğünü meydana getiren, imtiyazsız, sınıfsız bir toplum formülü sosyal kaynaşmanın bir ifadesidir (Giritli, 1991, s. 185). Atatürk halkı bir bütün olarak değerlendirmektedir. Atatürk için halkın layık olduğu bir rejimdir cumhuriyet. Bu nedenle de halkın “*hak ettiğine erişmesinde*” halkçılık önemli bir işlevi yerine getirmektedir. 1931 yılındaki kongrede halkçılığın nasıl değerlendirildiğini Giritli (1991, s. 187) şu şekilde özetlemektedir:

- Halk irade ve hâkimiyetin kaynağıdır.
- Yasa önünde mutlak bir eşitlik söz konusudur, hiçbir biçimde imtiyaz tanımayanlar halkçidir.
- Halk ayrı sınıflardan oluşan bir yapıda değildir; toplumsal yaşamda işbölümü ekseninde ayrılmış bir bütündür.
- Partinin görevi sınıf kavgaları yerine toplumsal düzen ve dayanışmayı sağlayabilmektir.

Mardin (2008, s. 225) de Atatürk’ün halk egemenliğine yaptığı vurguyu hatırlatmakta ve halkı bir tohuma benzeterek; dayanışma ekseninde gelecek için bir ideal oluşturduğuna dikkat çekmektedir. Bu yönüyle Cumhuriyet Türkiye’si, tebaa olarak değerlendirilen kulların; ortak çaba ve özveriyle, önce siyasal bir özne sonra eşit yurttaşlar olmasına olanak tanımıştır. Geçmişte ulusal kurtuluş için harcanan ortak çabanın bugün ve gelecekte de dayanışma içinde olması gerektiği düşüncesi söz konusudur. Bu nedenle halkçılık ilkesinde her yurttaş aslında özgün bir birey olarak değil; halkın içinde kimlik bulan Cumhuriyet yurttaşıdır. Halk teriminin sosyal sınıflardan bağımsız eski düzene karşı olan herkesi kapsadığını dile getiren Ahmad (2006, s.115), amacın halkın devletini kurmak olduğunu ifade etmektedir. Yapılan reformların esasında amacı da cumhuriyetin kurumsallaşma süreci de halk içinliğiyle özgün bir nitelik kazanır. Köker’in (2016, s. 145) Cumhuriyetin en anlamlı ilkesi olarak nitelendirdiği halkçılık ilkesi analizinin, yazara göre üç boyutu söz konusudur: siyasal boyut olarak halkın yönetime katılması; kültürel boyut olarak halkın değer ve özelemlerinin değişim sürecinde nasıl korunacağı; sınıfsal boyut ise sosyal sınıfın yapısal özellikleri nedeniyle sınıflar sorunu karşısındaki tutumudur. Yazarın görüşlerinde en öne çıkan boyut toplumsal sınıflar

konusudur. Zira Osmanlı Devleti sanayileşme ve sermaye birikimini gerçekleştirememiştir. Bu durumun en önemli sonucu burjuvazi sınıfının olmamasıdır. Cumhuriyet yönetimi de zaten Osmanlı Devleti'nde tam anlamıyla var olmayan sınıf anlayışını desteklememektedir. Cumhuriyet sınıf anlayışının gelişimi yerine halkçılık ilkesiyle sınıfsız, imtiyazsız bir toplum hedeflemiştir. İzmir İktisat Kongresi de sınıf esaslı değil; meslek esasına göre örgütlenmiştir ve mesleklerin gelişmesi desteklenmiştir. Dolayısıyla Cumhuriyet, İzmir İktisat Kongresi'yle toplumsal sınıfların oluşmasına da destek olmak zorunda kalmıştır. Ancak burada halkçılık, sınıfsal çıkarların göz ardı edilerek, ortak faydanın yani kamusal iyiliğin öncelenmesinin gereğini vurgulamıştır. Bu nedenle halkçılık ilkesi ısrarla sınıfsızlık vurgusu yapmaktadır. Cumhuriyetçilik ilkesiyle özdeşleşen halkçılık için de bu durum teorik olarak geçerlidir. Zira cumhuriyetçi hukuk teorisi, yasaların ve devletin her zaman ulus halkının veya vatandaşlarının ortak iyiliğine veya kamuoyuna hizmet etmesi gerektiği doktrininden doğmaktadır (Sellers, 2003, p. 6-16). Dolayısıyla toplumsal fayda, bireysel ve sınıfsal faydadan önceliklendirilmiştir.

Devletçilik ilkesi de halkçılıkla özdeşleşen ve ortak kaygıları taşıyan bir kalkınma hamlesi olarak değerlendirilebilir. Türkiye, Osmanlı'nın borçlarını devralmanın yanında, ekonomik bir birikim de devralmamıştır. Bu nedenle 1923 İzmir İktisat Kongresi, Cumhuriyetin sosyal refahı, kalkınmayı ve sanayileşmeyi de desteklemesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Kongrede yurt içinde hammadde yetiştirilebilen sanayi dallarının oluşturulması, zanaat tipi üretimden fabrika ve büyük üretim yapabilen işletmelere geçişin sağlanması, özel sektörün var olmadığı alanlara devletçe yatırımların yapılması, sanayinin, devlet bankasının kurulması ve yabancı tekellerden kaçınılması gerektiği gibi temel kararlar alınmıştır (Koç, 2000, s. 145-167). Devletin siyasal bağımsızlığı kadar ekonomik bağımsızlığının da önemli olduğu ve kurtuluşa olduğu gibi kalkınmanın da yine ortak çaba gerektirdiği dönemin ekonomi politikasında gözlemlenmektedir. 1923-1929 yıllarını Boratav (1995, s. 38) "*yeniden inşa*" olarak isimlendirmekte tarıma yönelik olumlu politikalar sayesinde ekonominin yeniden inşasının gerçekleştiğini ifade etmektedir. Aşar Vergisinin kaldırılması, Ziraat Bankasının çiftçilere daha kolay kredi vermesinin sağlanması, hammadde ülkede bulunan ürün üretimin teşviki gibi uygulamalar sonucunda bu dönemde fabrikalar kurulmuş ve Türkiye'de tarım sektörü üretimi sabit fiyatlarla % 115 artmıştır (Sarıçoban. 2020, s. 228). Cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılından küresel ekonomik kriz olan 1929 yılına kadar geçen sürede gösterilen başarıyı ekonomi ve alt yapı devrimi olarak niteleyen Sarıçoban, GSMH içinde tarım, sanayi ve hizmetler sektörünün büyüme hızlarını değerlendirmiş ve şu sonuçlara ulaşmıştır: 1923 yılında tüm sektörler – hızdayken; 1929 yılında tarım sektörü % 42,6; sanayi sektörü 1924'te % -7,1'den % 3,8'e ulaşmış ve hizmet sektörü % 5,7 büyüme hızına sahip olmuştur (Sarıçoban 2020, s. 232). Bu dönemde sanayileşme hamlesi istenilen oranda gerçekleştirilememiştir. 1929 Ekonomik Krizi ise Türkiye'de devletçilik uygulamalarının hayata geçirilmesinde etkili olmuştur. Birinci Beş Yıllık planla 5 temel alanda sanayileşme hamlesi gerçekleştirilmek istenmiştir. Bu planla birlikte 1927 yılında % 4,86 olan işlenmiş arazi 1934'te % 10,2'ye çıkmış; sanayi sektörünün payı % 17'yi geçerek iç talebin % 80'ini karşılamayı başarmış; ihracat %15'ten % 44'e ulaşmıştır (Durmuş ve Aydemir, 2016, s. 162-166). Söz konusu ekonomik veriler irdelendiğinde bu dönemin en büyük başarılarından birinin ekonomik verilerdeki iyileşme olduğu söylenebilir. Devletçilik 1929 Ekonomik Krizinde alternatif bir ekonomi politikası olarak karşımıza çıkmış ancak; politika başarılı olunca izleyen yıllarda Türkiye

ekonomisinde diğer kalkınma planlarına yer verilmiştir. Türkiye’de devletçiliğin bir sentez olarak ortaya çıktığını ifade eden Eroğlu (1988, s. 357-361), devletçiliğin; devlet müdahalesini ve planlı ekonomiyi zorunlu kıldığını, özel ve kamu işletmelerinin dengeli biçimde kurulmasını gerektirdiğini belirtmektedir. Devletçi ekonomik model kamusal iyiliği esas alan bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletçilik, ülke ekonomisinin temel yapısının kurulması ve ekonomik bağımsızlık konusunda kazançlar sağlamış, ülkenin kendi kaynaklarıyla kalkınabileceğini ve sanayileşebileceğini göstermiştir (Tanilli, 2007, s. 85). Hem küresel ekonomik kriz hem Osmanlı’dan devralınan miras ve dış borçlar Cumhuriyetin en zorlu sınavlardan birini vermesine neden olmuştur. Ancak bu süreçte Cumhuriyet Türkiye’si kendi kendine yetebilmeyi, üretimi gerçekleştirebilmeyi ve ekonomik açıdan da bağımsız olabilmeyi başarmıştır.

Türkiye’de Cumhuriyetin Nitelikleri Bağlamında Cumhuriyet

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecinde de cumhuriyet rejimi, sadece bir yönetim biçimi olarak değerlendirilmemiştir. Cumhuriyet, soy üzerinden devam eden monarşik rejimin karşıtı ve halkın iradesinin yansımasıdır. Kurtuluş Savaşı’nda halkın egemen bir güç haline gelmesi, egemenliğin kaynağını oluşturması; cumhuriyet rejiminin de yeni kurulan Türkiye’ye uygun bir yönetim biçimi olmasına zemin hazırlamıştır. Türkiye’de egemenliğin kaynağının değişmesi 1920’de TBMM’nin açılışıyla söz konusu olmasına rağmen, Cumhuriyet 29 Ekim 1923’te ilan edilmiştir.1920’den itibaren gerçekleştirilen modernleşme reformları, cumhuriyetin rasyonel ve devlete uygun bir yönetim biçimi olarak kabul edilmesinde kolaylaştırıcı bir etki yaratmıştır. Tanör (1998, s. 196-198) cumhuriyete giden dinamikleri dönemin tarihsel süreçlerini de içerecek biçimde üç siyasal durum üzerinden açıklamaktadır: anayasal-siyasal tıkanıklığı aşmak, hükümet oluşturma ve sürdürme zorluğunun üstesinden gelmek ve yönetimin açığa kavuşturmadır. Böylelikle cumhuriyetle devlet başkanlığı makamı oluşturulmuş, yasama ve yürütme ilişkisi ile zaten fiilen varlık gösteren halk egemenliği, hukuki olarak da anayasada devletin yönetim biçiminde yer almıştır. 1 Kasım 1922’de Hilafet ve Saltanatın birbirinden ayrılması ve saltanatın kaldırılması, egemenliği temsil etmeyen padişahın yönetme yetkisinin de hukuki olarak olmadığını kanıtlamış ve henüz ilan edilmemiş olsa da cumhuriyet, yeni bir yönetim biçimi olarak varlığını göstermiştir. 1923 yılında ise yönetim biçimi olarak cumhuriyetin ilan edilmesi başkentin Ankara olması ile devlet kurulmuştur. Cumhuriyet Türkiye için, varoluşsal bir anlam içermektedir. Atatürk’e göre cumhuriyet Türk Milleti’ni ileriye götürecektir bir rejimdi, millet kararı ve ordunun kahramanlığıysa cumhuriyet rejiminin güvencesiydi (Erdoğan, 1999, s. 219-228). Cumhuriyet iktidarın kaynağını, egemenliğin kullanım biçimini değiştiren bir yönetim biçimi olarak, devrimci bir niteliğe sahiptir. Cumhuriyet reşit bir millet olmak anlamına gelmiş ve devrimin özünü oluşturmuştur (Hatipoğlu, 2012, s. 138-139). Cumhuriyet rejimi ulusal kurtuluş mücadelesinde verilen emektir. Aynı zamanda Türkiye’de cumhuriyet çağı uygunluğu da temsil etmiştir. Bu nedenle cumhuriyetin ilanı ile birlikte; anayasal ilkelere, hukukun üstünlüğüne ve demokratik değerlere vurgu yapılmış ve Türk modernleşmesi evrensel ilkelere birlikte özgün değerler içererek cumhuriyetin bir kimlik haline gelmesini sağlamıştır. Türkiye’de cumhuriyetçilik, etnik köken ya da din ayrımı gözetmeksizin tüm insanların kanun önünde eşitliğini vurgulamaktadır (Karimi, 2021, s. 10-14). Bu vurgu başta anayasa olmak üzere, hukuki düzenlemelerin tamamında gözlemlenebilmektedir.

Cumhuriyet rejimi, Türkiye’de anayasal ilkeler çerçevesinde de özgün bir niteliğe sahiptir. 1924 Anayasası’nda gerçekleştirilen 1937 değişikliği ile Türkiye’de devlet, cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi, inkılapçı ve laik niteliklere sahipti. Bu dönemde devletin kurumsallaşma sürecinde yapılan reformların ve siyasal, sosyal, ekonomik ve toplumsal yaşamın düzenlenmesinde söz konusu ilkelerin egemen olduğu belirtilmelidir. Modernleşme sürecinin temel eksenini, tek parti döneminde cumhuriyetin nitelikleri oluşturmuştur. 1961 Anayasası’nda cumhuriyet, insan haklarına dayanan, laik, milli, demokratik sosyal bir hukuk devleti olarak; 1982 Anayasası’nda ise insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olarak nitelendirilmiştir. Dolayısıyla Türkiye’de cumhuriyet sadece bir yönetim biçimi değil; temel nitelikleriyle bir kimliktir. Bu kimliğin özü her dönemde gerçekleşen dayanışma, ortak değerlere olan bağlılık ve bir miras olarak alınan cumhuriyettir. Atatürkçü düşüncenin cumhuriyetçilik boyutu, padişahın kişisel yönetimini ortadan kaldırmış; milliyetçilik boyutu toplumun kendi amaçlarını üretmesini sağlamış; halkçılık, sekülerizm ve reformculuk boyutu da bu amaçları üretecek kriterleri oluşturmuştur (Heper, 2006, s. 121). Bu nedenle Cumhuriyet birçok bağlamda ele alınmalıdır. Toplumsal ve bireysel gelişimin önündeki engeller, cumhuriyetin mücadele alanı olmuştur. Siyasal, toplumsal, kültürel değerlerin yeniden değerlendirilmesi ve cumhuriyetle uyumunun yakalanması hedeflenmiştir. Bu nedenle de öncelikle hukuksal düzenlemelere başvurulmuş ve eğitim hakkının, siyasal haklarının, medeni hakların tabana yayılmasıyla cumhuriyetin hedeflediği vatandaş yasal düzeyde oluşturulmuştur.

Tanör (1998, s. 202-204) cumhuriyetin üç önemli anlamına dikkat çekmektedir; ilk olarak cumhuriyet anti-emperyalist savaş zaferi ile kurulan ve demokrasiye dayanan bir yönetimdir; ikinci olarak Türkiye’de cumhuriyet demokrasi ve hürriyet övgüsü içerir ve üçüncü olarak *“Atatürk’ün benim en büyük eserim”* olarak ifade ettiği cumhuriyet Türk Devrimi’ne dayanır. Bu bağlamda cumhuriyet ulusal kurtuluş mücadelesinin zaferle sonuçlandığı yönetim biçimi olarak yeni bir rejimi ifade etmiştir. Diğer yandan cumhuriyet otoriter değil; aksine demokrasinin değerlerine vurgu yapan, bunun önemini açıklayan ve toplumsallaştırmaya çalışan niteliğe sahiptir. Üçüncü olarak ise; cumhuriyet devrimci bir dönüşüm yaratarak, nitelikleriyle yol gösterici olmuştur. Ancak köklü bir paradigma değişimi yaratan cumhuriyetin reform süreci kimi dönemlerde ve politikalarda halk açısından zorlayıcı olarak algılanmıştır. Her köklü değişim, zorlu bir süreçtir. Cumhuriyetle birlikte halk yeni bir kimlik kazanmış ve bu yeni kimliği, cumhuriyetçilik, laiklik, halkçılık, devrimcilik, milliyetçilik ve devletçilik oluşturmuştur. Egemenliğin sınırlandığı, anayasal güvenceye alındığı, halka dayandırıldığı cumhuriyet, *“halk için”* kamusal iyiyi önceleyen, ortak hedefi oluşturan ve devletten kopuk olmayan bir perspektif geliştirmiştir. Bireysel iyiliği, kamusal iyiden üstün tutmayan bu paradigma, hızlı ve çağa uygun politikaları hayatın her alanında yürütmeyi hedeflemiştir. Bu nedenle cumhuriyet, çok yönlüdür. Yüzyıllık süreçte hükümetler zaman zaman meşruiyet krizleri yaşamış olsalar da cumhuriyet, ortak bir emek ve miras olarak varlığını sürdürmüş ve demokratik cumhuriyet hedefi varlık göstermiştir.

Sonuç

Halkın egemen olduğu ve meşruiyetini halkın egemenliğinden alan cumhuriyet yönetim biçimi, yüzlerce yıllık bir tarihselliğe sahiptir. Bu tarihsellik cumhuriyet yönetiminin ne olup

olmadığı konusunda siyasal bir birikim oluşturmuştur. Bugünün dünyasında pek çok devlet çeşitli hükümet biçimleri ve farklı demokratikleşme düzeyleriyle cumhuriyetle yönetilmektedir. Türkiye içinse cumhuriyet, yüzyıllık bir tecrübeye ama güncel bir birikime sahiptir. Türkiye’de cumhuriyet, hem kurtuluş hem de kuruluş sürecinin önemli bir çıktısı olarak ele alınabilir. Kurtuluş mücadelesinde halk kendi kaderini kendisi tayin etmiştir. Atatürk liderliğinde sürdürülen milli mücadele ve özellikle kongreler dönemi, cumhuriyetin şekillendiği bir süreci yansıtır. Kurtuluş Savaşı, ulusal bir mücadeleye ve ulus kimliğinin oluşmasını sağlarken; egemenliğin kaynağının halka geçişi bu süreçte koşulların da etkisiyle sancılı geçmemiştir. 1920’de TBMM’nin açılışı ve 1923’te cumhuriyetin ilanı ile fiilen de işlerlik kazanan cumhuriyet, her anlamda dönüştürücü bir etkiye sahiptir.

Cumhuriyetle birlikte yaşanan ilk dönüşüm kuşkusuz egemenlik anlayışının değişimidir. Zillullahi fil alem sıfatını kullanan ve “Tanrının yeryüzündeki gölgesi” olduğu kabul edilen padişahın yönettiği, egemenliğin Tanrısal iradeye dayandırıldığı meşruti yönetim sona ermiştir. İkinci dönüşüm çokkültürlü imparatorluğun çözülmesiyle birlikte Türkiye’nin ulus devlet biçiminde kurulmasıdır. Modern bir devlet örgütlenmesi olan ulus devlet, cumhuriyet yönetimiyle uyumlu niteliğe sahiptir. İktidarın merkezileşmesi, rasyonalite, devletçi ekonomi, vatandaşlık, insan hakları gibi değerlerin ulusal bir kimlik ve ulusal hedefler, kamusal fayda ekseninde yeniden organizasyonunda cumhuriyetin ulus devlet biçiminde kurulması kolaylaştırıcı bir etkiye sahip olmuştur. Söz konusu iki dönüşüm diğer devletler için de benzer bir zemin oluşturmaktadır. Ancak Türkiye için cumhuriyet daha derin bir anlama sahiptir. Çünkü Türkiye’de cumhuriyet modernleşme ile bütünleşmiştir. Çağdaş uygarlık düzeyine ulaşma hedefini destekleyecek biçimde, Türk modernleşmesi çok yönlü ve çok boyutludur. Siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşamı dönüştüren bir perspektifte ele alınmıştır. Alfabenin, takvimin, ölçü birimlerinin, kılık-kıyafetin de topyekûn değiştiği bir modernleşme süreci, hem kamusal alanı hem de özel alanı yeniden düzenlemiştir. Temel hak ve özgürlüklere eşit erişimi hedefleyen, kültürel ve toplumsal değişimi özendiren cumhuriyet reformları, rasyonel bireyin yaratım sürecini desteklemiştir. Hukuksal düzenlemelerle hem cumhuriyetin kurumsallaşma düzeyi hızlandırılmış hem de devlet birey ilişkileri hukuksal zemine çekilmiştir. Cumhuriyet Türkiye’de laik ve halkçı niteliğiyle öne çıkmaktadır. Din ve vicdan özgürlüğünün evrensel ölçülerde özel alanın bir parçası olarak ele alındığı, dinin bir kurum olarak devlete bağlandığı, Osmanlı Devleti’ndeki dini kurumların lağvedildiği ve inanç sömürsünün önüne geçilmek istenmesiyle anlamlandırılan laiklik ilkesi, kimi zaman kendisine septik bir yaklaşımın olduğu reform süreçlerinin başat unsuru olmuştur. Benzer biçimde cumhuriyet reformları halk içinliğiyle de öne çıkmaktadır. Cumhuriyetle özne olan halk, türdeş bir bütün olarak ele alınmış, ortak hedef doğrultusunda, ortak iyilik için yönlendirilmiştir. Cumhuriyetin kurumsallaşma sürecinde zaman zaman sertleşen politik ve yargısal tutum, merkez ve çevre arasındaki yani halk ve devlet arasındaki mesafeyi artırmıştır. Kuruluş ve kurumsallaşma sürecinde de bugün de demokratik cumhuriyet hedefi söz konusudur. Cumhuriyet daha kapsayıcı ve demokratik oldukça, halkçı niteliği güçlenebilecektir.

“Kurtuluş ve Kuruluşta Cumhuriyetin İzleri” Başlıklı Makalenin Araştırma ve Etik Beyanı Bilgileri

	Bu çalışma “Araştırma ve Yayın Etiği” değerlerine uygun olarak hazırlanmış ve intihal kontrol programında kontrol edilmiştir. Çalışmanın tüm sorumluluğu yazara aittir.
Bilgilendirme	Herhangi bir bildiri veya tezden üretilmemiştir.
Yazar Çıkar Çatışması Beyanı	Çıkar çatışması yoktur.
Yazar Katkı Oranı Beyanı	“Kurtuluş ve Kuruluşta Cumhuriyetin İzleri” başlıklı çalışmayı şahsım Sıla SABANCILAR EREN, tek başıma hazırladığımı beyan ederim.
Teşekkür	Çalışmayı destekleyen kurum/proje bulunmamaktadır.
Etik Kurul Onay Belgesi	Etik Kurul onayı alınmasına gerek yoktur.
Ölçek İzni	Ölçek izni alınmasına gerek yoktur.

Kaynakça

- Afetinan, A., Atatürk, K. (2015). *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Ağaoğulları, M. A. (2011). *Sokrates' ten Jakobenlere: Batı'da Siyasal Düşünceler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ahmad, F. (2006). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Amar, A. R. (1993). The Central Meaning of a Republican Government: Popular Sovereignty, Majority Rule, and the Denominator Problem. *U. Colo. L. Rev.*, 65, 749.
- Avcı, C. (2003). *Atatürk'ün Milliyetçilik Anlayışı*. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınevi.
- Aydın, R. (2018). Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 6(1), 229-256.
- Badiou, A. (2016). Twenty Four Notes on The Uses Of Word “People”. Butler, J., Didi-Huberman, G., Khiari, S., Rancière, J., & Bourdieu, P. (Ed.). *What is a People?* (Vol. 50), New York: Columbia University Press.
- Başvekalet İstatistik Genel Direktörlüğü. (1935). *1935 Genel Nüfus Sayımı Türkiye Nüfusu Vilâyet, Kaza, Şehir ve Köyler İtibarile Muvakkat Rakkamlar*. Ankara: Ulus Basımevi.

- Boratav, K. (1995). Türkiye İktisat Tarihi 1908–1985. 5. Basım. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Callinicos, A. (2011). *Toplum Kuramı. Tarihsel Bir Bakış* (Çev. Tezgiden, Y.). İletişim Yayınları: İstanbul.
- Çeçen, A. (2020). *Ulus Devlet Türkiye Cumhuriyeti*. Ankara: Astana Yayınları.
- Çeçen, A. (1994). *Atatürk ve Cumhuriyet*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Dal, K. (1985). Milli Egemenlik ve Temsili. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2(4), 97-110.
- Devetak, R. (2012). The Modern State. Devetak, R., Burke, A. (Ed.), *An Introduction to International Relations*, (p. 134-147). Cambridge: Cambridge University Press.
- Dundes, A. (2003). Halk Kimdir? (Çev. Ekici, M.), Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar. Ankara: Milli Folklor Yayınları.
- Durmuş, S., Aydemir, N. K. (2016). Atatürk Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1938). *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(12).
- Ekici, M. (1999). Halk, Halk Bilimi ve Halk Bilgisi Üzerine Bir Deneme. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 3(2), 183-191.
- Erdoğan, M. (2015). *Anayasal Demokrasi* (Vol. 7), 12. Baskı. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erdoğan, M. (2006). *Aydınlanma Modernlik ve Liberalizm*. Ankara: Orion Yayınevi.
- Erdoğan, M. A. (1999). Mustafa Kemal Atatürk ve Cumhuriyet Fikri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 15(43), 219-228.
- Eroğlu, H. (1988). Atatürk ve Devletçilik. *Bellekten*, 49(194), 357-372.
- Giritli, İ. (1991). Atatürk ve Halkçılık. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 7(20), 181-188.
- Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Hall, S. (1984). The State In Question. *The Idea of the Modern State*, 1-28.
- Hatipoğlu, A. (2012). *CHP'nin ideolojik dönüşümü: Kemalizmden Sosyal Demokrasiye*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Heper, M. (2006). *Türkiye'de Devlet Geleneği*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- İnan, A. (2018). *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk devrimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kahraman, M. (2008). Avrupa Birliği Ülkelerinde ve Türkiye'de Laiklik/Secularism in the European Union Countries and Turkey. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 57-77.
- Karadağ, A. (2005). Din-Devlet İlişkisi ve Türkiye Deneyimi. *Türkiye'de Siyasal Hayat*. İstanbul: Aktüel Yayıncılık.
- Karimi, S. (2021). Achievements of the Republic of Turkey under the leadership of Atatürk. In *The XIV International Scientific Symposium "A Person in History"* (pp. 10-14).

- Karpat, K. (2013). *Türk Siyasal Tarihi: Siyasal Sistemin Evrimi* (Çev. Elitez, C.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kazancıgil, A. (2009). Devlet: Türk Modernliğinin Merkezi Aktörü. Vaner, S. (Ed.), *21. Yüzyıla Gिरerken Türkiye*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kılıçbay, M. A. (2019). Atatürkçülük ya da Türk aydınlanması.; Ortaylı. İ. Osmanlı Devleti'nde Laiklik Hareketleri Üzerine. *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme*, 215-222.
- Kocatürk, U., & Feyzioğlu, T. (1987). *Türkiye Cumhuriyeti'nin Temel İlkelerinden Lâiklik Paneli*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Koç, İ. C. (2000). İzmir İktisat Kongresi'nin Türk ekonomisinin oluşumuna etkileri. *Atatürk Dergisi*, 3(1).
- Köker, L. (2016). *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kutlu, A. (2011). Cumhuriyet Kavram ve Türkiye'deki Evrimi. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara*.
- Machiavelli, N. (2005). *Prens*, (Çev. Mutluay, H.), İstanbul: Bordo-Siyah Yayınevi.
- Mardin, Ş. (2008). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Okutan, C. (2006). *Cumhuriyetçi Paradigma Paradigmatik Cumhuriyet*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Özcan, S. (2013). Amasya Genelge'sinin Erzurum ve Sivas Kongreleri Üzerindeki Etkisi. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (1), 69-82.
- Rousseau, J. J. (2006). *Toplum Sözleşmesi* (Çev. Günyol, V.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2004). *Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (1998). *Siyasal Sosyoloji*. 4. Baskı. İstanbul: Der Yayınları.
- Sarıçoban, G. (2020). Atatürk Döneminde 1923-1929 Türkiye Ekonomisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (44), 222-236.
- Sellers, M. (2003). *Republican Legal Theory: The History, Constitution and Purposes of Law in a Free State*. Springer.
- Tanilli, S. (2007). *Devlet ve Demokrasi*. 4. Baskı. İstanbul: Alkım Kitabevi.
- Tanör, B. (2016). *Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tanör, B. (1998). *Kurtuluş ve Kuruluş*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Tayhani, İ. (2009). Türkiye Cumhuriyeti'nin Temeli: Laiklik. *Atatürk Yolu Dergisi*, 11(43), 517-529.
- Taşdemir, S. (2005). Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğum Belgesi: Amasya Tamimi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 21(63), 1071-1089.

- Taşkın, Y. (Ed.) (2014). *Siyaset: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tazegül, M. (2005). *Modernleşme Sürecinde Türkiye*. İstanbul: Babil Yayınları.
- TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı. (2015). *Havza Genelgesi, Amasya Tamimi, Erzurum Kongresi Beyannamesi, Sivas Kongresi Beyannamesi, Misak-ı Millî Beyannamesi*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Teziç, E. (2012). Anayasa Hukuku. 15. *Baskı*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Tunç, H., & Bilir, F. (1998). Cumhuriyet Dönemi Anayasalarımızda Milliyetçilik Anlayışı ve Atatürk Milliyetçiliği. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2 (1-2), ss.205-211.
- Tunçay, M. (Der.). (2020). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi: Seçilmiş Yazılar; Yeni Çağ*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Vaner, S. (Ed.). (2009). *21. Yüzyıla Girerken Türkiye*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Yardımcı, M. (2012). Halk Bilimi. *Milli Folklor Dergisi, Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Çukurova Üniversitesi, Adana*.
- Yargıtay Ceza Genel Kurulu 8. Ceza Dairesi 2004 Tarih ve E.2004/8-130, 2004/206 Sayılı Karar, *E-Akademi Dergisi*, Mart 2005, Sayı 7.
- Yılmaz, M. (2010). "1930-1938 Döneminde Türkiye'de Siyasal Hayat". Çaylak, A., Dikkaya, M., Göktepe, C., Kapu, H. (Ed.), *Osmanlı'dan İkininli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika*. Ankara: Savaş Yayınevi.

Traces of the Republic in Liberation and Establishment

Sıla SABANCILAR EREN

Extended Abstract

Today's common form of government, the republic, is the Turkish translation of the word *Res publica*. In its broadest definition, *res publica* means "state without a monarch". A republic is a form of government. What makes republican government preferable to other forms of government is related to its understanding of sovereignty. A republic, a regime in which sovereignty is taken from the divine will and based on the people, is the opposite of monarchy. The concept of republic can be defined narrowly and broadly. In a narrow sense, a republic refers to the election of state administrators on the axis of public law; in a broad sense, it is based on a meaning that includes the principle of universal suffrage, separation of powers and representation. As a regime, a republic is expected to guarantee the fundamental rights and freedoms of citizens in an independent state and to act on the axis of equal protection and public good. For this reason, the republic is not only an objection to the power to rule by descent. Today, the republican regime, strengthened by democracy, offers us a political ground where political freedom and public deliberation can also take place. A century has passed since the establishment of the Republic of Türkiye. The evaluation of this century-long process on the axis of the republic is still a topical and important issue today. The war of independence that took place in the liberation and establishment of the state is both a traditional value and a characteristic feature of the Republic of Türkiye. The historical process conjuncturally brought about the end of empires and the establishment of nation states in their place. However, among the established nation states, Türkiye is unique as a country where modernization was handled in a multidimensional manner and turned into a public policy. In this context, the political aspect of modernization was the republic; the economic aspect was statism; and the social aspect was secularism and the transformation of modernization into an ideology. The transition to the Republic had a revolutionary character. Politically, it changed the source of sovereignty; legally, it was based on secularism and equal access to human rights; and socially, rationalism and the goal of modernization were accepted as a fundamental paradigm. The republic therefore has a liberating effect. The republican form of government, in which the people are sovereign and which derives its legitimacy from the sovereignty of the people, has a centuries-old history. This history has created a political accumulation on what republican governance is and is not. In today's world, many states are governed by republics with various forms of government

and different levels of democratization. For Türkiye the republic has a century-long experience but a contemporary accumulation. In Türkiye, the republic can be considered as an important outcome of both the liberation and the establishment processes. In the liberation struggle, the people determined their own destiny. The national struggle led by Atatürk, and especially the period of congresses, reflects a process in which the republic took shape. While the War of Independence led to a national struggle and the formation of a national identity, the transition of the source of sovereignty to the people was not painful in this process due to the conditions. The republic, which became de facto operational with the opening of the Turkish Grand National Assembly in 1920 and the proclamation of the republic in 1923, has a transformative effect in every sense. Proclaimed in 1923 and enshrined in the constitution with the 1937 constitutional amendment, the attributes of the republic constitute the backbone of Republican Türkiye. The republic is not just a form of government; it is one of the characteristics of the state. The Republic points to the paradigm on which Turkish modernization is based. This paradigm, which gains meaning with the principle of populism, reflects a quality that brings the Turkish nation together on a common denominator that is legally equal, and ensures that people are educated according to modern conditions and have equal access to public services. While the secular character of the state and the republic guarantees freedom of religion and conscience, its revolutionary character reflects a radical difference from the old one. The 1924 Constitution's conception of nationalism as nationalism, and today's constitutional understanding of nationalism as Atatürk's nationalism, expresses an inclusive, subjective and common unity of feelings and values. The principle of statism, while creating a common denominator, has also been a means of development by the state. Therefore, for Türkiye, the republic is not only a form of government but also a perspective on the state, society and human beings.

Eyal Press. (2023). Pis İşler – ABD’de Hayati İşler ve Eşitsizliğin Gizli Bedeli. (Çev.) Deniz Keskin. İstanbul: Metis Yayınları.

Batuhan ERSÖZ¹

Makale Türü

Kitap İncelemesi

Başvuru Tarihi

01.02.2024

Kabul Tarihi

29.02.2024

Toplumda farklı düzeylerde konumlanmış olan mesleklerin statüsüne ve bunların kişiler üzerindeki etkilerine odaklanan Eyal Press, çalışması kapsamında ilgili meslekleri üretim süreçlerinde yaşanan dönüşüm, kamu politikalarının etkinliği ve toplumsal tepkiler ekseninde incelemektedir. Bu değerlendirme sürecini ise geniş bir tanımlamaya bağlı olarak “Pis İşler” kavramsallaştırması üzerinden gerçekleştirmektedir. Çalışmada “pis işler” olarak nitelendirilen bu işler ise, bireylerde toplumsal aidiyetin kaybolmasına ve “ahlaki yaralara” neden olan işler olarak tanımlanmaktadır. Ancak bu tanımlama yer yer kelimenin gerçek anlamına bağlı bir şekilde kirli işlere işaret etse de soyut düzeyde “toplumun belirli araçlara havale ettiği, sonradan da -büyük bir gönül rahatlığıyla- sahiplenmeyi reddettiği etik dışı faaliyetler” olarak nitelendirilmekte (Press, 2023, s. 15) ve aslında toplumda zımnî bir kabul üzerinden bu faaliyetlerin tanımlandıklarına dikkat çekilmektedir.

Press’in yaklaşımında “pis işlere” ilişkin iki temel nokta bulunmaktadır. İlk olarak bu işler toplumsal alanda eşitsizliğin farklı boyutlardaki görünümünü içermektedir. Artan neoliberal politikalar ekseninde zayıflayan kamu hizmetlerinde ortaya çıkan sorunların bireysel sorumluluklar çerçevesine hapsedilişine odaklanmaktadır. Böylece hataların kişilerde cisimleştiği bir işleyişte yapısal sorunların görünmezliğine dikkat çekmektedir. İkinci temel nitelik ise “pis işlere” getirdiği tanımlama ve bu işlerin toplumsal taleplerle kurduğu paralelliktir. Özellikle güvenlik, toplumsal kontrol ve benzeri alanlardaki faaliyetlerin gerekliliğine ve devamlılığına duyulan ihtiyaç toplumsal düzeyde ortak bir tavır olanaklı kıldığı ölçüde, incelenen işlerin sorunlu olarak tanımlanan nitelikleri perdelenebilmekte ve toplumsal muhalefetin tartışma alanları dışında konumlanabilmektedir.

¹ Arş. Gör. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, batuhan.ersoz@gop.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1094-8220

Güvence Arayışı ve Toplumsal Eşitsizlikler Bağlamında “Pis İşler”

Çalışma dört kısım ve dokuz bölümü içermektedir. ABD’de faaliyet gösteren gardiyanlar, hapishane psikologları, drone operatörleri, veri analistleri, sınır devriyeleri, mezbaha çalışanları, enerji sektöründe yer alan işçiler ve teknoloji profesyonelleri gibi çok çeşitli sektör ve meslek profesyonelleri bir arada değerlendirilmektedir. İlgili meslek alanlarında çalışan veya daha önce çalışmış olanlarla çok sayıda görüşme içeren kitap, kişi hikayeleri üzerinden bir anlatım dilini tercih etmekte ve bireysel tecrübeler üzerinden şekillenen genel bir sistemsel işleyiş profili çizmektedir. Bu durum kimi noktalarda aşırı genellemeler meydana getirme tehlikesi içerse de belirtilen iş alanlarında çalışma sürecinin bireylerde meydana getirdiği etkinin ekonomik sistemin işleyişi üzerinden çarpıcı bir şekilde aktarılmasına yardımcı olmaktadır. Çeşitli meslekler üzerinden gerçekleştirilen analiz, “pis işlerin” vasıf, kültür ve toplumsal muhalefet gibi çok farklı dinamikler ekseninde şekillenebildiğini göstermektedir. Aynı zamanda ABD’yi kapsayan analizlere bazı mesleklerde farklı ülkeleri içerecek karşılaştırmalı analizler de sunulmaktadır. Böylece benzer çalışma alanlarının bireyler üzerinde farklı sonuçlar meydana getirmesinde kamu politikalarının etkinliği ön plana çıkarılmaktadır.

Kitap öncelikle hapishanelerde çalışma süreçlerini değerlendirmekte ve hapishanelerde yaşanan sorunların gardiyanlar ve hapishane psikologları üzerinde yarattığı etkiye odaklanmaktadır. Bu çerçevede yaşanan sorunların değişen ekonomi politikaları ile bağı kurulmakta ve azalan kamu etkinliğinde hapishanelerin giderek ruh sağlığına ilişkin kurumların yerini almaya başladığına vurgu yapılmaktadır. Bunun sonucunda ise uygun olmayan bir kurumsal yapı içinde faaliyetlerini sürdürmeye çalışan aktörlerin gerilimli ilişkilerine referans verilmekte, farklı meslek mensuplarının karşı karşıya geldikleri durumlara işaret edilmektedir. Ancak burada, araştırmanın vurguladığı şekilde, önemli olan nokta, çalışma sürecinde karşılaşılan ve gerek insani gerekse kurumsal olarak kabul edilemeyecek davranışların çalışanların üzerinde fiziksel veya ruhsal olarak ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlardır. Benzer bir değerlendirme sürecini ABD’de faaliyet gösteren drone operatörleri için de gerçekleştiren kitap, ilgili meslek alanının hem çalışma koşullarına odaklanmakta hem de Amerikan kamuoyunun tepkileri çerçevesinde şekillenen toplumsal muhalefetin istihdam edilenler üzerindeki etkilerine işaret etmektedir. Böylece çalışanların hem istihdam hem de sosyal yaşamlarında ortaya çıkan sorunlara odaklanılmaktadır. Çalışma koşullarının yarattığı çelişki ve zorlukların neden olduğu sorunlar bireysel çerçeveden değerlendirilirken, ilgili istihdam alanlarının kamuoyu ile kurduğu ilişki ise toplumsal düzeyde incelenmektedir. Bu durum çalışma yaşamında işlerin niteliğinin tartışılmasının dışında, istihdamın belirli bölgesel ve sınıfsal eşitsizlikler üzerinden organize olmasını da içermektedir. Yazar, böylece üretim sürecindeki yapılanma ve ekonomik güvencesizliğin oluşturduğu yapısal sorunların görünmez olduğuna ve ahlaki sorumlulukların bireysel tercihler üzerinden tanımlanmasının olanaklı hale geldiğine vurgu yapmaktadır.

Article Type

Book Review

Application Date

01.02.2024

Acceptance Date

29.02.2024

Nitekim çalışmanın ekonomik güvencesizlikler üzerinden gerçekleştirdiği analiz üçüncü kısımla birlikte derinleşmekte ve kitap, mezbahalarda çalışma süreci üzerinden üretim ilişkilerinin parçalanması, güvencesizlik ve göçmen emeğine odaklanarak bu alandaki işlerin statülerinin yitirilmesine odaklanmaktadır. Özellikle bu alandaki statü kaybı önemli bir değişime işaret etmekte ve mesleki itibarın dinamik niteliğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte üretimin küreselleşmesi, kitlesel bir boyut kazanması ve emeğin vasıfsızlaşması sonucunda örgütlü emeğin üretim ilişkilerinde kaybettiği pozisyonun görülmesi açısından da anlamlı ve bütünsel bir analiz gerçekleştirmektedir.

Mezbahalarda çalışma süreci aynı zamanda üretim ilişkileri ve tüketim normları arasında farklılaşan toplumsal muhalefetin görülmesi konusunda da anlamlıdır. Bu alandaki çalışma ilişkileri emek açısından her ne kadar sorunlu bir görünüm sergilese de bu süreç kişilerin bireysel çalışma tercihleri üzerinden değerlendirildiği ölçüde toplumsal muhalefet tüketim normlarına odaklanmaktadır. Böylece emek, bu muhalefetin içinde değil, hedefinde yer almaktadır. Benzer bir eleştirel çerçeve dördüncü kısımda yer alan enerji işlerine ilişkin analizde de yer almaktadır. Enerji sektörünün yapılanmasındaki altsözleşme ilişkileri incelenmekte, enerjinin bir meta olarak üretimindeki dönüşümün iş kazaları ve çevre sorunları açısından etkisi değerlendirilmektedir. Ayrıca bu alandaki işlerin belirli bölgelerde yoğunlaşmasının yarattığı sonuçlar neticesinde eşitsizliğin bölgesel niteliğini sürdürülebilir kıldığına dikkat çekilmektedir.

Son olarak ise kitap, nitelendirdiği çeşitli istihdam alanlarındaki işlerin emek açısından yarattığı katmanlı yapıya yer vermektedir. Böylece bütün “pis işler” açısından emek ekseninde ortak sonuçların ortaya çıkmadığına işaret etmektedir. Bu çerçevede önemli bir ayırım yapan çalışma, bireylerin sahip olduğu vasıf ve iktidarın hem işin kendilerinde yarattığı etkiler hem de toplumsal düzeyde tanımlanması açısından iki önemli nitelik ortaya koyduğunu ifade etmektedir. İlk olarak vasıf ve iktidara sahip meslek gruplarının meslekten “çıkış” açısından çok daha esnek olduğuna vurgu yapılmaktadır. İkinci olarak ise bu özelliklere sahip çalışanların istihdam süreçlerinde toplumsal damgalanmaya diğer meslek gruplarına kıyasla daha az maruz kaldıkları belirtilmektedir (Press, 2013, s. 288). Böylece temelde uzmanlık ve bu uzmanlık neticesinde sahip olunan iktidar, toplumsal damgalanma ve sosyal etkiler açısından sınırlandırıcı bir özelliğe işaret etmekte, fakat düşük vasıflı işler açısından bu çıkış stratejisi bir gerçeklik olmanın ötesinde konumlanmaktadır.

Kitap, geniş bir yelpazede somut ve soyut anlamlarla “pis iş” tanımlaması yaparak bu işlerin çalışanlar üzerindeki etkilerini merkezine almakta, bunu yaparken de güvencesizlik, taşeronlaşma, tedarik zincirleri, iş kazaları gibi noktalara vurgu yaparak temel bir üretim ilişkileri analizi gerçekleştirmektedir. Bu kapsamda çalışma ilişkilerinin analizi üzerinden üretim süreçlerine, ilgili hizmetlerin tüketimi, devamlılığı ve toplumsal muhalefetle kurulan ilişki üzerinden ise tüketim süreçlerini odağına yerleştirmektedir. Çalışma olgusunun, bir faaliyet olarak, kolektif ihtiyaçlara verilen kolektif cevaplar olarak tanımlandığı düşünüldüğünde (Méda, 2004), araştırmanın özellikle “hayati işler” ekseninde kurduğu çerçeve ve zımnî kabulün özgün niteliği anlamlı bir noktaya konumlanmaktadır. Üretim süreçleri, ilgili hizmetin/metanın gerekliliğine ve toplumsal alanda gözden uzakta konumlanmasına bağlı olarak örtük bir toplumsal kabul sağlamakta, bununla birlikte alanın

üreticileri güvencesizliğin giderek merkezi konuma geldiği bir çalışma yaşamı içinde görünmez olmaktadır. Belirtilen işlerin toplum açısından kabul görme düzeyindeki zayıflık ise istihdam edilenlere sunulacak olan toplumsal desteği sorunlu bir noktaya konumlandırmaktadır.

Yazarın vurguladığı bir diğer önemli nokta ise çalışmanın anlamlandırılması ile ekonomik ve toplumsal yapıda meydana gelen dönüşümün paralellidir. Refah devletinin çözülmesiyle birlikte giderek temel vatandaşlık bağlamında şekillenen haklar parçalanmış, buna istihdamdaki güvence mekanizmalarının sonlandığı bir yapı eşlik etmiştir (Bauman, 1999; Sennett, 2009). Çalışma yaşamının dönüşümü ve belirli işlerin tanımlanmasındaki farklılaşma da bu alandan bağımsız olarak nitelendirilememektedir. Böylece kitap, sosyo-ekonomik dönüşümün toplumsal sonuçları ile çalışma yaşamının bireyselliği arasındaki köprünün kurulmasını sağlamaktadır. Bu yaklaşım, kapitalist gelişme dinamiklerinin çok yönlü ve esnek/çeşitlenen özelliklerinin de analize dahil edilerek bütünlüklü bir yapının kurulmasına imkân tanımaktadır.

Bu çerçevede çalışmanın birçok noktayı bir araya getirmeyi amaçladığı görülmektedir. Meslek ve çalışma yaşamı hem bireyleri belirli bir toplumsal pozisyona itmekte, hem de bu pozisyon doğrultusunda bireylerin kendilerini nasıl tanımladığına etki etmektedir. Meslekler kişilerin toplumsal ilişki setlerini belirlemekte, bir uzmanlığa işaret etmekte, aynı zamanda mesleklerin toplumsal alanda değerlendirilmesi sosyo-ekonomik dinamiklere bağlı olarak sürekli değişmektedir (Sunar, 2020, s. 32). Böylece istihdama ilişkin gerilimler bu alandan bağımsız olarak incelenemeyeceği gibi, kişilerin kendilerini tanımlamasında da toplumların ilgili işleri nasıl konumlandığı doğrudan belirleyici olabilmektedir (Budd, 2016, s. 302). Çalışma kapsamında da farklı mesleklerin nitelendirilmesinde bireysel etkiler üzerinden takip edilen analiz süreci toplumsal konumlanış ile paralel bir şekilde değerlendirilmektedir. Daha da önemlisi bu konumların üretim ilişkileri ekseninde sürekli olarak değişen yapısı ele alınmakta ve işlerin hem nasıl hem de neden ilgili koşullar altında organize olduğuna referans verilmektedir.

Bu çerçevede kitap, çalışma yaşamının belirli noktalarına mercek tutarak mikrodan makroya bütünsel bir analiz gerçekleştirmekte, kamu politikalarının dönüşümünden, küresel düzeyde giderek artan sermaye hareketlerinin çalışma yaşamını yeniden organize etmesine kadar geniş bir ölçekte belirli istihdam alanlarını incelemektedir. Fakat sadece verili istihdam ilişkilerine odaklanmamakta, dönüşümün sonuçlarının toplumsal düzeyde ortaya çıkardığı zımnî kabule yapılan vurgu çalışma açısından özgün bir değerlendirme alanını meydana getirmektedir. Böylece üretim ilişkileri, istihdam koşulları ve toplumsal meşruiyet arasında üçlü bir yapı kurulmaktadır.

Bununla birlikte çalışma, her ne kadar belirli alanlarda kamusal etkinliğin giderek zayıflamasına vurgu yapsa da devletin sermaye birikimi açısından sahip olduğu önemi dışlamamaktadır. Özellikle neoliberal politikaların, devletin etkinliğini sermaye birikiminin ihtiyaçlarına göre şekillendiren ve buna bağlı olarak kamunun yeniden yapılanmasını öngören niteliği düşünüldüğünde (Dardot & Laval, 2012), farklı aktörlerin kamu ile kurduğu ilişkiler ve devletin bu alandaki pozisyonu önemli bir noktada konumlanmaktadır. Nitekim çalışmanın enerji sektörünün yapılanmasına ilişkin analizleri de bu yaklaşımı destekler niteliktedir.

Çalışma bu kapsamda ilgili istihdam alanları aracılığıyla duyarlı/çevreci tüketici refleksler ile üretici konumdaki emek arasındaki çelişiklere vurgu yapmakta, hukuk, siyaset ve ekonomi ekseninde gelişen ilişkileri bir bütün olarak sunmaktadır.

Sonuç: Toplumsal Dönüşüm ve Kamu Politikaları Ekseninde “İşleri” Takip Etmek

Kitap, çalışma koşulları, süreçleri ve emek hareketlerinin yapısı açısından önemli referanslar içermekte, incelediği işleri bir ekonomik sistem olarak kapitalist dönüşümün nitelikleri bağlamında ele almaktadır. Bu çerçevede çalışmanın odağında sürekli olarak üretim ilişkileri ve sosyo-ekonomik değişimler yer almakta, “pis iş” tanımlaması, büyük bir üretim süreci dönüşümü ve kamu etkinliği yitimi ile birlikte analiz edilmektedir. Tekil istihdam alanlarının değerlendirmeye konu olan özellikleri ise sürekli olarak merkezi dönüşümlere paralel olarak incelenmektedir. Böylece emek açısından, özgün meslek alanlarında üretim ilişkilerinin değişimi, güvencesizlik, vasıf ve kontrol üzerinden gerçekleştirilen tartışmalar çalışma yaşamındaki farklı statülerin ve katmanlaşmanın değerlendirilmesini olanaklı hale getirmektedir. Bununla birlikte çalışmanın odağında sürekli olarak makro dönüşümlerin bulunması, incelenen mesleklerin statüsündeki değişimi içeren mikro analizlerin yer yer görünürlüğüne zayıflamasına neden olabilmektedir.

Çalışmanın sunduğu bir diğer önemli açılım ise incelenen işlerin etkilerini emek ve toplum açısından iki yönlü bir ilişki içinde değerlendirmesidir. Böylece hizmetin/ürünün üretiminin sonuçları üzerinden toplumsal alanı, üretim ilişkileri üzerinden ise doğrudan emeği merkezine alarak sınıf ve mekân bağlamında bir üretim sistemi analizi gerçekleştirmektedir. Ayrıca çalışma ilgili faaliyetleri toplumsal meşruyet açısından da ele almaktadır. İncelemeye konu olan işlerdeki ortak toplumsal kabulün tartışmaya dahil edilmesi tüketim, üretim ve kamusal etkinlik süreçlerinin bir arada analizini olanaklı hale getirerek, sadece istihdam eden ve edilen arasındaki ikili ilişki dışında konumlanan bir anlatı geliştirilmesini sağlamaktadır.

Burada dikkat çeken nokta ise, ilgili faaliyet alanlarında tüketime odaklanan kamuoyu etkinliğinin üretim süreçlerine çok daha az önem vermesidir. İstihdam ilişkilerinin gerek bir kabul gerekse bir muhalefet alanı oluşturmasının ancak ilgili eylemler sonucu ortaya çıkacak kamuoyu tepkisine bağlı olduğuna işaret edilmektedir. Bu durum tüketici etkinliğinin görülmesi açısından önemli olmakla birlikte, bu alandaki ağırlığın büyük oranda tüketici eylemliliğini merkezine alması özellikle küresel üretim ağlarındaki çalışma koşulları üzerinden şekillenen emek hareketleri ve kamuoyu muhalefetinin dışarıda bırakılması sonucunu doğurabilmektedir. Bunun neticesinde ise çalışma, küresel alanda farklılaşan emek mücadelelerine ilişkin deneyimler konusunda eksiklikler içerebilmektedir.

Bununla birlikte toplumsal sorunlar, istihdam alanları ve kamuoyu tepkisi arasında da net bir ilişki kurulmakta, istihdam alanlarının toplumsal açıdan sorun çözücü niteliği ile toplumsal tepkinin zayıflığı bir arada incelenmektedir. Bu çerçevede yapısal problemlerin bireyselleştirilmesine vurgu yapılarak aynı zamanda kurulan bu ilişkinin sınıfsal açıdan katmanlı yapısına dikkat çekilmektedir. Nitekim benzer bir eleştiri alanı Weeks’in (2014, s. 79) vurgusu ile “*çalışma etiği, bireysel sorumluluk olduğu varsayılan şey için kurumsal destekten kaçınır ve kişinin fırsat alanını kısıtlayan yapısal süreçleri örtbas eder*” ifadelerinde de yer bulmaktadır. Böylece ayrıcalıklı sınıflar açısından mevcut işlerin dağılımı aracılığıyla

ahlaki/vicdani damgalamadan kurtulmanın olanaklılığına işaret edilirken, belirtilen çalışma alanlarında ortaya çıkan olumsuzluklar kitabın vurgusu ile “çürük elmaların” bireysel eylemlerinin sonucu olarak nitelendirilir. Bu kapsamda kitap, çalışma yaşamını sosyo-ekonomik bir bütün olarak ön plana almanın gerekliliğine vurgu yapmakta ve incelediği meslek alanlarıyla ilgili olarak birçok kurum ve aktör arasındaki ilişki setlerinin değerlendirilmesinin önemine işaret etmektedir. Böylece çalışma yaşamındaki bireysel örneklerin kurumsal ve toplumsal dönüşümle kurduğu bağların derinlemesine bir analizi ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Bauman, Z. (1999). *Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar*. (Çev. Öktem, Ü.) İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Budd, J. W. (2016). *Çalışma Düşüncesi*. (Çev.Man,F.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Dardot, P., & Laval, C. (2012). *Dünyanın Yeni Aklı - Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*. (Çev. Ergüden, I.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Méda, D. (2004). *Emek: Kaybolma Yolunda Bir Değer Mi?* (Çev. Ergüden, I.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Press, E. (2023). *Pis İşler: ABD’de Hayati İşler ve Eşitsizliğin Gizli Bedeli*. (Çev. Keskin, D.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Sennett, R. (2009). *Yeni Kapitalizm Kültürü*. (Çev. Onacak,A.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sunar, L. (2020). Türkiye’de Mesleki İtibar: Dönüşen Çalışma Hayatı ve Mesleklerin Sosyal Konumu. *Journal of Economy Culture and Society, Supp(1)*, s. 29-59.
- Weeks, K. (2014). *Çalışma Sorunu: Feminizm, Marksizm, Çalışma Karşıtı Politika ve Çalışma Sonrası Tahayyüller*. (Çev. Tosun, T.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

George J. Borjas. (2020). Labor Economics. United States: McGraw-Hill Education Press.

Cumhur HAVAN¹

Article Type

Review Book

Application Date

2024-01-10

Acceptance Date

2024-03-14

In the ever-evolving landscape of economics, understanding the intricacies of labor markets is paramount. "Labor Economics," a part of the McGraw-Hill series in economics, serves as a guiding beacon through the complex web of workforce dynamics. Authored by George J. Borjas, this book delves deep into the heart of labor economics, offering insights that are both enlightening and pragmatic. Economic theory often serves as a blueprint for policymakers, business leaders, and academics seeking to decipher the challenges and opportunities that the labor market presents. As I explore the pages of this comprehensive tome, I aim to unravel the book's key themes, its effectiveness in conveying essential concepts, and its potential to influence our understanding of labor economics. In this review, I will provide a brief overview of the book, discuss its strengths and weaknesses, evaluate its relevance in today's economic landscape, and ultimately offer my perspective on its value for various readers. "Labor Economics" holds the promise of shedding light on a subject of critical importance in the modern world, and in the pages that follow, I will share my thoughts and reflections on whether it fulfills that promise.

¹ Dr., Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, cumhurhavan@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3289-4523>

Introduction

Subject and Purpose:

Subject:

The subject of "Labor Economics" is the study of labor markets and the economic forces that shape the behavior of workers and employers within these markets. It encompasses a wide range of topics related to the labor force, including employment, wages, labor supply and demand, human capital development, labor market policies, and the economic consequences of labor market decisions.

Purpose:

The primary purpose of the book is multi-faceted:

Educational Resource: "Labor Economics" serves as a fundamental educational resource for students at various academic levels, from undergraduate to graduate programs. It provides a structured and comprehensive introduction to the field of labor economics, making it accessible to learners with varying levels of prior knowledge.

Research Reference: Beyond its role in education, the book serves as a valuable reference for researchers and scholars in the field of labor economics. It offers a consolidated source of essential theories, empirical findings, and key concepts, making it a practical tool for conducting further research.

Policy Guidance: Borjas' work is also relevant to policymakers and practitioners involved in labor market policymaking. By presenting economic theories and empirical evidence, the book assists policymakers in understanding the potential consequences of various labor market policies and interventions.

Contribution to Knowledge: In a broader context, the book contributes to the body of knowledge in labor economics. It synthesizes and organizes existing research, providing a structured framework for understanding labor market dynamics. Borjas' work is part of a continuous dialogue in the academic field, offering insights and building upon the work of other labor economists.

Real-World Application: Lastly, the book aims to bridge the gap between economic theory and real-world labor market phenomena. It encourages readers to apply economic principles to analyze and interpret labor market developments, both on a microeconomic and macroeconomic scale.

In summary, "Labor Economics" by George J. Borjas has a multifaceted purpose. It educates students, assists researchers, informs policymakers, contributes to the academic discourse in labor economics, and promotes the practical application of economic principles in

understanding labor market dynamics. The subject matter and purpose of the book collectively make it a significant contribution to the field of labor economics.

Review of The Book

Scope:

George J. Borjas' "Labor Economics" covers a comprehensive range of topics within the field of labor economics. The book is known for its extensive scope, which encompasses both foundational and advanced concepts. Here's a breakdown of its scope:

Fundamental Concepts: The book begins by introducing readers to fundamental concepts in labor economics. These include labor supply and demand, labor market equilibrium, labor force participation, and the role of wages as an economic incentive. Borjas ensures that readers grasp the basic building blocks of the field.

Human Capital Development: A significant portion of the book is dedicated to human capital development. Borjas explains how investments in education, training, and skill development are essential for individuals to enhance their productivity and earning potential. This section includes discussions on the economic returns to education.

Wage Determination: Borjas presents various theories of wage determination. This includes neoclassical theories, human capital theories, labor market segmentation theories, and efficiency wage theories. Readers gain insight into the factors that determine wages and income disparities among workers.

Labor Mobility: The book explores labor mobility, encompassing both geographical and job/career mobility. It delves into the reasons why individuals change jobs or relocate and how these decisions impact labor market outcomes. Concepts like job turnover, migration, and spatial labor markets are covered.

Labor Market Policies: Borjas provides an in-depth analysis of labor market policies and their impact on labor market dynamics. Topics include minimum wage laws, labor unions, collective bargaining, and government interventions. The book examines how these policies influence employment, wages, and worker bargaining power.

Inequality and Discrimination: A critical aspect of labor economics, income inequality, and discrimination, is thoroughly examined. Borjas discusses wage differentials, wage gaps, and the economic implications of discrimination based on race, gender, and other factors. He also addresses policies aimed at reducing inequality.

Global Labor Markets: The book extends its scope to global labor markets, with a focus on labor migration. It analyzes the economic effects of immigration on both sending and receiving countries, including issues related to labor market competition and immigrant assimilation.

The extensive scope of "Labor Economics" allows it to serve as a comprehensive resource for readers interested in labor economics at various levels, from introductory courses to advanced research. Its coverage of both theoretical and empirical aspects makes it suitable

for students, researchers, policymakers, and practitioners seeking a well-rounded understanding of labor market dynamics. However, due to the breadth of topics covered, readers may choose to focus on specific chapters or sections based on their interests and needs.

Place in the Literature:

George J. Borjas' "Labor Economics" holds a significant and respected place in the literature of labor economics. Here's how it fits into the academic landscape:

Foundational Textbook: "Labor Economics" serves as a foundational textbook in the field of labor economics. It is widely adopted in educational institutions for undergraduate and graduate courses, making it one of the primary resources for teaching labor economics. Its comprehensiveness and clear explanations make it accessible to students at various levels of expertise.

Standard Reference: Beyond its role as a textbook, Borjas' work also functions as a standard reference for researchers and scholars in labor economics. It provides a consolidated source of key concepts, economic theories, and empirical findings. Researchers may often refer to the book when conducting literature reviews or seeking insights into specific labor market topics.

Integration of Research: The book effectively integrates research findings and economic theories into a cohesive narrative. It showcases the author's deep understanding of the subject matter and his ability to communicate complex ideas clearly. This integration of research makes it a valuable resource for both students and researchers, as it bridges the gap between theory and practice.

Contribution to Academic Discourse: "Labor Economics" contributes to the ongoing academic discourse in labor economics. Borjas not only presents existing research but also offers his insights and perspectives on various topics. This contribution to the academic conversation enriches the field and encourages further research and discussion.

Policy Relevance: Borjas' exploration of labor market policies and their economic effects also places the book in the realm of policy analysis. Policymakers and practitioners involved in labor market policymaking may refer to the book to better understand the economic implications of various policy choices. It serves as a practical guide for those seeking evidence-based policy decisions.

Up-to-Date Relevance: Although published in, 2020 (8th edition), "Labor Economics" maintains its relevance by addressing contemporary labor market issues. Borjas discusses recent developments, such as immigration trends and changes in labor market dynamics, ensuring that the book remains responsive to current economic discussions.

In essence, "Labor Economics" by George J. Borjas occupies a central place in the literature of labor economics. Its role as a textbook, reference, and contributor to academic discourse underscores its significance. Moreover, its policy relevance and up-to-date content make it

a valuable resource for both academia and the broader community interested in labor market dynamics. Overall, the book has earned its reputation as a cornerstone work in the field.

Author's Thesis:

The primary thesis of "Labor Economics" by George J. Borjas is to provide a comprehensive understanding of labor economics, emphasizing its relevance in explaining real-world labor market phenomena and policy implications. Borjas asserts that economic analysis is essential for comprehending the complexities of labor markets, workforce behavior, and the consequences of labor market decisions.

Main Arguments:

Human Capital Development: Borjas emphasizes the critical role of human capital development in shaping labor market outcomes. He argues that investments in education, training, and skill development are essential for enhancing an individual's productivity and earning potential. Borjas' main argument is that human capital is a key driver of wage differentials among workers.

Wage Determination Theories: The book presents various theories of wage determination. Borjas argues that understanding these theories is essential for explaining why wages vary across individuals and industries. He discusses neoclassical theories, human capital theories, labor market segmentation theories, and efficiency wage theories to provide a comprehensive perspective on wage determination.

Labor Mobility: Borjas makes a strong case for the importance of labor mobility. He argues that understanding why individuals change jobs or relocate is vital for comprehending labor market dynamics. Borjas explores the economic motivations behind job turnover and migration, discussing how these decisions affect individuals and regional labor markets.

Labor Market Policies: The book delves into the impact of labor market policies. Borjas argues that policies such as minimum wage laws, labor unions, and government interventions can have significant effects on labor market outcomes. He examines these policies through an economic lens, discussing their potential consequences on employment, wages, and labor market efficiency.

Inequality and Discrimination: Borjas addresses the issues of income inequality and discrimination in labor markets. His main argument is that economic factors, such as differences in human capital and labor market discrimination, play a substantial role in wage disparities. He also discusses the implications of these disparities and policy measures to address them.

Global Labor Markets: Borjas expands his argument to the global dimension of labor markets, particularly immigration. He argues that immigration has economic implications for both sending and receiving countries. He explores the effects of immigration on labor market competition, wages, and immigrant assimilation.

Overall, the main arguments of "Labor Economics" revolve around the importance of economic analysis in understanding labor market dynamics. Borjas underscores the significance of human capital development, the role of wage determination theories, the impact of labor mobility, the consequences of labor market policies, the factors contributing to inequality and discrimination, and the economic effects of global labor market phenomena. These arguments collectively provide readers with a comprehensive and analytical framework for comprehending labor economics and its real-world implications.

Strengths:

Comprehensiveness: One of the book's primary strengths is its capacity to include a broad range of labor economics topics. It provides an in-depth exploration of various aspects of labor markets, from fundamental concepts to advanced theories and policies. This breadth makes it suitable for a wide range of readers, from beginners to advanced scholars.

Clarity and Accessibility: Borjas excels at presenting complex economic concepts in a clear and accessible manner. He uses straightforward language and provides real-world examples to help readers grasp the material. This clarity makes the book particularly valuable for students who may be encountering these concepts for the first time.

Relevance to Real-World Issues: "Labor Economics" remains relevant by addressing contemporary labor market issues. Borjas discusses recent developments, such as immigration trends and changes in labor market dynamics, ensuring that the book's content aligns with current economic discussions. This real-world relevance enhances its educational and practical value.

Empirical Evidence: The author supports his arguments with empirical evidence and data, illustrating the economic principles discussed in the book. This empirical approach enhances the book's credibility and encourages readers to apply economic analysis to real-world labor market conditions.

Incorporation of Research Findings: Borjas effectively integrates research findings into the text, showcasing his understanding of the existing literature. By referencing and summarizing key research studies, he helps readers appreciate the depth of labor economics as a field of study and understand how economic research informs labor market analysis.

Balanced Perspective: The book provides a balanced perspective on labor economics, discussing various theories and viewpoints. Borjas acknowledges that labor economics is a complex field with multiple perspectives, and he presents these perspectives fairly, allowing readers to form their own conclusions.

Practical Policy Insights: Borjas' analysis of labor market policies, such as minimum wage laws and labor unions, offers practical insights for policymakers and practitioners. He explores the economic consequences of these policies, aiding decision-makers in understanding the potential impacts of different policy choices.

Continual Updates: While the book was published in 2020 (8th edition), it has been regularly updated to reflect the evolving nature of labor economics. This commitment to keeping the content current ensures that readers receive the latest information and research findings.

Overall, "Labor Economics" by George J. Borjas stands out for its comprehensiveness, clarity, relevance to real-world issues, empirical grounding, integration of research, balanced perspective, practical policy insights, and commitment to staying up-to-date. These strengths collectively make it a valuable resource for students, researchers, policymakers, and anyone interested in understanding labor market dynamics from an economic perspective.

Weaknesses:

Complexity for Beginners: While the book aims to be accessible, some beginners in the field of economics may find certain sections or concepts challenging. Labor economics can involve complex economic theories and models, and readers with limited prior knowledge of economics may require additional support to fully grasp the material.

Limited International Perspective: While the book does touch on global labor markets and immigration, it could provide a more in-depth international perspective. A deeper exploration of labor market dynamics in different countries and regions could enhance the book's global relevance.

Potential for Updates: Labor economics is a rapidly evolving field, with new research and policy developments constantly emerging. Although the book has been updated regularly, some sections may still require more frequent updates to keep pace with the latest research and real-world labor market changes.

Complexity of Economic Models: The book presents various economic models and theories, which can sometimes be challenging to understand fully. Some readers may benefit from more detailed explanations or practical examples to illustrate how these models apply to real-world labor market situations.

Assumes Economic Perspective: The book primarily approaches labor market issues from an economic standpoint. While this is appropriate for the subject matter, readers looking for a multidisciplinary or sociological perspective on labor markets may find this approach limiting.

Assumes Rational Behavior: Like many economics textbooks, "Labor Economics" often assumes that individuals make rational decisions based on economic self-interest. While this assumption is foundational in economics, it may not always accurately represent human behavior in the real world.

Length and Depth: Some readers, particularly those with time constraints or specific research interests, may find the book's length and depth overwhelming. Depending on their needs, they may prefer more focused resources on specific labor market topics.

Policy Perspectives: While the book does discuss the economic implications of labor market policies, it does not delve deeply into alternative policy perspectives. Readers interested in a more extensive exploration of diverse policy viewpoints may need to seek additional sources.

It's important to note that these potential weaknesses are not uncommon in comprehensive textbooks. They reflect the inherent challenges of covering a wide range of topics and catering to diverse audiences. To address these weaknesses, readers may complement their study of "Labor Economics" with supplementary materials, seek clarification from instructors, or explore more specialized resources for specific areas of interest or concern.

Conclusion

In conclusion, "Labor Economics" by George J. Borjas is a highly regarded textbook that offers a comprehensive exploration of labor economics. It serves as an essential resource for students, researchers, policymakers, and practitioners interested in understanding the intricacies of labor markets from an economic perspective.

The book's strengths lie in its having a broad scope of labor economics topics, clarity and accessibility, relevance to real-world issues, incorporation of empirical evidence, integration of research findings, balanced perspective, practical policy insights, and its commitment to staying up-to-date with the latest developments in the field. It effectively bridges the gap between economic theory and real-world labor market phenomena, making it a valuable educational and reference tool.

However, it's important to acknowledge certain potential weaknesses, including its complexity for beginners, limited international perspective, the need for periodic updates, the complexity of economic models, and the assumption of rational behavior. These limitations are typical of comprehensive textbooks and can be mitigated by supplementary materials, instructor guidance, or more specialized resources.

In essence, "Labor Economics" by George J. Borjas occupies a significant place in the literature of labor economics. It contributes to the academic discourse, informs policy discussions, and equips readers with the economic knowledge needed to analyze and address complex labor market challenges. While it may have its limitations, it remains a valuable and influential work in the field of labor economics.

References

George J. Borjas, (2020). *Labor Economics*. United States: McGraw-Hill Education Press (pp. 478). Retrieved October, 29 from <https://www.mheducation.com/highered/product/labor-economics-borjas/M9781260004724.html>